

Att utforma utemiljöer anpassade för LSS-verksamheter

Designing outdoor environments adapted to facilities
catering to persons with certain functional disabilities
(LSS)

Johannes Godsk

Att utforma utemiljöer anpassade för LSS-verksamheter

Designing outdoor environments for facilities catering to persons with certain functional disabilities (LSS)

Johannes Godsk

Handledare: Åsa Bensch, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Examinator: Mats Gyllin, SLU, Institutionen för arbetsvetenskap, ekonomi och miljöpsykologi

Biträdande examinator: Kristin Wegren, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Omfattning: 30 hp

Nivå och fördjupning: A2E

Kurstitel: Independent Project in Landscape Architecture

Kurskod: EX0846

Program: Landskapsarkitektprogrammet

Utgivningsort: Alnarp

Utgivningsår: 2020

Omslagsbild: Johannes Godsk

Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: LSS, miljöpsykologi, trädgårdsterapi, trädgård, sinnesträdgårdar, autism, vårdhistoria

Förord

Detta arbete är ett examensarbete på 30 högskolepoäng i landskapsarkitektur, som utgör en del av min utbildning till landskapsarkitekt på Sveriges Lantbruksuniversitet campus Alnarp. Jag valde att skriva om detta ämne då det kändes som ett intressant och givande ämne som eventuellt kan göra skillnad i människors vardag. Först och främst vill jag tacka min handledare Åsa Bensch som har varit ett stort stöd under arbetets gång och som har haft mycket tålamod med mig. Jag vill tacka Kirsti Brunila som tagit sig tid att dela med sig av sin kunskap och erfarenhet, samt hjälpt mig att få till intervjuer och besök på verksamheter. Jag vill också tacka Erika och mamma som varit där för mig när det känts slitigt och peppat mig igenom arbetets gång, samt hjälpt mig med korrekturläsning.

Sammanfattning

Huvudsyfte med arbetet är att utreda hur man utformar en god utemiljö för LSS-verksamheter. Närmiljön är ytterst viktig för personer som av olika anledningar behöver hjälp i vardagen. Denna grupp har i olika grad en mer begränsad förmåga att ta sig till andra miljöer än den direkta närmiljön. På grund av detta är det viktigt att LSS-verksamheter har tillgång till en närmiljö som är säker, tillgänglig och stimulerande. I dagsläget finns det i svensk lagstiftning inga direkta krav på hur utemiljöer i samband med LSS-verksamheter skall utformas, förutom generella krav på tillgänglighetsanpassning. Det är i sådana fall upp till kommunerna att sätta upp den typen av krav eller riktlinjer.

I arbetet presenteras först en genomgång av trädgårdens praktiska roll inom vård och omsorg i ett historiskt perspektiv från antiken till nutid, samt en del av de teorier som historiskt har funnits om ämnet. Därefter presenteras en del av den forskning som finns på olika relaterade ämnen såsom trädgårdsterapi, miljöpsykologi kopplad till utemiljöer, skogsbad, sinnesträdgårdar med mera. På detta följer ett urval av praktiska exempel på LSS-verksamheter där man på ett medvetet sätt anpassat utemiljön utifrån verksamhetens förutsättningar och brukarnas behov eller använt en särskild typ av miljö i terapeutiskt syfte.

Arbetet innehåller även en mindre utvärdering av tre LSS-verksamheters utemiljö i Malmö som medverkat i projektet *Gröna Boenden*. Detta är ett projekt som serviceförvaltningen i Malmö genomför löpande för att förbättra utemiljöerna på LSS-verksamheter och äldreboenden i Malmö stad. Utvärderingen är gjord i samarbete med Kirsti Brunila på serviceförvaltningen i Malmö.

Arbetets sista del är ett designförslag till en specifik trädgård på en LSS-verksamhet i Malmö. Detta förslag syftar till att tillämpa den kunskap som samlats ihop i de olika delarna av arbetet.

Slutsatserna som kunde dras från arbetet är att det finns mycket teoretisk kunskap som går att applicera på utformning av utemiljöer på LSS-verksamheter men att det är ytterst viktigt

att den eller de som är ansvariga för utformningen av utemiljön tar till sig den kunskap som personal på verksamheten i fråga besitter och försöker skräddarsy miljön efter de förutsättningar som finns på varje enskilt boende. Utifrån den forskning och erfarenhet som presenteras i arbetet anses det finnas goda belägg för att den direkta närmiljöns kvalitet gör skillnad för människors mentala och fysiska hälsa, samt även att brukare av LSS-instanser över lag har ett stort behov av en god närmiljö.

Abstract

The main purpose of this master thesis is to investigate how to design a good outdoor environment for facilities catering to persons with special functional disabilities. The close environment is very important to individuals who for some reason have a need for assistance in their everyday life. This group has to a varying degree a more limited ability to travel to areas outside their immediate surroundings. Because of this it is of utmost importance that the immediate surroundings of these kinds of facilities are safe, available, and stimulating. Currently in Swedish law there are not any laws which advocate how the outdoor environments at these kinds of facilities are to be designed, except that they are to be physically accessible. It is up to the local municipality to design such guidelines if there are to be any.

This thesis starts with a presentation of the historical context of the role of the garden in health and social care facilities from ancient times to present day, as well as presenting some of the historical theories on the subject. Next in the thesis a short summary of parts of the modern science on related topics is presented, such as garden therapy, environmental psychology regarding outdoors environments, forest bathing, sensory gardens, and more. After that, the thesis introduces a selection of practical examples of facilities catering to persons with special functional disabilities where the outdoor environment has been thoughtfully adapted as a part of the operation or where a certain type of environment is being used with a therapeutic purpose.

In the thesis there is also a short evaluation of the outdoor environment of three facilities in Malmö which all have been a part of the project called *Gröna Boenden*. This is a project run by the city which aims to enhance the outdoor environment of facilities catering to persons with special functional disabilities as well as elderly care facilities. This evaluation was performed in cooperation with Kirsti Brunila Serviceförvaltningen in Malmö.

The last part of this thesis is a design for a specific garden at a facility catering to persons with special functional disabilities in Malmö. This design aims to apply the knowledge which has been compiled in the different parts of the thesis.

The conclusions that could be drawn from this thesis are that there is a lot of theoretical knowledge that can be applied to the design of outdoor environments at facilities catering to persons with special functional disabilities and that it is important that those in charge of designing the outdoor environment use the knowledge that staff at these facilities possess

and try to tailor the outdoor environment to the conditions that exist at each individual facility. Based on the research and experience presented in this thesis, it is considered that there is good evidence that the quality of the immediate outdoor environment makes a difference to peoples' mental and physical health, and also that users of these kinds of facilities generally have a great need for a high quality immediate outdoor environment.

Innehållsförteckning

Inledning	7
Bakgrund.....	7
Syfte och mål	7
Frågeställningar	8
Metod och material	8
Avgränsning	8
Trädgårdens plats inom hälsa och vård genom historien	10
Modern forskning på naturens/utevistelses hälsoeffekter	18
LSS.....	24
LSS - Definition och historia	24
Forskning och teorier angående naturens och utevistelsens betydelse för funktionsnedsatta.....	26
Trädgårdar och utemiljö i LSS-verksamhet – Konkreta projekt och studier	27
Undersökning och analys	32
Utvärdering av Gröna boende-medverkande verksamheters utemiljö	32
Att designa en god utemiljö för LSS-verksamheter	36
Gestaltningförslag	38
Platsbeskrivning.....	38
Förutsättningar	42
Koncept.....	42
Gestaltningförslag för de fem sinnesytorna	44
Känslrabatten.....	44
Färgpaletten.....	50
Ljudrutan.....	55
Smakrabatten	59
Doftoasen	64
Övriga ytor	70
Övrig yta 1.....	70
Övrig yta 2.....	72
Övrig yta 3.....	73
Diskussion	75
Slutsatser och framtidsspaningar	75
Källförteckning.....	79
Bildförteckning.....	83

Inledning

Bakgrund

Under min utbildning har vi ofta diskuterat hur en god utemiljö kan påverka välmående och hälsa hos människor. Jag kom i kontakt med en förfrågan om att göra ett designförslag till en innergård på en daglig LSS-verksamhet i Malmö via SLU:s hemsida. LSS står för Lagen om Stöd och Service till vissa funktionshindrade. Anledningen till att jag tyckte att detta verkade vara ett bra ämne att skriva om var att jag ville arbeta med ett konkret projekt där jag skulle få omsätta mina teoretiska kunskaper i praktiken. Ämnet lockar mig eftersom det känns givande att lära mig mer om hur jag som landskapsarkitekt kan förbättra vardagen för människor, kanske med specifika behov, genom att skapa en bättre utemiljö.

Jag hälsade på hos den dagliga LSS-verksamheten och fick där en liten rundtur på innergården av personalen som arbetar på verksamheten, som hade gjort en förfrågan om att få hjälp med ett designförslag till innergården.

Utemiljön i fråga hade i mitt tycke ganska god potential för en lyckad omgestaltning med mindre medel. I dagens läge anser jag inte att utemiljön är designad med verksamheten, dess brukare och personal i åtanke.

Utifrån min litteratursökning finner jag att ämnet är relativt utforskat. Det finns stora mängder forskning och studier på trädgårdsterapi, trädgårdens betydelse för äldreomsorg och barnverksamheter. Det verkar dock inte finnas lika mycket forskning på trädgårdars betydelse i samband med LSS-verksamhet, särskilt inte i en svensk kontext. Det finns en del utländsk forskning på bland annat trädgårdar för personer med autism. Jag valde även att skriva om detta ämne eftersom det känns mer givande att skriva om ett ämne som inte har fått så stor uppmärksamhet än ett ämne som redan tidigare är väl omskrivet.

Syfte och mål

Mitt mål är att göra ett designförslag till en innergård på en daglig LSS-verksamhet i Malmö och skriva en uppsats som motiverar det gestaltungsförslag jag väljer att föreslå. Syftet med uppsatsen är att undersöka vad som är en god utemiljö för LSS-verksamheter med förhoppningen att den kan fungera som underlag för information och inspiration vid utformning av utemiljöer vid LSS-verksamheter. Designförslaget är specifikt utformat för den plats och de förutsättningar som finns på verksamheten och utifrån brukarnas och personalens önskemål. Jag siktar ändå på att förslaget ska vara relativt generellt så att det kan vara intressant som inspiration till andra verksamheter. Med designförslaget är målet att försöka skapa ett förslag som skulle kunna genomföras. Syftet med designförslaget är att visa hur man kan tillämpa arbetets teoretiska information för att utforma ett konkret, fysiskt förslag åt en specifik plats. Utformningen ska vara anpassad efter brukarnas behov. Uppsatsen skall slutligen utvärdera arbetet och arbetsprocessen samt försöka svara på arbetets frågeställningar.

Frågeställningar

Frågorna som detta arbete försöker besvara är följande:

- Hur kan en landskapsarkitekt på bästa sätt utforma en utemiljö på en daglig verksamhet i Malmö utifrån den kunskap och erfarenhet som finns tillgänglig?
- Vad finns det för belägg för att trädgården och våra direkta utemiljöer har en inverkan på vårt fysiska eller psykiska välmående?
- Har brukare av LSS-instanser ett större behov av en anpassad och högkvalitativ närmiljö?

Metod och material

Detta arbete börjar med en litteraturstudie som studerar trädgårdens och utemiljöns betydelse inom sjukvård och psykiatri genom historien samt vad forskningen säger idag om utemiljöns betydelse för mental och fysisk hälsa. Litteraturstudien tillsammans med svar från intervjuer med personal som arbetar på LSS-boenden som medverkat i projektet *Gröna boenden*, försöker även sammanfatta vad brukare på LSS-verksamheter har för behov angående sin utemiljö.

Utöver litteraturstudien kommer det också i arbetet att presenteras en fältstudie med syfte att utvärdera tre olika LSS-verksamheters utemiljö. Dessa LSS-verksamheter har medverkat i ett projekt som heter *Gröna Boenden* där utemiljöerna har utvärderats och genomgått mindre eller större omgestaltningar för att bättre anpassas till verksamheterna.

Utvärderingen baserades i första hand på intervjuer med ansvarig personal på de tre olika boendena. Frågorna som ställdes i intervjuerna fokuserade på personalens uppfattning om hur utemiljön förbättrats eller försämrats efter omgestaltningarna som gjorts i samband med projektet. Utöver intervjuerna gjordes platsbesök på de tre boendena tillsammans med Kirsti Brunila på Serviceförvaltningen i Malmö.

Sista delen av arbetet är ett designförslag till en existerande innergård i Malmö där det bedrivs daglig LSS-verksamhet. Designförslaget bygger på den information som behandlas i tidigare delar av uppsatsen samt på platsens och verksamhetens önskemål och förutsättningar.

Avgränsning

Detta arbete fokuserar på utemiljöns nytta och betydelse för LSS-verksamheter. Arbetet kommer behandla trädgårdens och utemiljöns betydelse för hälsa ur ett bredare perspektiv till att börja med, för att sedan smalna av mot utemiljöns nytta och betydelse för LSS-verksamheter. Detta innebär att en inledande del undersöker hur man historiskt sett har använt sig av trädgårdar, utevistelse och natur i samband med vård. Efter detta presenteras modern forskning kring naturens och utevistelsens helande effekter. Sedan smalnar arbetet

av ytterligare mot att presentera forskning och projekt som specifikt handlar om utemiljöer för individer med funktionsnedsättningar.

Arbetet innehåller även en del som syftar till att utvärdera ett projekt som Malmö stad utfört för att förbättra utemiljöer i samband med LSS-verksamheter och äldreboenden i kommunen. Detta projekt innebär att det löpande varje år väljs ut ett antal verksamheter vars utemiljö får en upprustning eller omgestaltning av något slag. I detta arbete kommer det att presenteras en mindre utvärdering av några av de verksamheter som tidigare medverkat i projektet. Dessa verksamheter befinner sig även de i Malmö kommun.

Den sista delen av arbetet består av ett designförslag till en specifik utemiljö på en daglig verksamhet för LSS-brukare i Malmö kommun. Till verksamheten i fråga kommer ett förslag som består av planritningar, illustrationer och växtlistor att lämnas.

Trädgårdens plats inom hälsa och vård genom historien

Trädgården som en plats för hälsa och välmående kallas ibland på engelska för "restorative garden", vilket inte är helt lätt att översätta så lätt till svenska. I detta arbete kommer denna typ av trädgård benämnas och definieras som en *helande trädgård*.

Gerlach-Spriggs, Kaufman och Warner¹ berättar att helande trädgårdar har sitt ursprung i Mellanöstern där denna typ av trädgårdar har existerat sedan urminnes tider. I Europa har trädgårdar inte haft denna funktion lika länge, menar författarna. Det var först under medeltiden som trädgårdar med detta syfte började bli vanliga i Europa. Det exakta ursprunget för helande trädgårdar i Europa är lite svårt att fastställa då det uppkom ett antal olika typer av dessa trädgårdar under medeltiden. Sjukvården i medeltida Europa var främst kyrkans uppgift, och även trädgårdskonsten var också något som ofta var starkt kopplat till kyrkan. Enligt författarna är det svårt att säga om trädgårdarna hade något egentligt medicinskt syfte eller om syftet snarare var kopplat till religiösa ideal.

Grahn² hävdar att tanken om den helande naturen och trädgården även existerade i antika Grekland. Bland annat beskrev Hippokrates (460–377 f.Kr.) hur klimatet och naturen hade en avgörande betydelse för människors hälsa, varefter han valde att anlägga sjukhuset Asclepieion på ön Kos för det goda klimatets skull. Sjukhuset och dess helande trädgård anlades i en glänta i ett skogsområde i närheten av en bäck. Grahn³ menar att Hippokrates lärar kom att få stort inflytande över kommande århundradens sjukvård. Bland annat i romerska fältsjukhus som ofta placerades i speciellt utvalda naturområden. Han berättar även om hur Epikuros (341–270 f.Kr.) etablerade en skola som kallades Trädgården där han förespråkade naturen som en källa till lugn och välmående. Zenon (333-262 f.Kr.) grundade stoicismen som förespråkade att naturen var ren och god för människans inre harmoni och balans, medan kulturen ofta ledde till hybris, girighet och måttlöshet.

Det finns dock bevis på att tanken om att trädgårdar har en helande förmåga går väldigt lång tid tillbaka även i västra Europa. Den franska abboten Bernhard av Clairvaux (1090–1153), se Comito⁴, skrev bland annat följande om syftet med en helande trädgård när han beskrev innergården i klostret i Clairvaux på 1100-talet:

"Within this enclosure, many and various trees, prolific with every sort of fruit, make a veritable grove, which lying next to the cells of those who are ill, lightens with no little solace the infirmities of the brethren, while it offers to those who are strolling about a spacious walk, and to those overcome with heat, a sweet place for repose. The sick man sits upon the green lawn, and while inclement Sirius burns the earth and dries the rivers, he is secure,

---

¹ Gerlach-Spriggs, Kaufman, & Warner (1998) s. 7

² Grahn (2009) s.15–16

³ Grahn (2009) s.15–16

⁴ Comito (1978) s. 177

hidden, and shaded from the heat of the day, the leaves of a tree tempering the heat of that fiery star; for the comfort of his pain, all kinds of grass are fragrant in his nostrils."

Ordet hospital har sitt ursprung i de latinska orden *hospes* och *hospitum* som betyder värd. Detta tros grunda sig i den gästvänlighet som sjukhus skall erbjuda, skriver Gerlach-Spriggs, Kaufman och Warner⁵. I Västeuropa har sjukhus sin historiska bakgrund i form av kristna välgörenhetsverksamheter som förlitade sig på donationer från allmänheten för att existera. Dessa verksamheter var oftast små, tog emot uppåt ett dussin patienter, och fanns i anknytning till kyrkor eller kloster hävdar författarna. Även Grahn⁶ beskriver att klostren hade en viktig roll inom sjukvården i medeltida Europa, samt hur klosterträdgården symboliserade paradiset.

I Sverige spelade klostren förr en stor roll inom sjukvården under medeltiden, främst i det då danska Skåne. Sven Rosborn⁷ beskriver i *Helgeands- hus och kloster. Spetälskehus/S:t Jörgenshospital* hur på 1100- och 1200-talet städer och mindre samhällen kom att växa fram i ökad takt i Norden. Han hävdar följande att det är rimligt att anta att detta ledde till en mer uppenbar misär och fattigdom i de växande samhällena och fortsätter med att argumentera att det troligtvis var kyrkan som stod bakom den organiserade kamp som uppstod för att bekämpa den växande misären, speciellt landsbygds-klostren. Det är inte orimligt att anta att dessa kloster i stor mån liknade sina europeiska förebilder vad gäller utformningen, med en klosterträdgård.

Gerlach-Spriggs, Kaufman och Warner⁸ beskriver hur sjukvård som en klosterverksamhet minskade under 1400- och 1500-talet, dels på grund av att många kristna institutioner som tidigare varit starka nu försvagats och korrumperats av religiösa och politiska konflikter. Detta innebar enligt författarna att helande trädgårdars betydelse inom sjukvården minskade då större sjukvårdsinstitutioner tog över verksamheten. De nya sjukhusen införlivade inte nödvändigtvis de blomstrande innergårdarna som funnits i klostren i sin arkitektur. Om de gjorde det så var det snarare på grund av lokal arkitekturkultur än av orsaker kopplade till trädgårdens helande förmåga, menar Gerlach-Spriggs, Kaufman och Warner⁹.

På 1600-talet kom spa-kulturen till Sverige, skriver Grahn¹⁰. Han berättar att Urban Hjärne (1641–1724) var en pionjär i Sverige när han på 1680-talet öppnade den första svenska spaanläggningen i Medevi, se exempel på brunns-park i figur 1. Med spaanläggning i detta tidsskede menas brunns-park vilken främst bestod av att patienter fick dricka källvatten,

---

⁵ Gerlach-Spriggs, Kaufman, & Warner(1998) s. 8

⁶ Grahn (2010) s. 51

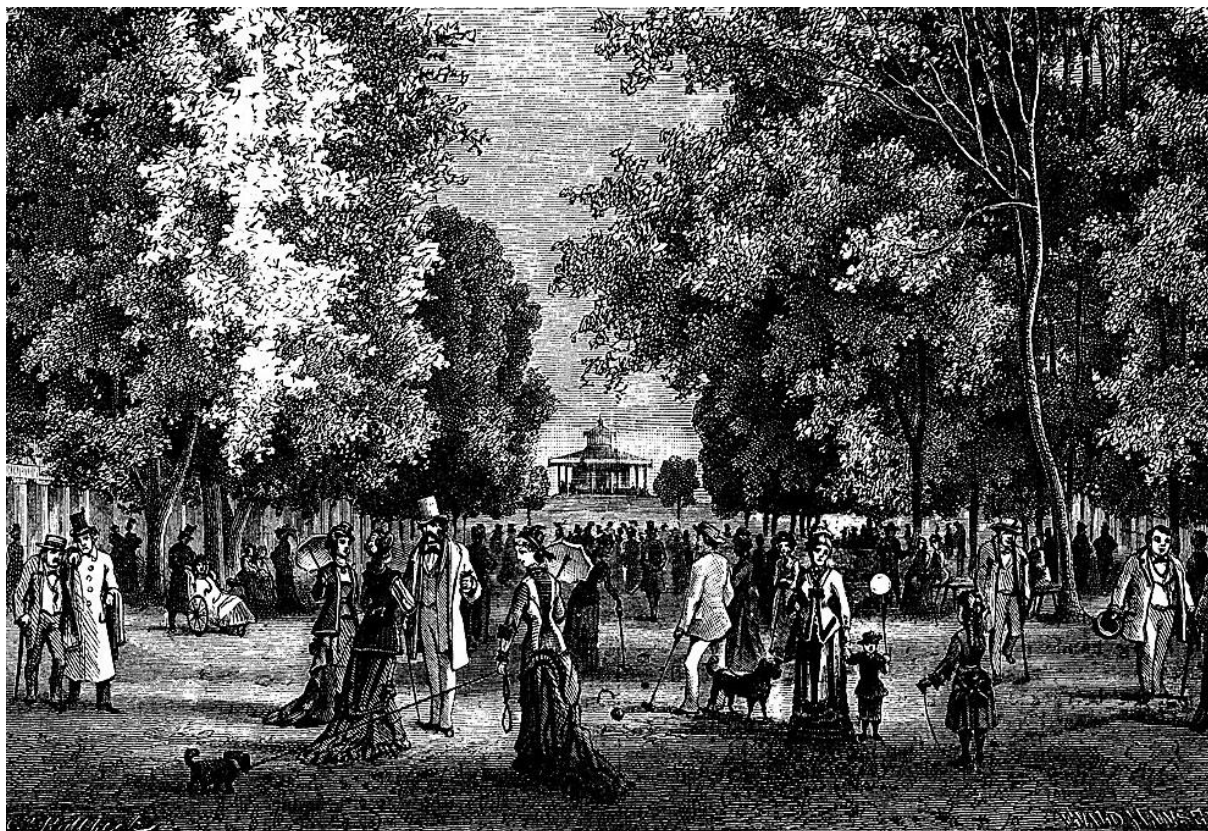
⁷ Rosborn (1989) s. 139

⁸ Gerlach-Spriggs, Kaufman, & Warner(1998) s. 11

⁹ Gerlach-Spriggs, Kaufman, & Warner(1998) s. 11

¹⁰ Grahn (2009) s.16

vilket ansågs rena kroppen, samt kallbad. Ofta finner man dock trädgårdar eller så kallade brunnsarker i samband med dessa anläggningar.

Figur 1. Teckning Ronneby brunnsark av Carl Svante Hallbeck, i Svenska familjejournalen 1870.

Gerlach-Spriggs, Kaufman och Warner¹¹ beskriver vidare hur katolska och protestantiska länders sjukhus utvecklades i olika riktningar under kommande århundraden, men även att trädgårdarnas betydelse inom vården minskade i både katolska och protestantiska länder. Inom den katolska traditionen blev det populärt att bygga sjukhus med långa avdelningar där prästen kunde hålla mässa i ena änden så att alla patienterna kunde se och höra från sin egen bädd. Dessa sjukhus lade ingen vikt vid patienternas tillgång till trädgårdar utan stängde snarare in patienterna i en inomhusmiljö. I Milano till exempel byggdes det stora inflytelserika sjukhuset Ospedale Maggiore, som byggdes i en form lik en kyrka med fönstren så högt upp att patienterna omöjligtvis kunde se trädgårdarna utanför. Denna kyrkoliknande utformning var länge den rådande designen på sjukhus i katolska länder. Patienter på sjukhus i protestantiska länder hade heller inte ofta tillgång till någon utemiljö¹². Vanligtvis användes något gammalt oanvänt hus som sjukstuga där man lämnade de sjuka, i vissa fall anställdes fattiga för att flytta hem till sjuka individer för att ta hand om dem. När urbaniseringen ökade i takt skapades det ett behov för mer ambitiösa alternativ. Rika

---

¹¹ Gerlach-Spriggs, Kaufman, & Warner(1998) s. 13-14

¹² Ibid

filantroper byggde sjukhus som utifrån såg ut som stora herrgårdar men inuti ofta var fyllda med sjuka som skulle få sjukvård så billigt som möjligt.

Under sina resor på 1770- och 80-talen rapporterade John Howard att det endast fanns två sjukhus i Storbritannien som hade patientträdgårdar, skriver Gerlach-Spriggs, Kaufman och Warner¹³. De beskriver hur de samtida trenderna inom hortikultur inte lade någon större vikt vid trädgårdars hälsofördelar, men detta var på väg att vända. Under renässansen återupptäcktes de gamla grekiska och romerska trädgårdarnas ideal, där trädgårdarnas syfte var viloplatser från vardagens sysslor och besvär. Trots detta fortgick tankar om trädgårdens nytta inom sjukvården till viss del. Les Invalides (1671) var ett stort sjukhus i Paris där ett antal trädgårdar införlivades i utformningen av sjukhuset.

Under sent 1700-tal och tidigt 1800-tal började man att mer noga föra statistik över dödstal, sjukdomstal och fattigdom m.m. i västeuropeiska kungadömen, skriver Gerlach-Spriggs, Kaufman och Warner¹⁴. Statistikernas data skulle visa att svält, sjukdom och död kostade staterna stora summor pengar. Stormakternas härskare, som tävlade med varandra om makt och rikedom, började få upp ögonen för de finansiella och militära fördelarna som fanns med att ha en frisk och välmående population av invånare. De styrande klasserna svarade med att införa statliga standarder på sjukhus och att bygga nya modernare civila och militära sjukhus. En viktig aspekt i de nya sjukhusen var renlighet. Nya tankar på att infektion kunde sprida sig genom luften i form av ångor från ruttnande material, stillastående material och djurspillning hade börjat sprida sig inom den medicinska läran. Frisk luft, rent vatten och renlighet troddes nu vara det bästa sättet att motverka sjukdom. Därför planerades nya sjukhus med god dränering och öppna ytor exponerade för sol och vind. Detta innebar en renässans för helande trädgårdar.

The Royal Navy Hospital i Stonehouse är kanske det mest anmärkningsvärda sjukhuset som byggdes på 1700-talet, menar Gerlach-Spriggs, Kaufman och Warner¹⁵. Både i England och Frankrike kom det att bli en viktig inspirationskälla för senare sjukhus som byggdes i paviljong-stilen, med vikt vid att erbjuda trädgårdsmiljöer för patienterna. Sjukhuset i Stonehouse byggdes 1765 för att erbjuda vård till sjuka och skadade sjömän. Sjukhuset bestod av fem trevåningshus som omringade en stor öppen gräsmatta kantad av en kolonnad som knöt samman de olika byggnaderna, se figur 2. Patientsalarna hade åtminstone en vägg med stora fönster som släppte in ljus och lät patienterna se ut. När franska läkare besökte Stonehouse blev de mycket imponerade och i Frankrike kom denna typ av sjukhus att utvecklas ytterligare, menar författarna¹⁶.

---

¹³ Gerlach-Spriggs, Kaufman, & Warner(1998) s. 14

¹⁴ Gerlach-Spriggs, Kaufman, & Warner(1998) s. 15

¹⁵ Gerlach-Spriggs, Kaufman, & Warner(1998) s. 15

¹⁶ Gerlach-Spriggs, Kaufman, & Warner(1998) s. 15

Figur 2. The Royal Navy Hospital i Stonehouse (O.u. 1897)

Ett viktigt sjukhus i Sveriges historia är Serafimerlasarettet som öppnades år 1752 på Kungsholmen i Stockholm. Bergvall¹⁷ skriver i Södermalmsnytt om detta sjukhus. Detta var Stockholms och Sveriges första moderna sjukhusinrättning. Verksamheten förlades i Gripenhielska malmgården. Anmärkningsvärt i sammanhanget var att den gamla lustträdgården som tillhörde malmgården bevarades som en del av det nya sjukhuset. Det är rimligt att föreställa sig att det var den samtida västeuropeiska synen på trädgårdens betydelse som berättigade valet av den Gripenhielska malmgården med dess tillhörande lustträdgård som en lämplig plats för den nya sjukhusinrättningen, men det går heller inte att utesluta att detta var en slump.

Jaques Tenon var en fransk kirurg som fick i uppdrag att utvärdera det stora sjukhuset Hôtel Dieu i Paris¹⁸. Han ansåg att sjukhuset var så osanitärt att det inte fanns något att göra utom att riva det och bygga upp ett nytt modernt sjukhus i den nya paviljong-stilen. Efter många år revs till slut Hôtel Dieu och återuppbyggdes med formella trädgårdar på de öppna ytorna mellan avdelningarna. Patienterna kunde inte se ut i trädgårdarna från sina bäddar men salarna var ljusa och de kunde gå ut och besöka dem i den mån de var förmögna att förflytta sig.

Under romantiken, sent 1700-tal och tidigt 1800-tal, växte det generella intresset för naturen i Västeuropa. Författare som Pope, Milton och Poussin skrev dikter och böcker som romantiserade naturen och det pastorala landskapet berättar Gerlach-Spriggs, Kaufman och Warner¹⁹. Trädgårdsintresset växte och detta kom också så småningom att göra avtryck på sjukvården. Under samma tid skördade även egalitarismen stora framgångar i både Europa och Amerika. De egalitaristiska tankarna om frihet, mänskligt värde och rättigheter tillsammans med de romantiska idéerna om naturen och trädgårdskonst hade stor inverkan på synen på mentalsjukhus. I Schleswig byggdes 1792-1820 ett nytt mentalsjukhus där

---

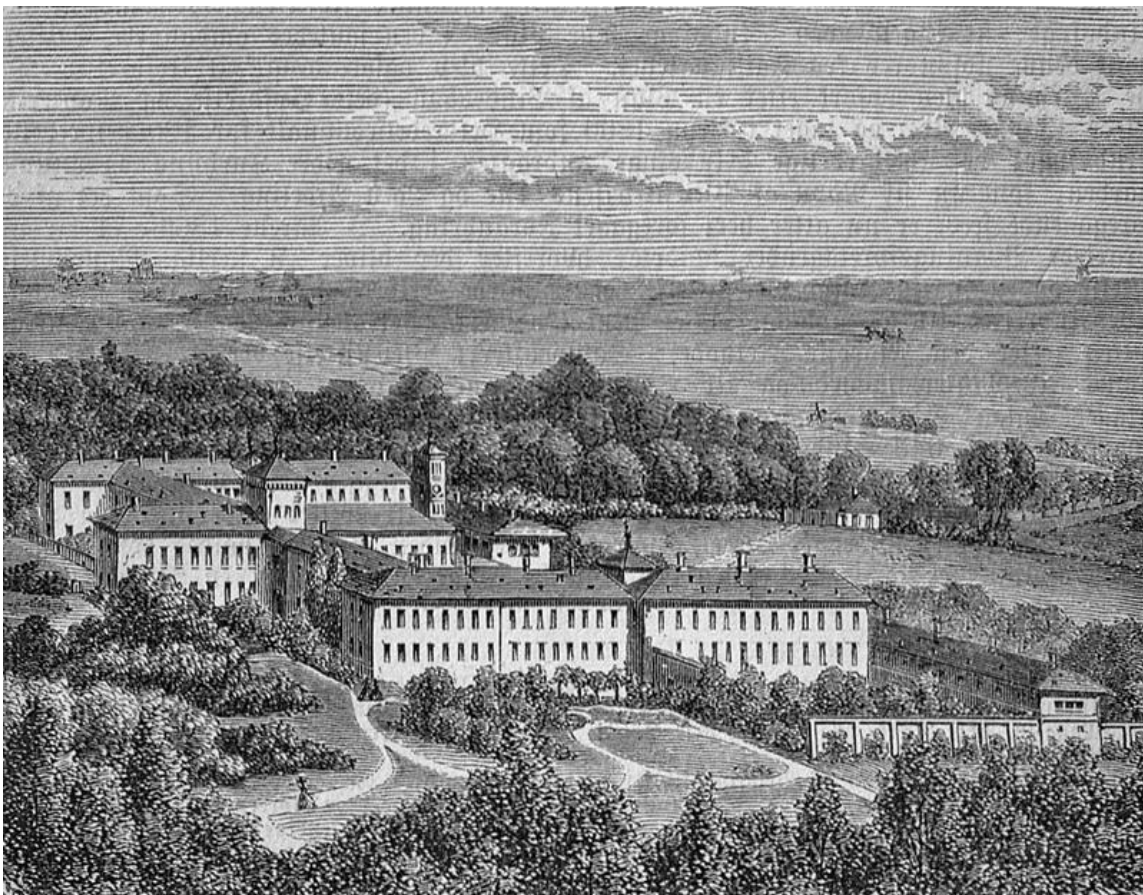
¹⁷ Bergvall (2014) Södermalmsnytt s. 29

¹⁸ Gerlach-Spriggs, Kaufman, & Warner(1998) s. 15-16

¹⁹ Gerlach-Spriggs, Kaufman, & Warner(1998) s. 16-17

designen var märkbart påverkat av de båda rörelserna. Sjukhuset placerades i en lantlig miljö med trädgårdar i engelsk stil för patienterna.

St. Hans Hospital var ett sjukhus i Köpenhamn som byggdes 1619 och var tidstypiskt överbelagt och smutsigt. Patienter med psykiska problem bands fast och blev slagna, en metod som varit praxis i århundraden hävdar Gerlach-Spriggs, Kaufman och Warner²⁰. Niels Ditter Riegels var en reformator som förespråkade mer humana institutioner. Han ledde en kampanj för att låta bygga en ny vårdanstalt i en mer lantlig miljö. 1797 föreslog han att det nya St. Hans Hospital skulle flytta till en gård med separata hus och tillhörande trädgårdar för olika typer av patienter. 1820 blev hans vision realiserad och ett nytt sjukhus i lantlig miljö med blommande trädgårdar blev byggt, se figur 3.²¹

Figur 3. St. Hans Hospital utanför Köpenhamn ca 1870 (J. P. Trap, 1872)

Tanken om en mer human behandling av psykiskt sjuka patienter fick ett visst genomslag i Västeuropa i slutet av 1700-talet och in på 1800-talet, i synnerhet på två institutioner i Paris skriver, Gerlach-Spriggs, Kaufman och Warner²². Här fanns de två stora sjukhemmen i Bicêtre och Salpêtrière, med 4 500 manliga intagna respektive 5 000 kvinnor. Dr. Philippe Pinel utvecklade vad han kallade *traitment moral* (den moraliska metoden), en ny

---

²⁰ Gerlach-Spriggs, Kaufman, & Warner(1998) s. 18-19

²¹ Gerlach-Spriggs, Kaufman, & Warner(1998) s. 18-19

²² Gerlach-Spriggs, Kaufman, & Warner(1998) s. 19-20

behandlingsregim som introducerades på de två stora sjukhemmen. Metoden var i kort att behandla patienter på ett mer humant vis, varav vistelse i en rofylld utemiljö var en av de nya behandlingsmetoderna.

Pinels bok *Traité médico-philosophique sur l'aliénation mentale* är anmärkningsvärd då han uttrycker en djup respekt för sina patienter och deras människovärde, menar Gerlach-Spriggs, Kaufman och Warner²³, vilket var mycket ovanligt vid den här tiden inom mentalvården. Den moraliska metoden spred sig snabbt till Amerika och andra delar av Europa. Man började nu tro att människor med psykiska problem kunde botas. Detta skulle göras genom att plocka dem ur deras vardagsmiljö och erbjuda dem en fridfull plats som gav dem möjligheten att hitta tillbaka till sina sinnens fulla bruk.

Figur 4. The York Retreat i England (Gemälde von Carve, 1796). Anläggningen var världsledande inom den moraliska metoden. 24

The York Retreat i England var ett av sin tids mest progressiva mentalsjukhus där man följde den moraliska metoden. Grundaren William Tuke mötte inledningsvis stort motstånd då den allmänna uppfattningen under denna tid var att det inte fanns någon anledning att ödsla resurser på mentalsjuka personer, då de inte troddes kunna känna varken smärta, kyla eller ensamhet. Detta för sin tid mycket moderna och progressiva mentalsjukhus, se figur 4, var

---

²³ Gerlach-Spriggs, Kaufman, & Warner(1998) s. 19-20

²⁴ History of York, The Retreat, u.å.

byggt utanför staden i en idyllisk naturmiljö, vilket man ansåg vara till nytta för patienternas tillfrisknande.²⁵

I USA byggdes ett antal nya institutioner under 1800-talet, skriver Gerlach-Spriggs, Kaufman och Warner.²⁶ När dessa institutioner skulle byggas eftersträvade man att rita anläggningar som skulle kännas säkra och rofyllda, vara sanitära och där det skulle vara lätt att tillämpa hög tillsyn över patienterna. Överståndaren på Pennsylvania Hospital for the Insane, Thomas S. Kirkbridge, var en viktig förespråkare för den moraliska metoden i den amerikanska kontexten. Han rekommenderade mentalsjukhus att erbjuda stora vackra ytor med vackra utsiktsplatser där patienter kunde sitta och uppleva lugn och fridfullhet. Vid denna tidpunkt var det öppna jordbruks- och beteslandskapet det fulländade landskapsidealet i Nordöstra USA. Amerikanska trädgårdsmästare inspirerades av detta ideal och även av de engelska trädgårdarna.

Dessa sjukhus visade sig på många sätt vara väldigt framgångsrika när det kom till att rehabilitera psykiskt sjuka, så länge som den moraliska metodens regim kunde uppehållas. Tyvärr blev dessa institutioner snabbt ohållbara då stora massor av patienter överbelastade dem, varav många ofta var fattiga invandrare som skiljde sig kulturellt och religiöst från den vita protestantiska populationen som styrde de nya mentalsjukhusen i nordöstra USA. Samtidigt som detta pågick en kampanj i USA för att få de mentalsjuka ut ur fattighus och fängelser och in i statligt styrda mentalsjukhus. Detta ledde till att massiva institutioner byggdes där patienter återigen likt medeltidens praxis proppades in för att sedan förvaras och glömmas bort. I stort sett innebar det slutet för den moraliska metoden, menar Gerlach-Spriggs, Kaufman och Warner.²⁷

Samtidigt som mentalsjukvården degraderades under 1800-talet kom akutsjukvården och paviljong-sjukhusen att utvecklas i den bättre riktningen, skriver Gerlach-Spriggs, Kaufman och Warner²⁸. Erfarenheter från krig såsom Krim-kriget, där Florence Nightingale revolutionerade fältvården, visade att soldater som vårdades i öppna lokaler såsom tält och ladugårdar tillfrisknade bättre än de som vårdades i konventionella sjukhusmiljöer. Detta bekräftade de tankar man haft om paviljongsjukhusen, att frisk luft, ljus och mer yta var kritiskt för en framgångsrik patientvård. Detta resulterade i att paviljongsjukhusen lätt kunde integreras i och utvecklas med den mer moderna sjukvården som uppstod på 1800-talet.

I Sverige var den främsta förespråkaren för naturens och trädgårdens helande kraft en läkare vid namn Ernst Westerlund (1839–1924)²⁹. På hans praktiker, i Enköping och Storlien, förskrev han ofta behandlingar i form av motion och arbete i natur och trädgård. I Storlien anlade han en vacker hälsostig och i Enköping gjorde han upp avtal som gav hans patienter chansen att efter avslutad behandling få arbeta i stadens parker.

---

²⁵ History of York, The Retreat, u.å.

²⁶ Gerlach-Spriggs, Kaufman, & Warner(1998) s. 20

²⁷ Gerlach-Spriggs, Kaufman, & Warner(1998) s. 21

²⁸ Gerlach-Spriggs, Kaufman, & Warner(1998) s. 21–22

²⁹ Grahn (2009) s. 17

Under 1800-talets senare hälft skedde stora teknologiska och vetenskapliga framsteg i västvärlden, även så inom sjukvården. Gerlach-Spriggs, Kaufman och Warner³⁰ beskriver hur detta kom att påverka användandet av trädgårdar inom sjukvården. Nya vetenskapliga behandlingar och mediciner gav läkarna större möjlighet att behandla patienter snarare än att vårda dem. Sjukvården blev också mer organiserad och liknade mer miljön i ett laboratorium eller en kontorsmiljö. För akutsjukvården designade man sjukhus som skulle vara så effektiva som möjligt. Detta innebar att trädgårdar, balkonger och soldäck med mera inte längre prioriterades. Grahn³¹ beskriver även han att trädgårdens roll inom sjukvården kom att minska signifikant under det tidiga 1900-talet av samma orsaker som tidigare författare nämnt. Han liknar de nya sjukhusen vid fabriker, men skriver dock samtidigt att trädgården fortfarande kom att spela en roll inom psykiatrin och att den växande disciplinen *hortikulturell terapi* bland annat fick stort genomslag för behandlingen av soldater med krigsneuroser efter andra världskriget. Grahn³² beskriver vidare att även inom psykiatrin har trädgårdens betydelse minskat i Sverige då trädgårdarna sedan 1970-talet har plockats bort från den psykiatriska verksamheten.

Under 1900-talet verkar det som att trädgårdens roll inom den allmänna sjukvården till slut fasats ut helt och hållet i Sverige enligt Dahlström³³. Det var inom psykiatrin som tron på trädgårdarnas helande egenskaper hängde sig kvar längst. De stora mentalsjukhusen som placerats ute på landsbygden i vackra miljöer med tillhörande trädgårdar av olika slag lades dock också ner under 1900-talets andra hälft, mycket på grund av ett antal genombrott för olika mediciner som minskade behovet av att lägga in personer på mentalsjukhus. Trädgårdens roll inom sjukvården må ha reducerats markant under 1900-talet men sedan 1980-talet har forskningen på naturens och trädgårdens hälsofördelar ökat markant enligt Grahn³⁴, vilket leder oss in på nästa ämne.

Modern forskning på naturens/utevistelses hälsoeffekter

Historiskt sett har trädgården haft en roll inom sjukvården men forskning på trädgårdars effekt på människors mentala och fysiska hälsa är relativt begränsad, även om ämnet under senare årtionden har fått ett visst lyft inom forskningen. Grahn³⁵ beskriver att under 1980-talets mitt kom ett antal viktiga forskningsresultat som visade på naturens och trädgårdens positiva effekt med avseende när det gäller att påverka läkning och återhämtning. Bland annat den mycket betydelsefulla artikeln *A view through a Window may Influence Recovery from Surgery* skriven av Roger Ulrich publicerades 1984 i den ansedda vetenskapliga tidskriften *Science*. Grahn skriver vidare att under de ca två decennierna som gått sedan

---

³⁰ Gerlach-Spriggs, Kaufman, & Warner(1998) s. 25

³¹ Grahn (2009) s. 18

³² Grahn (2009) s. 18

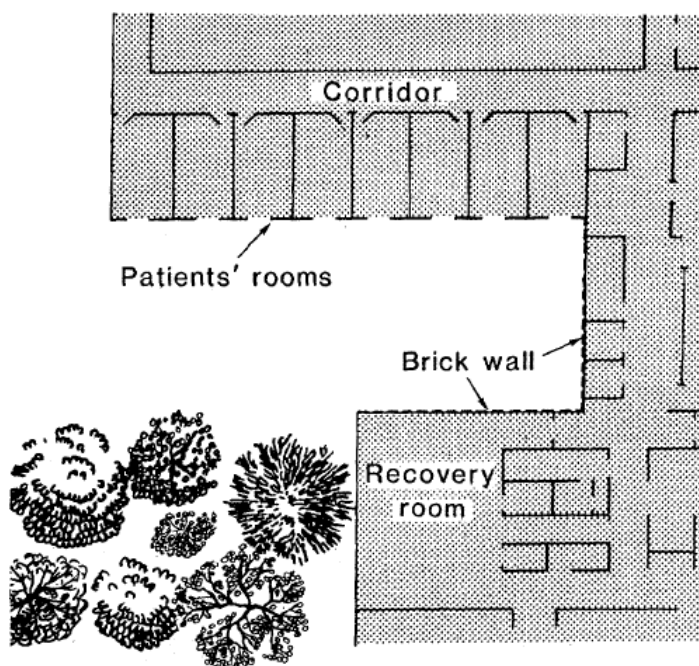
³³ Dahlström, C. (2017)

³⁴ Grahn (2009) s. 19

³⁵ Grahn (2009) s. 19

denna artikel blev publicerad har mer forskning gjorts och ett antal teorier kring ämnet har lagts fram.

I artikeln *A view through a Window may Influence Recovery from Surgery*³⁶ presenteras en studie som utfördes på ett sjukhus i Pennsylvania, USA. I studien undersöktes det hur lång tid patienter var inlagda efter utfördolecystektomi (borttagning av gallblåsan), beroende på vilken utsikt de hade genom fönstret på rummet de låg. Detta utfördes genom att man studerade ett stort antal patientjournaler över operationer genomförda mellan första maj och tjugonde oktober åren 1972 - 1981. Att man studerade journaler från operationer mellan dessa två datum berodde på att man ville studera effekten av grönskande växtlighet. Patienter valdes noggrant ut i par där man försökt att matcha patienter utifrån ålder, kön, om de rökte, övervikt med mera för att de skulle vara så lika som möjligt. I varje par hade en patient en utsikt över en liten grönyta med träd och den andra en väldigt monoton tegelvägg, se figur 5. Det visade sig efter att man analyserat alla dessa par att de patienter som hade utsikt över tegelväggen skrevs ut i snitt nästan en dag senare än de som hade utsikt över grönytan. Analys av sjuksköterskors anteckningar i journalerna visade även att de patienter med utsikt över grönytan klagade mindre och var på bättre humör än de som hade utsikt över tegelväggen. Studien var banbrytande. Detta visade att utsikten hade en betydelse för patienters förmåga att läka och tydde även på att en naturscen skulle kunna ha en viss läkande effekt. Det som skulle kunna kritiseras i denna studie är att utsikten över tegelväggen var ovanligt tråkig och monoton, man skulle kunna hävda att det var denna utsikt som hade negativa effekter snarare än att den andra utsikten hade positiva.

Figur 5. Planskiss över rummens placering och vy (Ulrich R 1984)

---

³⁶ Ulrich R (1984) s. 420 – 421

Om vi fortsätter i ett brett perspektiv och arbetar oss ner mot en mer snäv inblick i forskning relaterad till utemiljöns betydelse i samband med verksamheter kopplade till funktionsnedsättning så är det logiskt att titta på forskning på vikten av utomhusvistelse och direkt närhet till grönska som har studerats ganska omfattande i ett antal studier genom åren.

En viktig teori angående naturens helande egenskaper är teorin om naturens förmåga att lindra informationsbelastning, menar Grahn³⁷. Kortfattat går teorin ut på att människor som i vårt moderna samhälle utsatts för en överbelastning av sinnesintryck med hjälp av vistelse i gröna omgivningar kan förbättra sin koncentrationsförmåga och mentala kapacitet.

Ett par som har varit väldigt inflytelserika i den tidiga forskningen om naturens förmåga till läkning vid informationsbelastning är Rachel och Steven Kaplan. Makarna Kaplan har enligt Hartig³⁸ utvecklat en teori som bygger på att återhämtning av koncentrationsförmågan gynnas av vistelse i naturmiljöer. I boken *The experience of nature: a psychological perspective* beskriver makarna teorin som blivit känd som *Attention restoration theory (ART)*. De beskriver hur mental trötthet är ett syndrom som snarare i kontrast till kroppslig trötthet uppstår på grund av för lite fysisk aktivitet. Enligt Kaplan och Kaplan kan överdriven yttre stimulans såsom ljud med mera, tillsammans med inre störningar, överbelasta koncentrationsförmåga och göra personen väldigt trött, lättretad, ledsen med mera. Personer som lider av sådan mental trötthet har enligt makarna förlorat förmågan till riktad koncentration. Kaplan och Kaplan³⁹ beskriver också hur en person som lider av allvarlig mental trötthet kan vara väldigt svår att vara tillsammans med då hen ofta är otrevlig, svårmodig och ibland till och med aggressiv. Uppgifter som man tidigare kunnat utföra som kräver mental koncentration kan komma att bli helt omöjliga för individer i detta stadiet.

Författarna⁴⁰ identifierar fyra olika aspekter som bärande för att gynna återhämtning vid mental trötthet. Den första är något som de benämner *Being Away*, som kan översättas till att komma bort eller vara iväg. Kaplan och Kaplan diskuterar hur man ofta pratar om att fly staden, normaliteten eller vardagen och komma bort, i ett försök att lugna ner sig och finna själslig frid. Detta behöver enligt författarna inte betyda att man reser bort. Det viktigaste är att komma bort från det som skapar oro eller stress i vardagen. Det kan handla om att komma bort från ljud eller distraktioner, att släppa arbetsuppgifter som man vanligtvis utför eller att man slutar att sträva efter mål man satt upp. Denna aspekt är enligt författarna⁴¹ inte gynnsam i sig själv då det finns många platser där man teoretiskt kan komma bort/vara iväg men där platsen blir tråkig eller begränsande. Man kan inte förvänta sig att till exempel gömma sig i en garderob är gynnsamt för att lindra informationsbelastning.

---

³⁷ Grahn (2009) s. 22

³⁸ Hartig, T (2005) s. 269–271

³⁹ Kaplan, R., & Kaplan, S. (1989) s. 175 – 181

⁴⁰ Ibid

⁴¹ Kaplan, R., & Kaplan, S. (1989) s. 175 – 181

Den andra aspekten är något som Kaplan och Kaplan⁴² benämner *Other Worlds and the Concept of Extent*, eller kortare bara *Extent*, som kan översättas till utsträckning eller omfattning. Författarna menar att platsen man tar sig till måste ha vissa kvaliteter och omfattning. Om det handlar om att fly från vardagens stress och intryck kan man lika gärna fly till ett tomt rum som till en stuga på landsbygden. Enligt författarna är det snarare så att man har ett behov av att komma till en helt ny värld där intrycken skiljer sig från de man vanligtvis upplever samt att platsen kan ge intrycket att man befinner sig i en annan värld som sträcker sig vitt och brett. Det är också viktigt att man känner en slags gemenskap eller koppling till den direkta omgivningen. Detta är något som man uppnår lätt i naturen.

Den tredje aspekten som gynnar återhämtning vid informationsbelastning som författarna skriver om är *Fascination*. Vi människor blir fascinerade av en mängd olika saker och företeelser runt omkring oss. När vi upplever fascination menar Kaplan och Kaplan⁴³ att vi inte behöver använda riktad uppmärksamhet på samma sätt som när vi tvingar oss att koncentrera oss på en sak eller uppgift. Det är viktigt att fascinationen är djupgående och varaktig, att den inte bara är kortvarigt ihållande. Naturen är enligt författarna särskilt bra på att erbjuda sådan fascination, då den erbjuder nästintill ändlös variation och fascinerande företeelser.

Den sista aspekten som paret Kaplan⁴⁴ tar upp är *Action and Compability*, eller aktion/handling och kompatibilitet på svenska. Det är den mest svårdefinierade aspekten men kortfattat beskrivet ska platsen som används för att läka mental trötthet tillgodose de behov som är nödvändiga för att individen ska kunna utföra de handlingar hen önskar. Detta kan innebära att det finns tillgång till lugna promenadstråk eller tillgång till en plats att utföra trädgårdsarbete eller odling. Platsen skall alltså vara kompatibel.

Patrik Grahn⁴⁵ har författat ett kapitel i boken *Trädgårdsterapi*, som bland annat beskriver rehabiliteringsträdgården i Alnarp där Grahn varit en nyckelperson i verksamheten. Grahn beskriver hur rehabiliteringsträdgården i Alnarp tagit emot personer som tidigare varit väldigt högpresterande men som drabbats av utmattningssymptom, varav många blivit långtidssjukskrivna och haft svårt att utföra även enklare uppgifter. Förutom att vistas i denna kravlösa omgivning får dessa personer även välja att utföra trädgårdsarbete utifrån deras egen vilja och förmåga. De får samtidigt prata med en terapeut och bearbeta de känslor och minnen som dyker upp under tiden i trädgården. Grahn beskriver hur man kunnat observera hur deltagarna under behandlingen sakta får tillbaka sin ork, sina framtidsplaner och drömmar. Individerna går igenom faser där de sakta blir mer och mer som de var innan de drabbades av utmattningssyndrom⁴⁶.

---

⁴² Kaplan, R., & Kaplan, S. (1989) s. 183, 190 – 191

⁴³ Kaplan, R., & Kaplan, S. (1989) s. 184 – 185, 192 – 193

⁴⁴ Kaplan, R., & Kaplan, S. (1989) s. 185 – 186

⁴⁵ Grahn (2009) s. 24-26

⁴⁶ Ibid

I artikeln *Natural environments - healthy environments? An exploratory analysis of the relationship between greenspace and health* försökte de Vries et. al.⁴⁷ undersöka huruvida det gick att visa att det fanns hälsofördelar med att leva i en grön miljö i förhållande till en mer hårdgjord konstruerad miljö. Forskarna analyserade data som rapporterats in av över 10 000 medverkande individer. Man tittade på dessa medverkandes fysiska och mentala hälsa och hur deras direkta närområde såg ut. En viktig slutsats man kunde dra från studien var att mängden grönområden i närområdet hade en stor effekt på de medverkandes generella hälsa. De som bodde i urbana områden men med stor tillgång till grönområden i sitt direkta närområde hade en överlag bättre hälsa än de som saknade tillgång till grönområden i sitt direkta närområde. Forskarna kunde tydligt utläsa från sin undersökning att befolkningen i urbana områden utan tillgång till nära grönområden hade mer hälsoproblem, både mentala och fysiska. I ytterligare en holländsk studie⁴⁸ medverkade 104 vårdcentraler på vilka patienter fick fylla i enkäter och apportera sin egen hälsa samt var de bodde. De medverkandes närmiljö utvärderades också utifrån hur mycket och vilken typ av grönområde de hade runt sin hemadress. Även denna studie visade att generellt sett så hade andelen grönområde i det direkta närområdet en positiv effekt på de medverkandes självupplevda hälsa. Bland annat noterades att i områden där ca 90 % av det direkta närområdet bestod av grönområde rapporterade endast 10,2 % av respondenterna att deras hälsa var dålig, medan i områden där det direkta närområdet endast bestod av ca 10 % av grönområde så rapporterade 15,5 % av befolkningen att deras hälsa var dålig.

En tredje studie som visat att naturen har en positiv effekt på människors generella hälsa utfördes och presenterades i artikeln *Landscape planning and stress* av Grahn och Stigdotter⁴⁹ 2003. I studien svarade ett stort antal personer (953) i nio olika svenska städer på en enkät där de fick uppgive information om sin hälsa samt hur de använde olika grönområden i och i närheten av staden. Utifrån resultatet av studien drar Grahn och Stigdotter slutsatsen att de som rapporterade att de besökte grönområden ofta också rapporterade att de upplevde mindre stressrelaterad sjukdom än de som mer sällan besökte grönområden. Detsamma gällde om man mätte antalet timmar tillbringade i grönområden varje vecka. Det vill säga, de som tillbringade många timmar i naturen upplevde mindre stressrelaterad sjukdom än de som tillbringade få timmar oavsett om de gjorde ungefär samma antal besök.

I Japan finns det en tradition som på svenska ofta benämns som skogsbad eller Shinrinyoku på japanska.⁵⁰ Konceptet går ut på att man tillbringar tid i skogen och återhämtar sig. Traditionen uppkom på 1980-talet efter att man under en tid haft stora problem i samhället med överarbetning i Japan, vilket ledde till att folk gick in i väggen och många begick också självmord. Det hände även att människor var så överarbetade att de bara föll ihop och dog. Då investerade staten i att inrätta terapiskogar dit människor skulle kunna komma och återhämta sig.⁵¹ En studie gjord 2016 visade att skogsbad har vissa positiva effekter på en

---

⁴⁷ De Vries et.al (2003) s. 1717 – 1721

⁴⁸ Maas, J et.al (2006) s. 587 - 591

⁴⁹ Grahn & Stigdotter (2003)

⁵⁰ Lefvert, A (2020) s. 77

⁵¹ Liljemalm, A (2018)

rad system kopplade till vår fysiska hälsa, bland annat nervsystemet, det autonoma nervsystemet, som styr immunförsvaret. Det visade sig dock vara ganska stora skillnader mellan olika individer.⁵² En annan studie från 2007 syftade till att utreda de psykologiska effekterna av skogsbad. Studien kunde fastslå att skogsbad har goda effekter på den psykiska hälsan, särskilt goda resultat fann man hos de medverkande som led av kroniska stressyndrom.⁵³

---

⁵² Song et.al (2016)

⁵³ Morita et al (2007)

LSS

Då detta arbete syftar till att undersöka hur man designar en god utemiljö för LSS-verksamheter kommer detta avsnitt av arbetet att fokusera på att förklara vad LSS är för att sedan gå vidare med att introducera forskning som syftar till att undersöka sambandet mellan hälsa och utemiljö för personer med funktionsnedsättningar. Vidare presenteras även ett antal projekt som syftar till att förbättra utemiljön för personer med funktionsnedsättningar, genom att antingen förbättra den befintliga utemiljön eller genom att förlägga verksamhet på nya innovativa platser.

För att kunna definiera vad som är viktigt när man designar en god utemiljö för en specifik grupp i samhället är det avgörande att förstå vilka behov denna grupp har. Vi måste förstå vilka förutsättningar som finns för denna grupp att använda sig av sin utemiljö. Vi måste också förstå vilka fördelar och nackdelar det finns med att göra på ett eller annat sätt. För att kunna göra detta måste vi skapa en förståelse för gruppen vi designar för som en helhet även om gruppen ofta består av individer med olika förutsättningar. Vi bör även undersöka vad forskningen säger samt titta på erfarenheter från konkreta projekt och studier.

LSS - Definition och historia

I Socialstyrelsens vägledande handbok *Bostad med särskild service för vuxna enligt LSS*⁵⁴ skriver författarna att under 1900-talet skedde ett radikalt skifte när det gäller hur samhället behandlar och värderar folk med olika handikapp. Före 1960-talet placerades i många fall individer med olika former av handikapp på stora institutioner såsom sanatorier, särskolor, olika vårdhem och anstalter. Tanken var att skydda dessa individer från det övriga samhällets grymma dömande, men i realiteten även för att gömma undan dem. Personer med funktionsnedsättningar av olika variationer placerades på dessa platser både på frivillig grund men även med tvång. Detta försvann delvis på 60-talet då man införde mer hemliknande och mindre storskaliga verksamheter. Erfarenhet från dessa storskaliga institutioner visade att de inte var lämpliga miljöer för människor att leva sina liv i.

På 1970-talet infördes rätten till "Boendeservice" vilket möjliggjorde för individer med funktionsnedsättningar att ha ett eget boende vilket de tidigare inte hade möjlighet till då alternativen varit att bo på institution eller vårdas av anhöriga⁵⁵. LSS föregångare var lagen om särskilda omsorger om psykiskt utvecklingsstörda med flera som trädde i kraft 1986. Syftet med denna lag var dels att försäkra vissa insatser för målgruppen, bland andra rätten till gruppboende. Den fastslog även att de föråldrade vårdhemmen och specialistsjukhusen skulle avvecklas. LSS står för Lagen om stöd och service och är en lag som trädde i kraft den 1

---

⁵⁴ Socialstyrelsen (2018) s. 12

⁵⁵ Socialstyrelsen (2018), s. 12 – 13

januari 1994⁵⁶. LSS har många insatser som liknar den föregående lagen om särskilda omsorger som varit gällande sedan 1986, men med utökade insatser. Bland annat infördes insatsen *personlig service* vilket möjliggjorde för gravt utvecklingshindrade att få större möjligheter att styra sina liv.

De vanligaste LSS-insatserna idag är daglig verksamhet följt av särskilt boende och kontaktperson. Det samlade antalet insatser uppgick 2014 till 114 800 stycken, fördelade på ca 67 400 individer. Majoriteten av dessa insatser går till individer som tillhör kategorin personkrets 1.⁵⁷ Socialstyrelsen delar in mottagare av LSS-insatser i tre kategorier som benämns personkretsar:

Personkrets 1: Hit räknas personer som har någon typ av utvecklingsstörning (Lindrig, måttlig eller grav) samt personer med autism eller autismsliknande syndrom. Inom denna personkrets kan det alltså skilja väldigt mycket på individernas förmåga till självständighet.⁵⁸

Individer med **lindrig utvecklingsstörning** kan generellt sett läsa och skriva till en viss del eller åtminstone förstå sig på siffror och bokstäver. De kan tala och ofta diskutera aktuella händelser till olika grad. De kan ha svårigheter med att förstå sig på symbolik och koncept som är invecklade.⁵⁹

Individer med **måttlig utvecklingsstörning** har ofta svårare att tala men förstår det talade språket och kan uttrycka sig på något vis. De har ofta svårigheter med att läsa, skriva och räkna men kan ofta lära sig enkel räkning, skriva sitt namn samt enklare vardagsuppgifter.

Grav utvecklingsstörning innebär att individen befinner sig på en mycket tidig utvecklingsnivå där det är svårt att förstå allt som inte är absolut konkret. Att förstå bilder och koncept är mycket svårt. Även att tala är väldigt svårt för personer med grav utvecklingsstörning. Många individer med grav utvecklingsstörning lider av funktionsnedsättningar utöver sin utvecklingsstörning.⁶⁰

Autism kan innebära ett brett spektrum av symptom varav många är väldigt vanliga men för att få diagnosen krävs det att man har problematik inom tre huvudsakliga områden. Det första är att man har svårigheter med social interaktion. Det andra är att man har problem med ömsesidig kommunikation, och till sist ska även föreställningsförmågan vara nedsatt vilket påverkar ens förmåga till lek, fantasi och intressen.⁶¹

---

⁵⁶ Socialstyrelsen (2018), s. 12 – 13

⁵⁷ Socialstyrelsen (2016), s. 13

⁵⁸ Skellefteå kommun (2019)

⁵⁹ Skellefteå kommun (2019)

⁶⁰ Skellefteå kommun (2019)

⁶¹ Klasén McGrath, M (2009)

Personkrets 2: Inom personkrets 2 faller individer som inte är födda med en funktionsnedsättning utan har ådragit sig en hjärnskada i samband med en olycka eller sjukdom.⁶²

Personkrets 3: Personer inom personkrets 3 ska ha en allvarlig fysisk eller psykisk nedsättning som är varaktig och inte beror på normalt åldrande för att uppnå kraven. Funktionsnedsättningen innebär stora svårigheter för personen i det dagliga livet.⁶³

Forskning och teorier angående naturens och utevistelsens betydelse för funktionsnedsatta

Forskning på naturens betydelse för specifikt funktionsnedsatta verkar vara lite mer begränsat, vilket även Gaudion och McGinley⁶⁴ beskriver i rapporten *Green Spaces - Outdoor Environments for Adults with Autism*. Författarna menar att det finns begränsat med forskning om trädgårdens betydelse för individer med autism, vilket är en vanlig funktionsnedsättning inom LSS-verksamheter. Särskilt forskning som fokuserar på trädgårdar för vuxna individer med autism är svår att hitta enligt författarna. Även Bengtsson⁶⁵ beskriver i rapporten *Utemiljöns betydelse för äldre och funktionshindrade* att det finns en brist på kunskap angående utemiljöns betydelse för yngre vuxna med funktionsnedsättningar.

En studie som kan ge en viss inblick i detta ämne är en studie på Alzheimerspatienter från 1992 av Mooney och Nicell⁶⁶. Studien utfördes på fem olika boenden för Alzheimerspatienter, som antingen hade en utemiljö eller inte. Studien visade att patienterna på de boenden som inte hade någon tillgång till utemiljö uppvisade en högre grad av aggressivitet än patienter på boenden med en trädgård att vistas i. När det kommer till Alzheimers-patienter på boende är det typiskt att patienter blir mer aggressiva och skadar sig lättare i och med att deras tillstånd försämras med tiden. Detta skedde inte på de boenden där patienterna hade tillgång till en trädgård de kunde vistas och promenera runt i. Istället sjönk antalet incidenter, både i form av våld och olyckor mellan 1989 och 1990 med 19 % färre våldsamma incidenter samt 3,5 % färre olyckor. På de boenden där patienterna saknade tillgång till en trädgård ökade under samma tid antalet olyckor och våldsamma incidenter markant, 681 % fler våldsamma incidenter samt 319 % fler olyckor⁶⁷.

Anna Bengtsson⁶⁸ skriver att den direkta närmiljön är särskilt viktig för de som har funktionshinder samt äldre. Hon menar att en väl utformad närmiljö som är tillgänglig och

---

⁶² Skellefteå kommun (2019)

⁶³ Skellefteå kommun (2019)

⁶⁴ Gaudion, K & McGinley, C (2012) s. 4

⁶⁵ Bengtsson, A (2003) s. 41

⁶⁶ Mooney, P. & Nicell P.L. (1992)

⁶⁷ Mooney, P. & Nicell P.L. (1992) s. 27

⁶⁸ Bengtsson, A (2003) s. 51

lockande är viktigt för dessa grupper. Utan en god närmiljö finns det en risk att dessa individer inte tar sig ut över huvud taget. Hon menar även att det är viktigt med omgärdade platser i utemiljöer för äldre och funktionshindrade eftersom de upplevs som mer skyddade. Den varierande skuggan som ges av ett lövtak är också viktig för denna grupp, vilket även kan bytas ut mot en pergola enligt Bengtsson.

Grön Omsorg och *Grön Arena* är två svenska projekt som behandlas mer i nästa avsnitt, men kortfattat går ut på att lantbruksgårdar kan användas till att inhysa dagliga verksamheter eller behandlingshem. Det finns ingen riktig forskning på resultatet av dessa verksamheter, men det finns två kandidatuppsatser som innehåller en mindre studie vardera på ämnet. I kandidatuppsatsen *Grön omsorg på gård* beskriver Martina Prejer⁶⁹ hur hon utförde en liten fallstudie på en gård med daglig verksamhet för personer som klassats inom personkrets 1 och 2 inom LSS-lagen. Studien baserades på observationer av verksamheten samt intervjuer med brukare. Prejer analyserade verksamheten utifrån ett antal faktorer och kom till en slutsats att gården erbjöd ett stort utbud av aktiviteter och valmöjligheter för brukarna samt att den fungerade väl som en trygg och avskärmd plats för brukarna. Den andra kandidatuppsatsen⁷⁰ som innehåller en studie är liknande i sin grund men studien utfördes på tre olika verksamheter. Även denna studie byggde på intervjuer med brukare och personal på verksamheterna. Tio brukare på tre olika verksamheter kopplade till *Grön omsorgs – projektet* intervjuades. Brukarna som intervjuades hade olika diagnoser såsom schizofreni, depression eller dubbeldiagnoser med missbruksproblematik och depression. Utifrån de intervjuer som gjordes kunde man fastslå att ett stort antal av respondenterna uppskattade att känna att de utförde meningsfulla arbetsuppgifter på gårdarna. Många respondenter beskrev även att interaktionen med djuren på gårdarna var väldigt roigande och välgörande, samt att vistelsen i naturen var en välgörande faktor för dem.

Trädgårdar och utemiljö i LSS-verksamhet – Konkreta projekt och studier

Det finns vissa exempel i Sverige där man försökt att använda sig av trädgårdar och trädgårdsterapi i syfte att förbättra livet för individer med funktionsnedsättning. Malmö stad genomför ett löpande projekt som kallas *Gröna boenden* som syftar till att förbättra utemiljön på ett antal utvalda LSS-verksamheter och äldreboenden varje år.

Kirsti Brunila⁷¹ beskriver projektet i sitt examensarbete *Planeringsfasens betydelse för tillgänglighetsanpassad utemiljö – För LSS- och äldreboenden*. Hon skriver att projektet varje år väljer ut ett antal LSS- och äldreboenden i Malmö kommun där utemiljön på verksamheterna utvärderas och intervjuer med enhetschefer utförs. Efter denna

---

⁶⁹ Prejer, M. (2014) s. 18 – 25

⁷⁰ Hjalmarsson, H., & Einestam, I. (2013) s.

⁷¹ Brunila, K (2019) s. 6

informationsinsamling projekteras individuella designförslag till de olika boendena som sedan anläggs.

I ett möte med Kirsti Brunila⁷², som idag jobbar på serviceförvaltningen i Malmö och är ansvarig för projektet diskuterades ytterligare frågor angående projektet *Gröna Boenden*. Bland annat kunde Kirsti berätta att serviceförvaltningen har för avsikt att utvärdera och projektera om fem olika verksamheters utemiljöer varje år. Återkoppling och utvärdering av de modifierade utemiljöerna på de olika LSS och äldreboendena ska ske löpande men detta material finns ännu inte tillgängligt för allmänheten. Kirsti berättade även om det som varit viktigt att tänka på för att projektet skulle fungera och flyta på bra. Enligt henne har intervjuerna som hon gjort med personal varit avgörande för att kunna göra gestaltningar som är anpassade till just den målgrupp som finns på de olika boendena. På äldreboenden har det gått bra att intervjua både personal och brukare men på LSS-verksamheterna har hon i dagsläget inte fått tillstånd att intervjua brukarna direkt utan endast personal. Därför har det också varit avgörande att personalen visat ett intresse och engagemang i projektet. Kirstis främsta tips vid gestaltning av utemiljöer på LSS-verksamheter är att man utgår från att stimulera sinnen samt att man tar i beaktning brukarnas rörelseförmåga. Hon betonar också att det är viktigt att man inte låter driftkostnader skena iväg och att man tänker på materialens livslängd.

Ett annat projekt är ett näringslivsinitiativ som heter Grön omsorg. Enligt Lantbrukarnas Riksförbund⁷³ kommer konceptet från Norge där det introducerades i slutet på 90-talet. Konceptet går ut på att gårdsägare kan sälja platser för grön omsorg på sina gårdar till kommuner. Grön omsorg kan innebära flera olika saker men det bärande konceptet i detta fall är att individer med särskilda behov får ett tillfälle att tillbringa tid i lantlig gårdsmiljö, vilket i första hand handlar om människor som berörs av Socialtjänstlagen. Enligt LRF kan detta handla om bara vistelse men också olika aktiviteter eller sysslor i denna miljö. Hushållssällskapet⁷⁴ driver ett väldigt snarligt projekt som de kallar för Grön Arena, som också syftar till att fungera som en mötesplats för köpare och säljare av tjänster inom området social omsorg, skola och rekreation. Detta projekt startade i Värmland 2006 men har under senare år expanderat och idag finns ca 75 gårdar spridda över hela Sverige som är kopplade till projektet.

Enligt Haubenhofers et.al.⁷⁵ är Green Care (grön omsorg) på uppgång i stora delar av världen. En mängd olika typer av grön omsorg såsom trädgårdsterapi och djurrelaterad terapi blir mer och mer etablerad runt om i olika länder. Fokus, målgrupper, metoder och organisatoriska upplägg kan variera ganska mycket mellan olika länder. Upplägget verkar emellertid vara mest väletablerat i Nederländerna och Norge.

---

⁷² Brunila, K, markförvaltare, Serviceförvaltningen Malmö Stad, möte 2020-03-16

⁷³ LRF (2008) s. 3 – 4

⁷⁴ Hushållningssällskapet (2016)

⁷⁵ Haubenhofers et.al. (2010) s. 106 – 107

Ett exempel på en verksamhet som bedriver grön omsorg är Mossegården söder om Kalmar⁷⁶. Mossegården är anpassad för att bedriva daglig verksamhet för utvecklingsstörda och människor med autism. På gården får besökarna utföra sysslor kopplade till djurhållning, trädgårdsarbete, enkla hushållssysslor som bakning med mera. En grundpelare i gårdens filosofi är att utförandet av meningsfulla sysslor ska ge deltagarna en ökad känsla av självständighet och självförtroende.

Sinnenas Trädgård är ett intressant exempel på en gestaltning av en plats där man tagit inspiration av en mängd tidigare nämnda teorier, historiska hälsoträdgårdar och forskning. Trädgården finner man i centrala Stockholm i direkt anslutning till äldreboendet Sabbatsberg. I sin bok *Sinnenas Trädgård – ett rum för hälsa och livskvalitet* beskriver Yvonne Westerberg hur hon kom att arbeta med att skapa denna plats. Westerberg⁷⁷ beskriver att visionen med platsen var att skapa en trädgård som skulle kunna öka livskvaliteten för äldre som bor på ålderdomshem. Förutom som en uteplats för äldreboenden fungerar även trädgården som en daglig verksamhet för personer med funktionshinder och mentala handikapp. Platsen designades av Westerberg själv och landskapsarkitekten Ulf Nordfjell. Westerberg har expertkunskap om målgruppernas behov då hon är utbildad arbetsterapeut med erfarenhet från äldreomsorgen och Nordfjell bidrog med sin expertis inom gestaltning, projektering och växtkunskap med mera enligt Westerberg⁷⁸.

Westerberg⁷⁹ beskriver hur platsen har en lång historia från att ha varit ett tegelbruk under 1600-talet till att bli ett vårdshus med trädgårdsodling på 1700-talet. Området kom att fungera som en plats för dåtidens fattighjon och vård av fattiga utfördes i anslutning till området. Under 1800-talet fann man en surbrunn, en hälsobrunn med hög järnhalt och kolsyrehalt, på platsen och området kom under en tid även att fungera som brunnspark med gäster som kom för att dricka från brunnen. 1918 gjordes fattighuset om till det ålderdomshem som finns kvar idag.

När Sinnenas Trädgård skulle gestaltas i början av 90-talet var det viktigt för Westerberg⁸⁰ att platsen var anpassad till målgrupperna, vilka bestod av äldre och personer med mentala eller fysiska handikapp. Detta betydde enligt Westerberg att platsen skulle vara både fysiskt och mentalt tillgänglig. Fysisk tillgänglighet betydde i detta fall att målgrupperna lätt skulle kunna röra sig på platsen trots eventuella fysiska handikapp. Den mentala tillgängligheten betyder orienterbarhet bland annat. Orienterbarhet är viktigt för att individer med kognitiva handikapp, såsom demens eller hjärnskador, ska kunna använda platsen. Utöver tillgänglighet så utformades trädgården med olika funktioner. Trädgården är en sinnesträdgård som erbjuder en genomtänkt uppsättning av sinnesupplevelser. Trädgårdsterapeutiska inslag i form av aktiviteter planerades också in enligt Westerberg. Dessa aktiviteter kunde vara promenader eller att plocka bär och blommor. Samtidigt var det viktigt att trädgården erbjöd möjligheter till återhämtning och vila för de som söker detta. En

---

⁷⁶ LRF (2008) s. 9 – 10

⁷⁷ Westerberg, Y (2011) s. 33 – 38

⁷⁸ Ibid

⁷⁹ Ibid

⁸⁰ Ibid

annan viktig aspekt var att platsen skulle möjliggöra för socialt umgänge i olika former, såsom festligheter, samtal och gemensamma aktiviteter av olika slag.

Figur 6. Plan över Sinneas trädgård i Stockholm

Trädgården gestaltades enligt Westerberg⁸¹ med inspiration från bland annat klosterträdgårdar och privatträdgårdar. Inspiration från klosterträdgården kan man främst se i trädgårdens övergripande strikta struktur som är i formen av ett korsfönster. De huvudsakliga gångstråken möts kring en central mittpunkt i form av en porlande damm, se figur 6. De mindre rumsligheter som bildas mellan dessa stråk har en mindre strukturerad, mer hemtrevlig eller vild karaktär.

För att skapa en både tillgänglig och stimulerande trädgård spelade valet av underlag en stor roll enligt Westerberg⁸². Även om det är viktigt att det finns fysiskt tillgängliga vägar för de som saknar förmågan att röra sig fritt på mer otillgängliga underlag, menar Westerberg att det också är viktigt att det finns möjlighet för de som fortfarande har förmågan att utmana sig själva på svårare underlag. Annars kommer deras förmåga att förloras snabbare än nödvändigt. I valet av underlag valde man därför att använda sig av fem olika med skiftande tillgänglighet; plattlagda gångar, grusgångar, gräsytor, ängsytor och barkbeklädda skogsstigar.

De plattlagda ytorna består av tumlad betongsten vilket enligt Westerberg⁸³ fungerar bra som universellt tillgängliga ytor då de är mycket likformiga och därmed skapar väldigt platta ytor. De blir heller inte hala när det regnar och de är bra för personer med kognitiva handikapp då de har en väldigt enhetlig färg. Ytor med mycket stora färg- eller nyansskillnader kan skapa oro då dessa fläckar kan uppfattas som hål eller hinder. Det skapar även en yta som är tydligt avgränsad mot omkringliggande ytor. Grusgångarna som består av packat stenmjöl och olika stenfraktioner är enligt Westerberg bra på det viset att man tydligt hör och känner materialets egenskaper vilket gör att man automatiskt anpassar sin gång till underlagets egenskaper. Gräsyterna kan beträddas av de flesta besökare men inte alla. Gräset

⁸¹ Ibid

⁸² Westerberg, Y (2011) s. 39 – 43

⁸³ Ibid

har kvaliteter som de döda materialen grus och sten saknar, bland annat luktar gräset och det skapar en annan typ av friktion under våra fötter. Gräset, likt andra levande material, skiftar också karaktär under årstiderna och dess fukt kan erbjuda svalka under varma dagar. Blomsterängarna och skogsstigarna är än mindre tillgängliga än gräsyterna men kan beträdas av de som har en hyfsad fysisk förmåga, eventuellt med hjälp och vägledning. Westerberg menar att dessa två erbjuder en annan typ av mental tillgänglighet än tidigare nämnda ytor. Dessa ytor förmedlar en känsla av det vilda och det lantliga, som inger en annan typ av frihetskänsla hos besökaren.

Vid växtval i trädgården har man enligt Westerberg⁸⁴ tagit stor hänsyn till platsens historia och försökt att använda sig av klassiska gammaldags växter och vilda sorter till en hög grad. Detta är främst för att locka fram nostalgiska minnesupplevelser hos de äldre, där igenkänningsfaktorn är viktig. Man använde sig dock även av en del mer främmande och ovanliga växter som hade önskvärda kvaliteter. Förutom blomsterrabatter, ängar, lundar och gräsmattor kan man i trädgården finna en hel del upphöjda odlingar. Dessa är specialdesignade så att man lätt kan komma åt dem från sittande läge, vilket möjliggör även för rullstolsburna att medverka i odlingsaktiviteten. I odlingarna finner man olika bär och kryddväxter.

---

⁸⁴ Westerberg, Y (2011) s. 48 – 49

Undersökning och analys

Under konversationer med Kirsti Brunila som arbetar på Malmö Stads serviceförvaltning med projektet *Gröna Boenden* framgick det att det fanns utrymme för att tillsammans undersöka, analysera och utvärdera delar av projektet, som skulle kunna gynna detta arbete samt det arbete som Kirsti gör med att utvärdera projektet. Projektet skall utvärderas löpande varje år och då tyckte Kirsti att det var passande att detta arbete kunde inkludera årets utvärdering som en analys. Vi utformade därefter ett frågeformulär som var tänkt att personal och chefer skulle besvara under intervjuer. Frågorna i formuläret fokuserade på personalens uppfattning om hur utemiljön förbättrats eller försämrats efter omgestaltningarna som gjorts i samband med projektet. Då Kirsti varit mån om att hennes gestaltungsförslag i många fall skulle syfta till att stimulera och aktivera olika sinnen inkluderades också ett antal frågor som syftar till att utreda hur väl de nya inslagen lyckats med detta. Även huruvida tillgängligheten förändrats på något sätt skulle utredas i utvärderingen.

Då omgestaltningarna var ganska nyligen utförda, ca ett halvår innan intervjuerna genomfördes, blev svaren under intervjuerna ofta att man inte kunde svara utförligt eftersom brukarna inte vistats tillräckligt mycket i de nya miljöerna än eller att det varit svårt att avgöra hur brukarna känner inför omgestaltningarna efter så kort tid. En del intressant information kunde dock utrönas från svaren.

Utvärdering av Gröna boende-medverkande verksamheters utemiljö

Hallongatan

Den första verksamheten som utvärderades var ett LSS-boende på Hallongatan i Malmö. Detta boende hade en ganska stor och grön innergård som främst bestod av gräsyta. Verksamheten hade enligt Kirsti bett om att få någon typ av aktivitetsbaserad yta samt mer ätbara växter.

Figur 7. Nya fruktträd och bouldana

Kirsti ritade i sitt förslag in en bouleyta som bestod av en grusad rektangulär yta med kanter av trä för att hålla gruset på plats, se figur 9. Hon hade även ritat in två cirkulära odlingskärl av betong vari det planterats ett antal olika ätbara örter, se figur 8. En rad av nya fruktträd hade även planterats i trädgården, se figur 7. Inget togs bort från den befintliga trädgården

Figur 8. Nya odlingskärl

Figur 9. Ny boulebana

Verksamheten verkar utifrån frågeformuläret vara väldigt nöjda med resultatet av omgestaltningen och hade väldigt få klagomål. Verksamheten ansåg att de redan nu kunde se en viss indikation på att brukarna uppskattade att vistas i trädgården mer än före omgestaltningen och de förväntar sig att detta kommer att bli mer tydligt under sommaren, då de planerar att använda uteplatsen och boulebanan i synnerhet i större utsträckning. Enligt verksamheten ser brukarna fram emot att de nya träden ska bära frukt, och de uppskattar att få smaka på de olika örterna i odlingskärlen. Örterna har verksamheten även redan börjat använda sig av i matlagning.

Verksamheten uttryckte även att det blivit enklare att aktivera brukarna i den nya utemiljön. Boulebanan var ett särskilt positivt inslag i denna bemärkelse trots att man inte hunnit använda den i någon större utsträckning ännu, då vädret under våren inte varit optimalt. Man uttryckte dock att det råder stora förväntningar på att boulebanan kommer att erbjuda ett uppskattat aktivitetsinslag i verksamheten.

Den fysiska tillgängligheten i trädgården har enligt verksamheten inte påverkats vare sig positivt eller negativt av de nya inslagen i trädgården. Det finns brukare som har svårt att röra sig på gräsmattan men detta har varken blivit svårare eller enklare efter omgestaltningen.

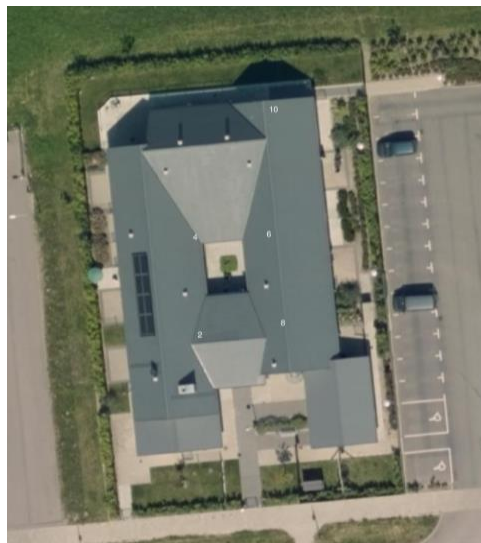
Verksamheten anser att de nya inslagen hjälper till att aktivera och stimulera brukarnas sinnen till en viss del. Örtplanteringen har än så länge varit det mest lyckade inslaget i denna bemärkelsen, men man förväntar sig att även boulebanan kommer att ha den effekten när man börjar använda sig av denna i större utsträckning.

Den enda negativa responsen som gavs gentemot omgestaltningen var att vissa hade förväntat att mer skulle gjorts samt att jorden i odlingskärlen inte var optimal då den var ganska lerig och blivit hårdare efter regn. Detta har lett till att vissa örter inte klarat sig och att det är svårt att plantera nya växter.

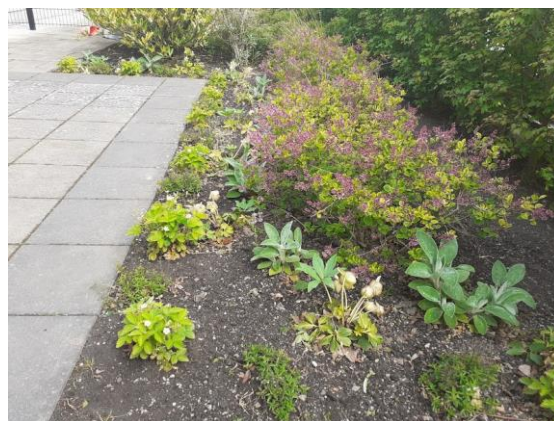
Verandagatan

Den andra verksamheten som utvärderades var LSS-boendet Verandagatan i Malmö. Detta boende är ganska annorlunda från Hallongatan eftersom brukarna inte har en stor gemensam trädgård att vistas i utan endast har mindre egna uteplatser i direkt anslutning till deras boende, samt ett litet atrium som är gemensamt, se figur 20. Dessa uteplatser består över lag främst av plattlagd yta med mindre rabatter med små buskar och lite perenner.

Vid denna verksamhet hade Kirsti anlagt tre nya planteringar i befintliga rabatter samt planterat murgröna vid staketet på ett antal ställen. Rabatterna var tidigare väldigt glesa, så inget togs bort från rabatterna. Nytt växtmaterial användes för att fylla ut de befintliga rabatterna. I de två rabatterna på privata uteplatser planterades lammöra som en taktil sensation, kantnepeta som en luktsensation samt smultron och kungsmynta som en smaksensation. Utöver det planterades julros för att erbjuda blommor även under vinterhalvåret och syrenbuddleja för att skapa volym i planteringarna, se figur 11 och 12. En gemensam rabatt planerades för att vara vintergrön och där planterades dvärgblågran, hjärtbergenia och dvärgtall. Murgrönan planterades vid det ganska höga stängsel som ringar in brukarnas privata uteplatser för att skapa gröna väggar året runt.

Figur 10. Runt boendet ligger brukarnas privata trädgårdar. I mitten ett gemensamt atrium

Figur 11 och 12. Nya planteringar

På detta boende var man inte lika entusiastisk över omgestaltningarna som på de andra två boendena men man var heller inte negativt inställd. Det framgick från alla svaren att det än så länge varit lite svårt att avgöra hur brukarna känner inför förändringarna eftersom de generellt sett är motvilliga till förändring. Man svarade dock att brukarna visat upp en viss försiktig nyfikenhet till de nya inslagen men att de fortfarande befinner sig i utforskningsstadiet och måste vänja sig ordentligt innan de kan bli helt bekväma med förändringen. Denna försiktiga nyfikenhet tyckte man ändå hade lett till att brukarna vistades lite mer i utemiljön än tidigare. Man tyckte inte att det blivit lättare att aktivera brukarna på grund av den nya utemiljön ännu.

Den fysiska tillgängligheten tyckte man även på detta boende vara oförändrad efter omgestaltningen, vilket är logiskt då den enda förändring som skett är att nya växter planterats i befintliga rabatter.

Man ansåg främst att sinnena syn och lukt aktiveras till en högre grad än före omgestaltningen på grund av de nya planteringarna men det är ännu lite svårt att avgöra även i denna fråga. Man hade än så länge inte märkt några problem med de nya planteringarna över huvud taget.

Man ansåg alltså att omgestaltningarna över lag hade varit lyckade, det fanns dock vissa i personalen som upplevt att det kunde gjorts mer förändringar. På den enda gemensamma platsen i utemiljön tyckte vissa i personalen att det kunde gjorts en del förändringar. Enligt Kirsti ville även hon göra förändringar på denna plats men det fanns en rädsla hos verksamhetschefen att detta skulle innebära för stora förändringar för vissa brukare vilket då kunde påverka deras humör och välbefinnande negativt.

Sövdesborgsgatan

Den sista verksamheten som utvärderades var LSS-boendet Sövdesborgsgatan i Malmö. Denna verksamhet har likt Hallongatan en trädgård som brukarna delar och vistas i gemensamt. Även denna utemiljö bestod främst av klippt gräsmatta. Vad som främst saknades på denna verksamhet var inslag som skulle inbjuda till aktivitet.

Omgestaltningen i detta fall blev ganska minimal och bestod uteslutande av två nya fasta objekt i trädgården. Det ena objektet är en xylofon som man slår en pinne mot och då skapas olika ljud beroende på vilket rör man slår på, se figur 13. Det andra objektet är en griffeltavla som man kan skriva och rita på. Denna griffeltavla fungerar även som ett bollplank, se figur 14.

Figur 13 och 14. Xylofon och griffeltavla/bollplank

På denna verksamhet uttryckte man att man generellt sett är väldigt nöjda med resultatet efter omgestaltningen. Även om man ansåg att de nya inslagen definitivt var positiva så ansåg man inte att man använder sig av utemiljön i en högre utsträckning än tidigare då man alltid använt sin utemiljö i stor omfattning. Samma svar gavs när frågan om brukarna uppskattade utemiljön mer än tidigare, man ansåg att brukarna redan innan hade uppskattat att vistas i trädgården väldigt mycket.

Verksamheten ansåg att det blivit enklare att med hjälp av de nya aktivitetsinslagen bjuda in till gemensamma aktiviteter med flera brukare samtidigt. Man upplevde inte heller här att den fysiska tillgängligheten på något vis hade förändrats, varken positivt eller negativt.

Det sinne man ansåg aktiveras mer med hjälp av de nya inslagen var hörseln, främst xylofonen har den förmågan men även griffeltavlan/bollplanket ansåg man skapa stimulerande ljud när man till exempel studsar bollar mot det.

Man upplevde inte att det uppkommit några problem med de nya inslagen över huvud taget. Verksamheten hade inget negativt att säga om omgestaltningen men man hade haft förhoppningar om att de nya inslagen i trädgården skulle göra det lättare för brukare att på egen hand ta initiativ till aktiviteter, vilket än så länge inte hänt i någon större utsträckning.

Att designa en god utemiljö för LSS-verksamheter

Lag (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade gör inga uttalanden angående rätten till en god utemiljö för brukare vid LSS-verksamhet. Således är det kommunerna som får ta en ståndpunkt i frågan då det är de som ansvarar för att LSS-insatser utförs på bästa sätt oavsett om det om de utförs av kommun eller andra utförare (1993:387 14 § & 15 §). Det är kommunen som ansvarar för att erbjuda LSS-insatser för de som har behov och det är också kommunerna som ansvarar för att säkerställa kvalitén på dessa insatser. Det behöver inte vara kommunerna själva som driver verksamheterna utan de kan också anlita privata utförare som underleverantörer av insatser. Enligt paragraf 14 i lag (1993:387) är det kommunens ansvar att samordna insatser för de boende i kommunen, om behov för insatser finns, vilket betyder att kommunerna bär det yttersta ansvaret för de LSS-verksamheter som verkar i kommunen.

Det finns enligt Bengtsson⁸⁵ tre huvudsakliga hinder för utevistelse för funktionshindrade och äldre att beakta. Det första är det *psykologiska* hindret som främst handlar om en känsla av otrygghet och motivation. Det är ett problem att äldre och funktionshindrade ofta känner sig otrygga utomhus på grund av olika anledningar. Enligt Bengtsson är otryggheten ofta direkt kopplad till huruvida man känner av närvaron av någon man litar på. Motivation till att tillbringa tid utomhus hänger ofta på utemiljöns kvalité och attraktivitet, vilket motiverar att

---

⁸⁵ Bengtsson (2003) s. 13

lägga extra krut på att göra utomhusmiljöer kring LSS-verksamheter så attraktiva som möjligt. Det andra hindret Bengtsson⁸⁶ tar upp är det *fysiska*. Avstånd försvårar för äldre och funktionshindrade att ta sig till utomhusmiljöer. Fysiska förutsättningar såsom lutning och underlag är också avgörande för att skapa en tillgänglig plats för äldre och funktionshindrade. Det tredje hindret som Bengtsson⁸⁷ skriver om är det *organisatoriska*. Detta tar sin form i att verksamheten inte möjliggör för utevistelse. Detta kan bero på personalbrist, bristande rutiner eller resurser.

Gaudion och McGinley⁸⁸ har identifierat fyra grundpelare att beakta när man designar en trädgård för vuxna individer med autism. Dessa kan i detta arbete vara värda att studera, då diagnosen autism ingår i kategorin Personkrets 1, där många individer som deltar LSS-verksamhet återfinns.

Growth (Personlig utveckling) – Möjlighet att utveckla sina personliga förmågor och bli mer självständiga. Enligt författarna är trädgårdar en ypperlig möjlighet för personer med autism att få en paus från inomhusrutiner och bygga sitt självförtroende genom att utöva sysslor och aktiviteter utomhus.

Triggers (Retande element/utlösande faktorer) – Undvik element som kan framkalla retning eller oro hos individer som är känsliga. Vissa individer med autism kan reagera starkt och oväntat gentemot externa faktorer. Därför bör trädgårdar för individer med autism vara så ordnade och förutsägbara som möjligt.

Robustness (Robusthet) – Designa trädgården så att den är säker, hållbar och robust. Då individer med autism kan ha svårt att kontrollera sina impulser och rörelser samt bedöma sin styrka så är det viktigt att utemiljön består av hållbara material och växter.

Support (Support) – En trädgård designad för vuxna med autism ska vara anpassad så att den både utgör en plats för vila och rekreation samt underlättar för personalen på verksamheten i deras arbete. Till exempel behöver personalen kanske ha uppsyn över trädgården så att de kan observera utan att störa.

Gaudion och McGinley⁸⁹ skriver även att just för att få individer med autism att interagera med sin omgivning på ett meningsfullt sätt så kan det vara viktigt att integrera individuella specialintressen i designen. Till exempel kanske en individ har svårt att interagera med sin omgivning men har ett särskilt intresse för mönster, då kan ett mönstrat element som en mosaik bidra till att få denna individ att intressera sig för miljön.

En annan aspekt att beakta som Gaudion och McGinley⁹⁰ beskriver som avgörande är att begränsa och ordna sinnesintryck i trädgården. Vissa individer med autism har svårt att

---

⁸⁶ Ibid

⁸⁷ Ibid

⁸⁸ Gaudion, K & McGinley, C (2012) s. 8 – 11

⁸⁹ Gaudion, K & McGinley, C (2012) s. 14

⁹⁰ Gaudion, K & McGinley, C (2012) s. 22

hantera stora mängder av intryck, medan andra individer med autism däremot kan ha stort behov av externa intryck. Därför är det av stor vikt enligt författarna att ordna trädgårdar så att de kan erbjuda mycket intryck på vissa ställen men minimera mängden intryck på andra ställen.

Sensory Gardens (sinnesträdgårdar) är också något som ofta tas upp i samband med trädgårdar för människor med funktionsnedsättningar. *Sensory trust*⁹¹, en organisation som under lång tid specialiserat sig på design av sinnesträdgårdar i England definierar sinnesträdgårdar som en fristående utomhusyta där ett brett spektrum av sinnesintryck koncentrerats.

I examensarbetet *Vad är en sinnesträdgård?* försökte författarna⁹² reda ut begreppet sinnesträdgård. Vad man kom fram till är att det är ett diffust begrepp som är svårdefinierat. Enligt författarna är de grundläggande förutsättningarna för en sinnesträdgård kravlöshet, valfrihet och trygghet. Det som är viktigast när man anlägger en sinnesträdgård, menar författarna, är att den är anpassad till dem som skall använda den och hur den skall brukas. Det finns alltså inga strikta regler för hur en sinnesträdgård skall se ut.

En aspekt som kan vara viktig att beakta i en sinnesträdgård är färgvalen man gör. Många teorier finns kring vilken påverkan olika färger har på människors humör och sinnesstämning, även om det finns väldigt lite empirisk forskning enligt Kendra Cherry⁹³, expert på ämnet psykosocial rehabilitering. Bland annat inom marknadsföring har man experimenterat med olika färgval utifrån teorier att vissa färger framkallar vissa känslor och andra färger andra känslor. Det finns enligt Cherry väldigt lite bevis på att färg har en effekt på vårt psyke, men det finns indikationer på att svala färger, såsom blått, grönt och lila med flera, skulle kunna framkalla känslor av lugn, men också nedstämdhet. Varma färger, som gult, rött och orange med flera, skulle enligt denna teori framkalla mer intensiva känslor såsom lycka, men också ilska.

Gestaltningförslag

Platsbeskrivning

Som tidigare nämnt bevarades en annons som lagts ut på SLU:s hemsida angående en förfrågan om att göra ett designförslag till en innergård på en daglig LSS-verksamhet i Elinelund, Malmö. Elinelund ligger i södra Malmö strax väster om Hyllie, se figur 15. I området som verksamheten ligger i finns ett antal sociala verksamheter direkt i närheten till verksamheten som gestaltningförslaget görs för. Bland annat finns det tre närliggande förskolor och en grundskola. En annan daglig verksamhet, ett LSS-boende och ett

---

⁹¹ Sensory Trust, (u.å)

⁹² Andresen, T. C. B., & Larsson, V. (2007) s. 26 – 28

⁹³ Cherry, K (2020)

1 : 200 000

Figur 15. Platsens läge i Malmö, markerad med blå punkt

1 : 20 000

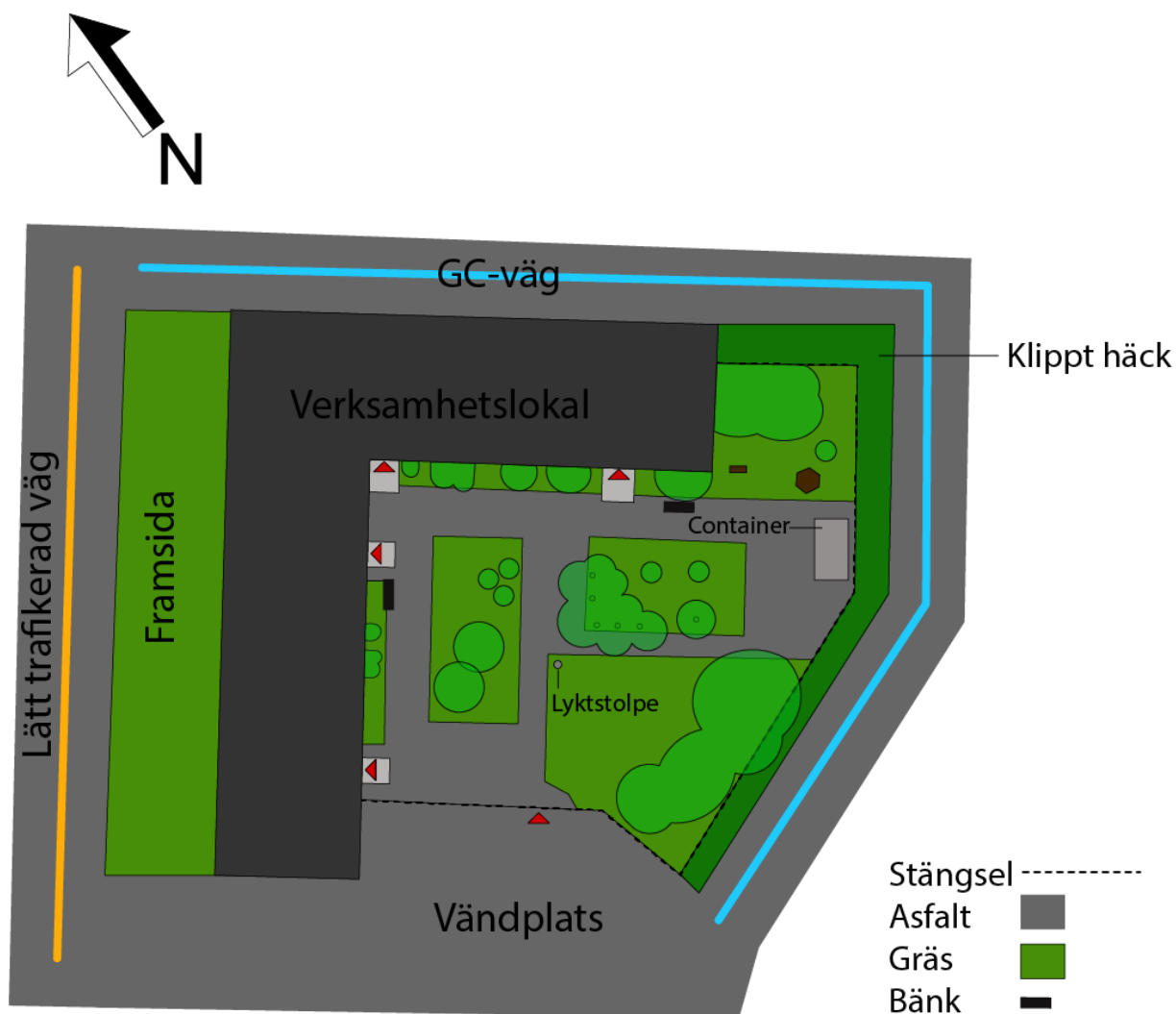
Figur 16. Situationsplan över området. Platsen för omgestaltung är utmärkt med en röd punkt och en gul streckad linje

korttidsboende finns precis i närheten. Det finns inte några bostäder i direkt anslutning till verksamheten, närmaste bostadsområde är ett villaområde på andra sidan Annetorpsvägen ca 100 meter från verksamheten. Närmaste relativt tungt trafikerade väg är Annetorpsvägen som ligger ca 90 m bort. Inga vägar med högre hastighetsbegränsning än 40 km/h i finns i närheten. Precis i närheten av verksamheten finns ett relativt stort grönområde på ca 1 hektar. Se figur 16.

Innergården är idag ganska sparsam på innehåll. Det är en relativt öppen yta utan någon tydlig rumslighet. Mycket av ytan består av antingen gräsmatta eller asfalt. Ett antal mindre träd finns på tomten men enligt personal på boendet så ger de väldigt lite skugga på sommaren. Det finns även ett antal mindre buskar utspridda i trädgården samt två större buskage. Det finns heller inga riktiga blomsterrabatter på uteplatsen. Då trädgården är väldigt platt och stora delar av ytan är hårdgjord är den fysiskt tillgänglig och lättskött. Uteplatsen är lugn och skyddad då den är halvt omringad av GC-väg och det finns ingen större väg i närheten. Det finns en vändplats precis söder om uteplatsen där bilar kan köra in men det är sparsamt med trafik och väldigt låga hastigheter. I

sydöstra delen av trädgården står en stor container vars syfte personalen jag pratade med inte kände till, se figur 17.

1 : 500

Figur 17. Karta över LSS-verksamheten med närliggande väg, GC-väg och Vändplats. LSS-verksamhetens uteplats omgärdas av ett staket och delvis också en klippt häck.

I skrivande stund, våren 2020, finns det på verksamheten åtta brukare som kommer varje dag, men verksamheten har kapacitet för runt tio brukare. Verksamheten har en personalstyrka på tio anställda. Brukarna som kommer till den dagliga verksamheten ingår alla i personkrets 1, men har en ganska spridd problematik. Madelene Nordström som arbetar på boendet beskriver gruppen av brukare enligt följande:

"Till oss kommer både brukare som har utvecklingsstörning och/eller autism. Vi har även brukare som sitter i rullstol och går med rollator. Vi har även brukare som har synnedsättning och hörselnedsättning. Generellt kan man säga att brukarna som kommer till oss har ett lite större stödbehov och flera av brukarna har hela tiden minst en personal hos sig. Åldrarna varierar mellan 20 – 55 år."

Madelene beskriver att de använder sig en del av uteplatsen i sin verksamhet redan idag men det beror väldigt mycket på brukarnas individuella personligheter och kapacitet hur de

använder sig av utemiljön. Brukarna gör i princip aldrig något i grupp utan enskilda aktiviteter utförs tillsammans med personalen. På vintern och hösten används uteplatsen ibland för små promenader, spel och lek eller snölekar om det är väder för det. På våren och sommaren, beroende på vädret, används uteplatsen dagligen för olika aktiviteter. Det kan vara fotboll, kubb, bad i upplåst pool, titta på blommor och insekter, spela spel eller lyssna på musik. De äter även lunch eller fikar utomhus ibland under dessa årstider. De använder sig av de fasta bänkar som finns i trädgården men ställer även ut stolar och bord ibland, eller lägger ut en filt på gräset.

Enligt Madelene har uteplatsen en del goda kvaliteter redan idag. Den är lättillgänglig och lätt att röra sig över, med jämna ytor, även om man använder ett hjälpmedel, såsom rullstol eller rullator. Den har öppna, gröna ytor som gör det möjligt med fysiska aktiviteter som kubbspel, men är samtidigt relativt avskärmad mot andra verksamheter med en klippt häck och delvis med högre buskage, med undantag för vid vändplanen. Hela uteplatsen uppfattas som ganska vindsyddad och samtidigt solig.

Men det finns också problem med uteplatsen enligt Madelene. Det är problematiskt att det är så öppet mot vändplanen från innergården eftersom det innebär en mängd intryck från bilar och människor som är på väg till andra verksamheter, men också därför att förbipasserande kan se rakt in i trädgården, menar Madelene. Det är brist på platser som ger skugga till flera brukare samtidigt, i nuläget finns bara en plats som ger naturlig skugga vilket är bakom ett par pilar centralt belägna på uteplatsen. Eftersom brukarna sällan sitter tillsammans vore det enligt Madelene bra om det fanns fler platser som ger naturlig skugga. Ett annat problem som Madelene tar upp är att trädgården är väldigt öppen vilket gör det svårt att utöva olika aktiviteter samtidigt i trädgården utan att man stör varandra. Till exempel kanske en brukare vill vara aktiv och leka eller utföra någon sport samtidigt som en annan sitter i trädgården och solar. Då kan det bli problematiskt att utrymmet inte har några avskärmningar mellan de olika ytorna.

Brukarna är inte förmögna att utöva aktiviteter eller sysslor på egen hand i utemiljön utan är i stort sett alltid i sällskap med personal. Brukarna på detta boende har svårt att uttrycka sig verbalt och har också svårt att utföra praktiska uppgifter och aktiviteter. De behöver ofta bli aktiverade av personal då de har svårt att ta initiativ och tappar ofta fokus och behöver då bli guidade igenom aktiviteten när detta händer.

Madelene har nedan listat sina och den övriga personalens främsta önskemål vid en omgestaltning av utemiljön.

- Begränsad insyn
- Fler platser med naturlig skugga
- Någon form av avgränsning så att det samtidigt finns platser för både lugn i trädgården och för olika aktiviteter (kubbspel, bollspel med mera)
- Fler växter som drar till sig spännande insekter
- Gärna växter som stimulerar sinnen (smak, lukt, syn, känsla), men det får inte vara växter eller andra material som man kan skada sig på.

Förutsättningar

Gestaltningsförslaget har inte någon budget att förhålla sig till, vilket kan vara på både gott och ont. Anledningen till att det inte finns någon budget är att det är personal på verksamheten som har tagit initiativ till att be om ett designförslag utan att det finns någon budget eller verklig plan för att kunna realisera projektet. Det är på sätt och vis bra att det inte finns en tajt budget att förhålla sig till då min erfarenhet av att budgetera och räkna på kostnader är väldigt begränsad. Det hade å andra sidan varit mer sporrande att göra ett designförslag om man visste att det skulle genomföras och det kunde ha varit ett tillfälle att lära sig mer om att göra en kalkyl. Vad personalen hoppas på är att om de har ett välgjort designförslag med konkreta gestaltningsförslag, illustrationer, planer och växtlistor kanske de kan få presentera det för kommunen och på så vis eventuellt få en finansiering för gestaltningen eller åtminstone för delar av den. Personalen pratade också om att de kanske skulle kunna sköta plantering och viss skötsel själva. Det skulle eventuellt kunna vara lättare att söka medel från olika stiftelser och liknande om man har ett färdigt gestaltningsförslag att visa.

Koncept

Gestaltningsförslaget skapas utifrån all den information och de erfarenheter som samlats in under arbetets process. Detta innebär att förslaget drar inspiration från historiska och samtida trädgårdar i vårdsammanhang och andra typer av erfarenheter som beskrivits i arbetets tidigare delar. Även generell forskning på trädgårdars, naturens och utevistelses betydelse för hälsa och välmående tas i beaktning i gestaltningsförslaget.

I gestaltningsförslaget används idéer från sinnesträdgårdar och andra typer av terapiträdgårdar samtidigt som det främsta målet är att möta de önskemål som personalen uttryckt. Erfarenheter från samarbetet med Kirsti Brunila är också en viktig grund i gestaltningsförslaget. Konceptet blir kortfattat att försöka skapa ett antal mer eller mindre stängda rum som erbjuder olika sinnesintryck och även skapar avgränsningar i trädgården. Även Gaudion och McGinleys idéer om trädgårdar för personer med autism kommer appliceras i viss mån i gestaltningsförslaget.

Gestaltningsförslaget är främst koncentrerat till fem olika ytor i trädgården, se figur 18. Ytorna gestaltas utifrån att olika sinnen ska stimuleras, med ett särskilt sinne i fokus för varje yta. Tillsammans kommer de fem olika ytorna att skapa en sinnesträdgård som erbjuder genomtänkta sinnesupplevelser för alla de fem sinnena. En anledning till att fem separata ytor planeras är att det ska vara lätt att stryka en eller flera ytor om det visar sig att det blir för höga kostnader.

De fem olika ytorna är designade för att tillsammans möta de kriterier som bland annat Gaudion och McGinley⁹⁴ diskuterat även om alla brukarna inte har autism. Alla ytorna är designade för att vara robusta och hållbara under en längre tid. Därför har växter valts ut utifrån att de ska vara relativt tåliga och långlivade. I förslaget föreslås därför inga annueller. På en av ytorna kommer det också finnas odlingsmöjligheter i form av odlingslådor där brukare tillsammans med personal kan experimentera med odling. Ett antal örter presenteras som förslag till odlingslådorna men valet att ändra växtmaterialet utifrån eget tycke är fritt. Då trädgården är väldigt liten, ca 120 kvm, finns det inga större problem med överblickbarhet, men i förslaget har hänsyn tagits till detta genom att inga buskar högre än 1,3 m föreslås där de kan minska överblickbarheten över ytan.

Då verksamheten är igång året runt är designförslaget anpassat så att även växter med kvalitéer på vinterhalvåret finns representerade i trädgården, även om fokus ligger på att skapa en plats som främst kommer att användas under sommarhalvåret.

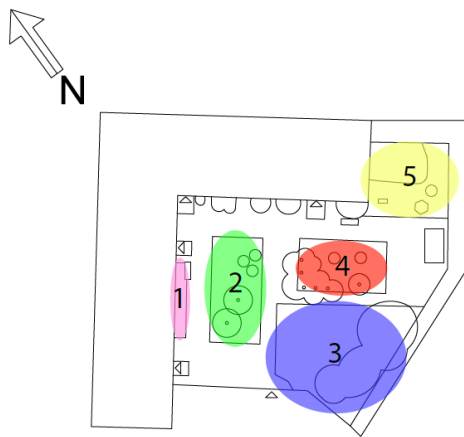
Skötseln kommer att behöva öka, vilket kan vara problematiskt då den redan idag är undermålig vilket bland annat avslöjas i rabatterna som är fulla med ogräs. För att skapa rabatter som inte kräver så mycket ogrärensning är det viktigt att verkligen fylla rabatterna med växter så att ogräset har svårt att etablera sig. Att fylla ut med marktäckare är ett bra alternativ. Det finns skuggtåliga marktäckare som man till och med kan få att växa nästan under buskar. I förslaget ingår även att alla befintliga rabatter samt nya rabatter kantas med kantsten för att skapa en mer ordnad känsla. Inga nya fasta bänkar eller bord föreslås i gestaltungsförslaget eftersom det troligen är bättre för denna typ av verksamhet att kunna möblera om utifrån hur förutsättningar med brukarna förändras.

---

⁹⁴ Gaudion, K & McGinley, C (2012) s. 8 – 22

Gestaltungs-förslag för de fem sinnesytorna

I detta kapitel presenteras varje yta utifrån hur den ser ut idag med bilder och beskrivningar. Efter det presenteras gestaltungs-förslaget för den specifika ytan inklusive illustrationer, illustrationsplaner och växtlistor.

1 : 1000

Figur 18. De olika ytorna för omgestaltung i trädgården.

Yta 1. Känselrabatten: Denna yta fokuserar på att erbjuda känselintryck i form av växter eller andra element som kan vara intressanta att känna på.

Yta 2. Färgpaletten: Här ligger fokus på att skapa en visuellt stimulerande plantering med mycket färg under större delen av året.

Yta 3. Ljudrutan: Denna yta kommer bli mer avskärmad för att bättre fungera som en lek- och spelyta. Här är tanken att det är ok att man är högljudd utan att det stör andra i trädgården.

Yta 4. Smakrabatten: Här föreslås en smak-rabatt med olika ätbara växter.

Yta 5. Doftoasen: Denna plats kommer att vara omgärdad av väldoftande växter. Detta kommer även att vara den lugna oasen i trädgården lite som en motpol till Yta 3.

Känselrabatten

Nulägesbeskrivning

Denna yta består idag av en ca 12 meter lång och 1 meter bred rektangulär gräs/ogräsyta med ett antal mindre buskar och en bänk i den norra delen. I planteringsytan finns en lagerhägg i ganska fint skick, se figur 20. Ytan har ingen tydlig funktion i nuläget. Växtligheten i ytan är en blandning av mindre buskar, örter, gräs och en hel del ogräs, se figur 19. Det växer också ett antal mindre lavendelplantor på ytan som ser ut att må ganska bra. Utöver det är växtligheten i planteringen ogräs eller växter i dåligt skick. Bänken längst bort i den

Figur 19. Känselrabatten är i nuläget en ca 12 meter lång rabatt som främst innehåller ogräs och enstaka buskar och perenner. Lagerhäggen till höger om stolen är fin och värd att spara.

Figur 20. Lagerhäggen är i hyffsat fint skick

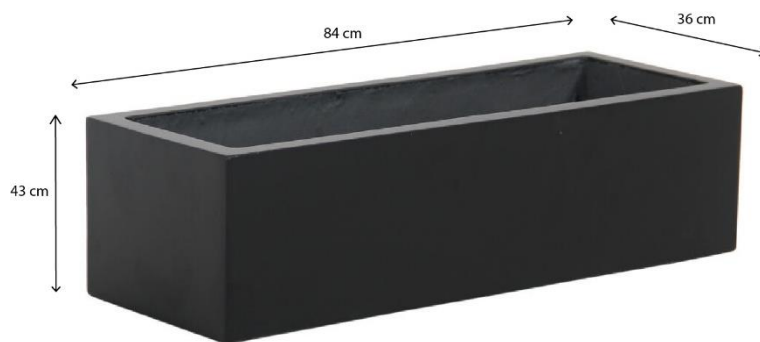
norra änden som är fastgjuten i marken kan stå kvar då den är i gott skick och tillför en välbehövd sittplats.

Ytan är riktad mot sydöst och det finns inget som skuggar platsen under längre stunder på förmiddagen vilket innebär att den är mycket solig och torr fram till eftermiddagen runt kl. tre då huset kastar en skugga över ytan. Hela innergården är enligt personal på boendet relativt vindstilla och väldigt solig under sommarhalvåret.

Gestaltningförslag Känselrabatten

Platsen förses med tre upphöjda planteringsytor där olika växter med intressanta texturer planteras. Detta kommer att bli trädgårdens känselrabatt där syftet är att man skall kunna ta och känna på växterna. Vid sidan om den upphöjda känselrabatten föreslås att man planterar ett högre gräs som man kan dra händerna genom för en annan typ av taktill sensation.

Upphöjda planteringskärl kan man köpa på byggvaruhus eller större trädgårdsvaruhus. Större kärl av betong, keramik eller metall är att föredra då dessa material kan hålla en väldigt lång tid. Trä är det billigaste alternativet men det kräver en hel del underhåll om det

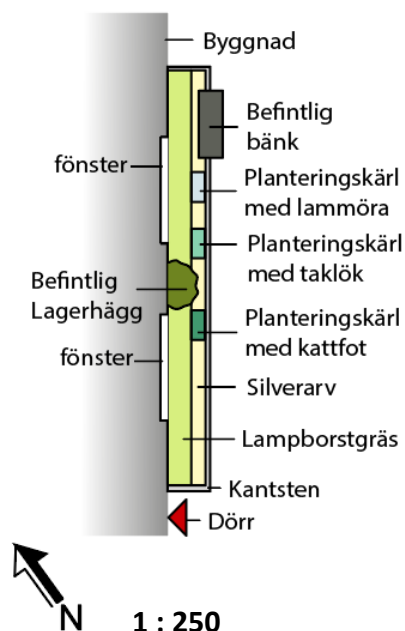

ska vara beständigt. I figur 21 finns ett förslag på ett passande planteringskärl av svart cement, som är 36 cm brett, 84 cm långt och 43 cm högt. Det som är bra med just detta kärl är att det är ganska högt, 43 cm, vilket gör att man lätt kan komma åt växterna om man sitter i rullstol.

Figur 21. Förslag på planteringslåda till upphöjd rabatt

Rabatten måste först rensas ut på ogräs. Utav de växter som redan finns på ytan är det värt att spara lagerhäggen och lavendeln om möjligt då de är i ganska gott skick och tillför något till ytan. Lavendeln kan eventuellt grävas upp med rötterna och flyttas till ytan *Doftoasen*, där mer lavendel kommer att planteras.

Rabatten måste först rensas ut

Figur 22. Illustrationsplan för Känselrabatten

Lagerhäggen kan stå kvar på platsen den står på, bladen har en särskild textur som är väldigt glatt och blank vilket gör att den kan tillföra något till känselrabatten. I rabatten behövs det åtminstone en marktäckare som kan planteras i stor mängd och som kan konkurrera med ogräset. Silverarv är ett bra alternativ till marktäckare som verkligen gör det svårt för ogräset. Rabattens gestaltning finns att se i plan i figur 22, samt illustrerad i figur 23.

Gestaltningen presenteras även i en planterings- och utrustningsplan (PLU), se figur 29, samt i en tillhörande sektion för att tydliggöra höjdskillnader och anslutande ytors karaktär, se figur 30.

Figur 23. Illustration av Känselrabatten

Växtlista Känselrabatten

Svenskt namn	Latinskt namn	Beskrivning	Plantering och skötsel	Littera på PLU	C-C (cm)	Antal (st)	Se figur
Lammöra	<i>Stachys byzantina</i> 'Big Ears'	Lammörat har fått sitt namn eftersom bladen är ludna likt ett lammöra. Bladen är mycket lena och sköna att känna på. Denna perenn blir ca 30 – 45 cm hög och är en utmärkt marktäckare. "Big Ears" är en något större variant som blommar med purpurfärgade blommor på sommaren. ⁹⁵	Samtliga sorter av <i>Stachys</i> trivs i väl-dränerad, måttligt näringsrik jord soliga lägen. Planteras under våren. ⁹⁶ Fyll ett av de tre planteringskärlen med lammöra.	P1	35	3	24
Kattfot	<i>Antennaria dioica</i> 'Tomentosa'	Ca 10 cm hög perenn med ludna silverfärgade blad och karminröda blomkvastar som påminner lite om en katts tassars. Blommorna lockar till sig många fjärilar. ⁹⁷	Trivs utmärkt i soliga torra lägen i sandig näringsfattig jord ⁹⁸ . Fyll ett av de tre planteringskärlen med kattfot.	P4	30	4	25

⁹⁵ Burnie, G. (red.) (2000) s. 856

⁹⁶ Ibid

⁹⁷ Rausch, A (2007) s. 48

⁹⁸ Ibid

Taklök	<i>Sempervivum tectorum</i> L.	Taklöken har tjocka blad som är spännande att känna på. Taklöken blommar från juli till augusti ⁹⁹ med tjocka blomsterknippen som även de har en väldigt spännande textur.	Väldigt livskraftig. Trivs bra i torra lägen i full sol. ¹⁰⁰ Fyll ett av de tre planteringskärlen med taklök.	P5	20	8	26
Lampborstgräs	<i>Pennisetum alopecuroides</i>	Lampborstgräset är ett ca 60 cm högt gräs som under sommaren har gulgröna till mörkt lila ax ¹⁰¹ . Axen är sköna att dra fingrarna igenom. Fyller ut bra i rabatten.	Föredrar att stå i full sol i näringsrik väl-dränerad jord. Vissnat bladverk kan skäras ner under vinterhalvåret. Planteras under sen vår till tidig sommar eller frösås tidig vår. ¹⁰²	P3	35	70	27
Silverarv	<i>Cerastium tomentosum</i>	Silverarven bildar en tät matta som blir ca 10 cm hög. Den blommar rikligt med vita blommor i maj månad. ¹⁰³	Silverarven trivs bra i torra soliga lägen i väl-dränerad jord. Planteras tidig vår. ¹⁰⁴	P2	35	30	28

Bilder till växtlista Känselrabatten

Figur 24. Lammöra

Figur 25. Grå kattfot

Figur 26. taklök med blommor

Figur 27. Lampborstgräs

Figur 28. Silverarv

⁹⁹ Den Virtuella Floran (2010)

¹⁰⁰ Ibid

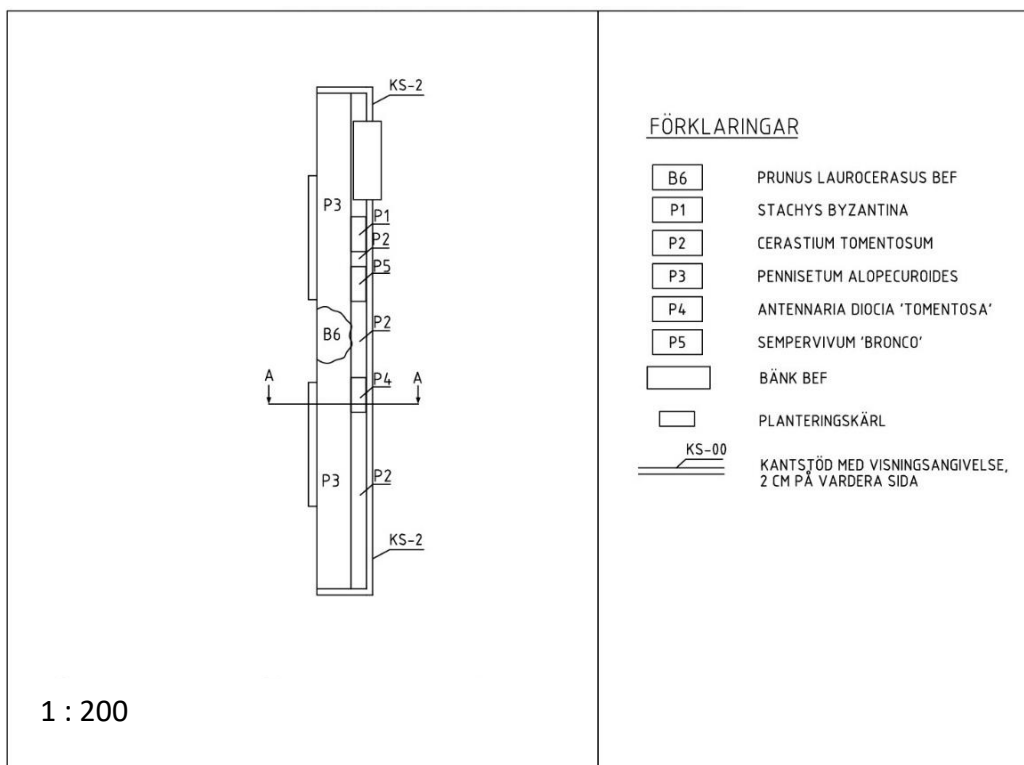
¹⁰¹ Burnie, G. (red.) (2000) s. 649

¹⁰² Ibid

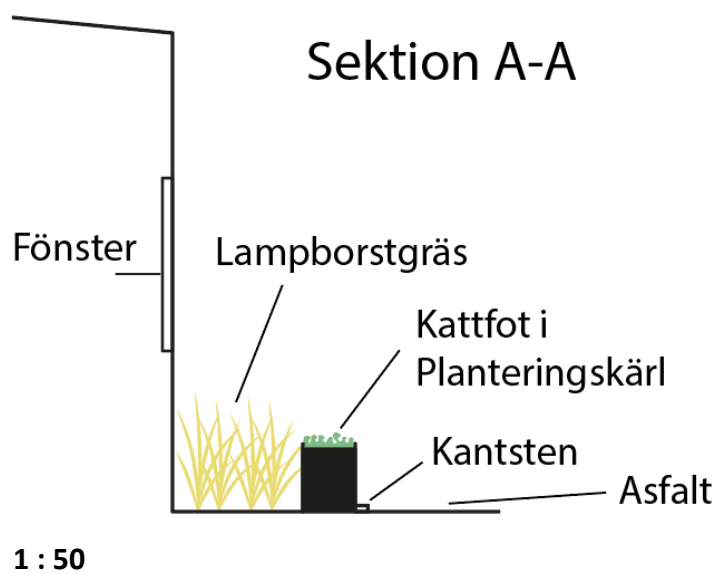
¹⁰³ Rickardsson, A. (2020)

¹⁰⁴ Ibid

Figur 29. Planterings- och utrustningsplan (PLU) till Känselrabatten

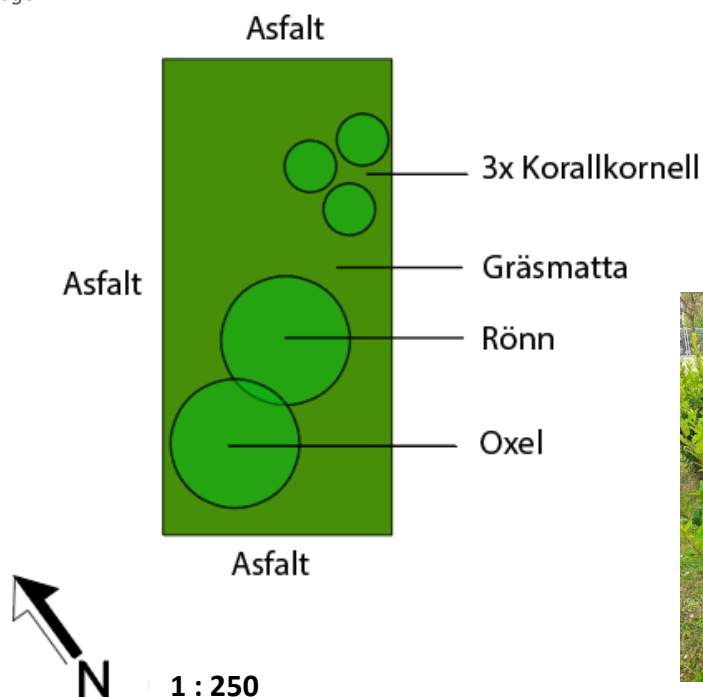
Figur 30. Sektion av Känselrabatten

Färgpaletten

Nulägesbeskrivning

Figur 31. Färgpaletten i befintligt tillstånd. Oxel till vänster och rönn till höger.

Figur 32. Plan över ytan i befintligt skick

Denna yta består idag av en rektangulär, 6,5 x 12,5 m gräsyta med ett litet rönnbärsträd, en liten oxel och tre små skogskorneller, se figur 31. Rönnen mår inte alls bra, halva kronan är död, se figur 34. Oxeln är i bättre skick men har

några brutna grenar.

Skogskornellerna ser ut att trivas, se figur 33. Ytan är väldigt solutsatt och skuggas inte förrän framåt kvällen runt halv sju på sommaren. Hela ytan i befintligt skick finns representerad i plan i figur 32.

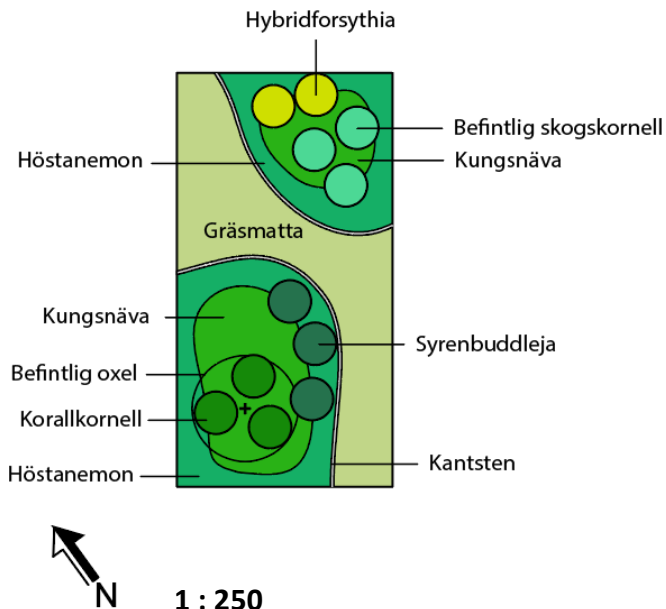
Figur 33 Skogskornell

Figur 34. Rönn i mycket dåligt skick

Gestaltningsförslag Färgpaletten

Denna yta lämpar sig för anläggning av en färgglad blomsterrabatt eftersom den är den centrala punkten i trädgården som kan ses från alla fönster mot innergården. Tanken med växtligheten i planteringen är att arterna skall blomma vid olika tidpunkter på året för att maximera tiden då rabatten är färgglad och blomstrande. Växternas tid för blomning finns i växtlista samt illustrerat i figur 39. Rönnen kommer med största sannolikhet aldrig att hämta

sig så den bör plockas bort, helst bör den grävas upp. Sågar man ner trädet utan att ta bort rotsystemet eller förstöra det kan det skjuta nya skott. Oxeln och skogskornellerna kan stå kvar på platsen. Ytans gestaltning finns att se i plan i figur 35, samt illustrerad i figur 36.

Gestaltningen presenteras även i en planterings- och utrustningsplan (PLU), se figur 44, samt i en tillhörande sektion för att tydliggöra höjdskillnader och anslutande ytors karaktär, se figur 45.

Figur 35. Illustrationsplan över Färgpaletten

Figur 36. Illustration av Färgpaletten

Växtlista Färgpaletten

Svenskt namn	Latinskt namn	Beskrivning	Plantering och skötsel	Yta nr. (PLU)	C-C (cm)	Antal (st)	Se figur
Syren-buddleja	<i>Buddleja davidii</i> 'Black Knight'	Syrenbuddlejan är en ovanligt färgstark buske som finns i ett antal sorter. Sorten "Black Knight" blir ca 2 – 3 meter hög och blommor med långa mörklila, syrenliknande blomsterställningar under sensommaren, juli – september. Syrenbuddlejan kallas ofta fjärilsbuske då den är känd för att locka till sig fjärilar. ¹⁰⁵	Samtliga sorter av Stachys trivs i väl-dränerad, måttligt näringsrik jord soliga lägen. Planteras under våren. ¹⁰⁶ Fyll ett av de tre planteringskärlen med lammöra.	P1	35	3	38
Korall-kornell	<i>Cornus alba</i> 'Sibirica'	Korallkornellen eller Rysk kornell som den också benämns som är en växt som blir ca 1,8 – 3 m hög och ofta dubbelt så bred. Sorten "Sibirica" är främst känd för sin vackra färg på stjälkarna som syns tydligt på hösten och vintern. Dessa har en stark röd färg. ¹⁰⁷	Korneller trivs bra i både sol och halvskugga i näringsrik jord. Sorten alba "Sibirica" trivs bra i blöta lägen men klarar sig även under normala jordförhållanden. En tredjedel av grenarna kan klippas ner varje år innan vintern kommer för att hålla grenverket ungt och friskt. ¹⁰⁸	B9	90	5	39
Purpurlök	<i>Allium hollandicum</i> 'Purple Sensation'	Lila klotblommor som växer på ca 1 meter höga blomstjälkar i maj – juni. Blomsterkloten är mörkt purpurfärgade. ¹⁰⁹	Denna prydnadslök planteras under hösten i väl-dränerad jord. De trivs i full sol. Det är viktigt att de inte står i vatten under vintertid. ¹¹⁰ Fördelas jämnt över ytan med höstanemon.	P10	35	88	40
Kungs-näva	<i>Geranium x magnificum</i>	Ca 50 cm hög buskig lilablommig perenn med vacker blomning från maj till juni. Täcker ytor väl. Har dessutom ett mycket vackert färgschema under hösten. ¹¹¹	Sås på våren. Beskärs nästan till marknivå på vintern. ¹¹²	P6	35	128	41
Höst-anemon	<i>Anemone hupehensis</i> var. <i>japonica</i> 'Pamina'	25 – 30 cm hög perenn som blommor med mörkrosa blommor i perioden juli – september. ¹¹³ Blir avsevärt högre under blomning då den blommor på höga stjälkar.	Planteras under tidig vår. Lättskött men frodas extra bra om näring tillsätts. Plantan bör skyddas mot frost, kan klippas ner och övertäckas med gränis eller liknande under vintern för	P7	35	88	42

¹⁰⁵ Kvant, C (2015) s. 118 – 119

¹⁰⁶ Ibid

¹⁰⁷ Burnie, G. (red.) (2000) s. 251

¹⁰⁸ Ibid

¹⁰⁹ Brozinic, K (2015)

¹¹⁰ Ibid

¹¹¹ Rausch, A (2007) s. 131

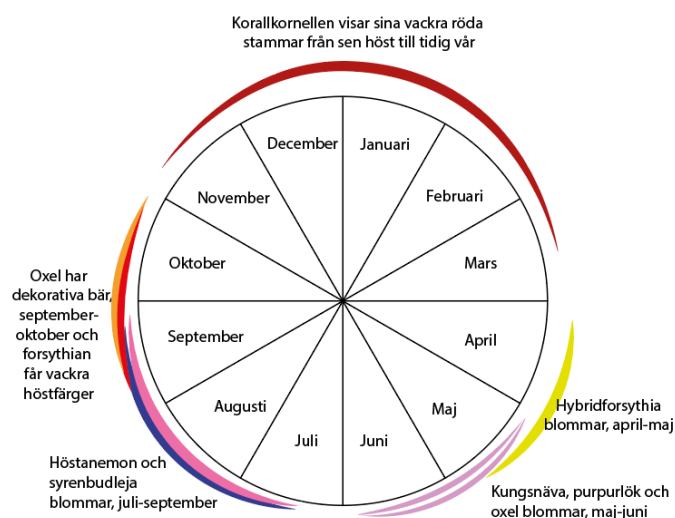
¹¹² Ibid

¹¹³ Rausch, A (2007) s. 46

			bästa resultat. ¹¹⁴ Fördelas jämnt över ytan med purpurlök.				
Hybrid- forsythia	<i>Forsythia x intermedia</i> "Marée D'or"	Hybridforsythian blommor rikligt med gula blommor på bar kvist redan under april – maj. Fina höstfärger. Namnsorten blir ca 60 cm hög. ¹¹⁵	Hybridforsythian vill stå i väl-dränerad näringsrik jord. ¹¹⁶	B10	90	3	43
Skogs- kornell	<i>Cornus sanguinea</i>	Bef.	Bef.	B11	Bef.	Bef.	33
Oxel	<i>Sorbus intermedia E</i>	Bef.	Bef.	T3	Bef.	Bef.	31

Bilder till växtlista Färgpaletten

Figur 37. Illustration över planterings färgschema över ett år exklusive gröna färger

Figur 40. Prydnadslök

Figur 41. Kungsnäva, kan vara olika nyanser mellan vit och lila

Figur 42. Höstanemon

Figur 43. Hybridforsythia, namnsorten blir mindre, knappt 1 meter hög

Figur 38. Syrenbuddleja

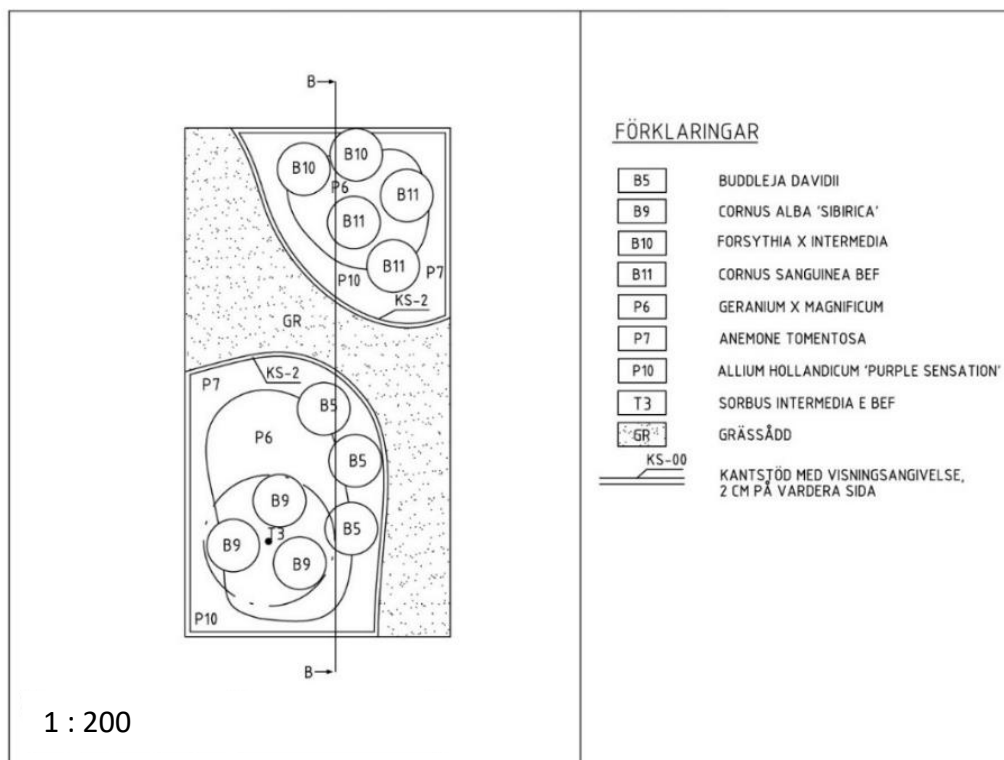

Figur 39. Korallkornell

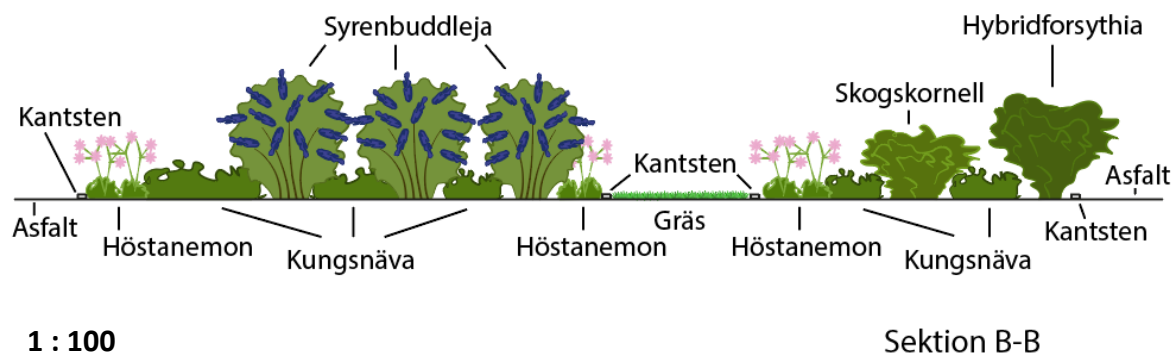
¹¹⁴ Ibid

¹¹⁵ Kvant, C (2015) s. 132

¹¹⁶ Ibid

Figur 44. Planterings- och utrustningsplan (PLU) till Färgpaletten

Figur 45. Sektion av Färgpaletten i augusti när syrenbuddlejan och höstanemonen blommar

Ljudrutan

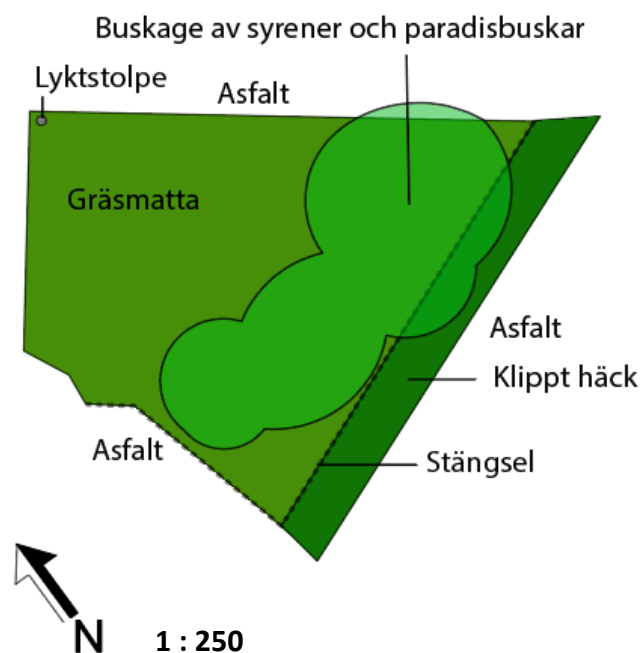
Nulägesbeskrivning

Figur 46. Ljudrutan i befintligt tillstånd

Figur 47. Ljudrutan i befintligt tillstånd

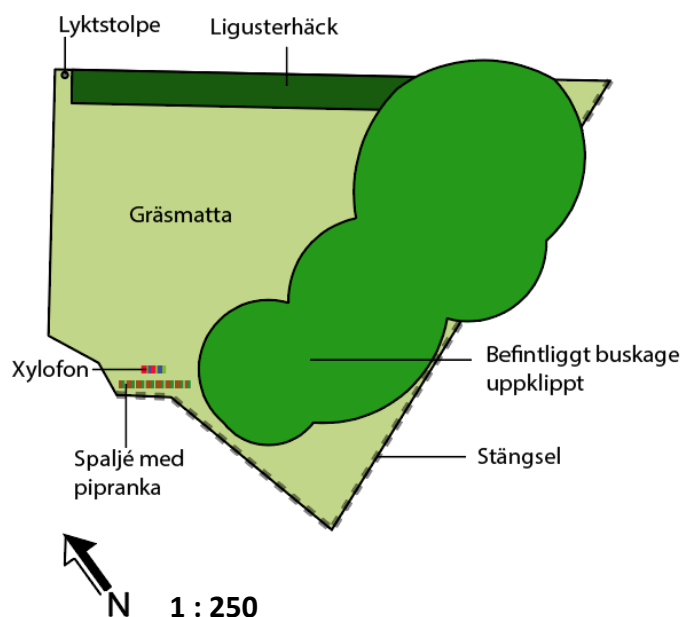

Figur 48. Ljudrutan i plan i befintligt tillstånd

Detta är den största gräsytan, ca 76 kvm gräsyta, på uteplatsen och den yta som personalen berättat att de använder främst för olika spel och lekar. Ytan befinner sig i det sydöstra hörnet av innergården och består av gräsmatta och ett buskage, se figur 46 och 47. Buskaget består av ett antal syrener av två olika sorter och paradibuskar som är i bra skick. Hela ytan i befintligt skick finns representerad i plan i figur 48. Även denna yta har sol under större delen av dagen på sommaren men får en viss skugga under förmiddagen och runt klockan åtta på kvällen skuggar huset platsen. Ett problem med denna yta är att den är helt öppen ut mot resten av trädgården vilket medför att lek och spel här kan störa andra lugnare aktiviteter i andra delar av trädgården.

Gestaltningförslag Ljudrutan

Här föreslås att en häck planteras runt större delen av ytan så att den blir mer inramad. En ligusterhäck föreslås då den växer upp fort och fungerar väldigt bra som en klippt häck, se figur 49. Det är nödvändigt att ha en klippt häck eftersom alla buskar blir breda om man låter dem växa fritt. Ligusterhäcken blir med åren väldigt tät och robust vilket är önskvärt på platsen. Häcken kan klippas i precis den form man önskar, strikta raka former, runda former eller som ett moln, endast fantasin sätter gränser. En spaljé placeras vid ytans västra del framför den lilla bit stängsel som är helt exponerad. Vid spaljén planteras pipranka som när den växt upp minskar insynen in på innergården, vilket var ett önskemål som personalen uttryckte.

Figur 49. Illustrationsplan över Ljudrutan

Som ett ljudskapande element på platsen föreslås en xylofon likt den på LSS-verksamheten på Sövdesborgsgatan i Malmö, se exempel på xylofon för utomhusbruk i figur 51. Detta var ett mycket uppskattat inslag på Sövdesborgsgatan som ansågs inbjuda till gemensam lek och stimulerade hörselupplevelser enligt personal på verksamheten. Xylofonen placeras 20 cm framför spaljén med pipranka. Hela ytans gestaltning finns att se i plan i figur 49, samt illustrerad i figur 50.

Gestaltningen presenteras även i en planterings och utrustningsplan (PLU), se figur 54, samt i en tillhörande sektion för att tydliggöra höjdskillnader och anslutande ytors karaktär, se figur 55.

Figur 50. Illustration av Ljudrutan

Figur 51. Exempel på xylofon för utomhusbruk

Växtlista Ljudrutan

Svenskt namn	Latinskt namn	Beskrivning	Plantering och skötsel	Yta nr. (PLU)	C-C (cm)	Antal (st)	Se figur
Liguster	<i>Ligustrum Vulgare</i>	Denna snabbväxande buske kan formas till en tät häck. Ligustrum vulgare är en lövfällande sort med mörkgröna ovala blad. ¹¹⁷	Som häck bör denna liguster klippas ner hårt de första åren och därefter klippas regelbundet för att bibehålla önskad form. Planteras på våren i fuktig väl-dränerad jord. ¹¹⁸	H1	60	29	52
Pipranka	<i>Aristolochia macrophylla</i>	Piprankan är en klätterväxt som får stora hjärtformade blad i en frisk grön färg. ¹¹⁹	Piprankan tål att växa i både soligt, halvskuggigt och skuggigt läge. Behöver spaljéer som stöd att växa på. ¹²⁰	K3		3	53
Syren	<i>Syringa vulgaris</i>	Bef.	Bef.	B12	Bef.	Bef.	
Paradis-buske	<i>Kolkwitzia amabilis</i>	Bef.	Bef.	B13	Bef.	Bef.	

Bilder till växtlista Ljudrutan

Figur 52. En ligusterhäck kan klippas till önskad form

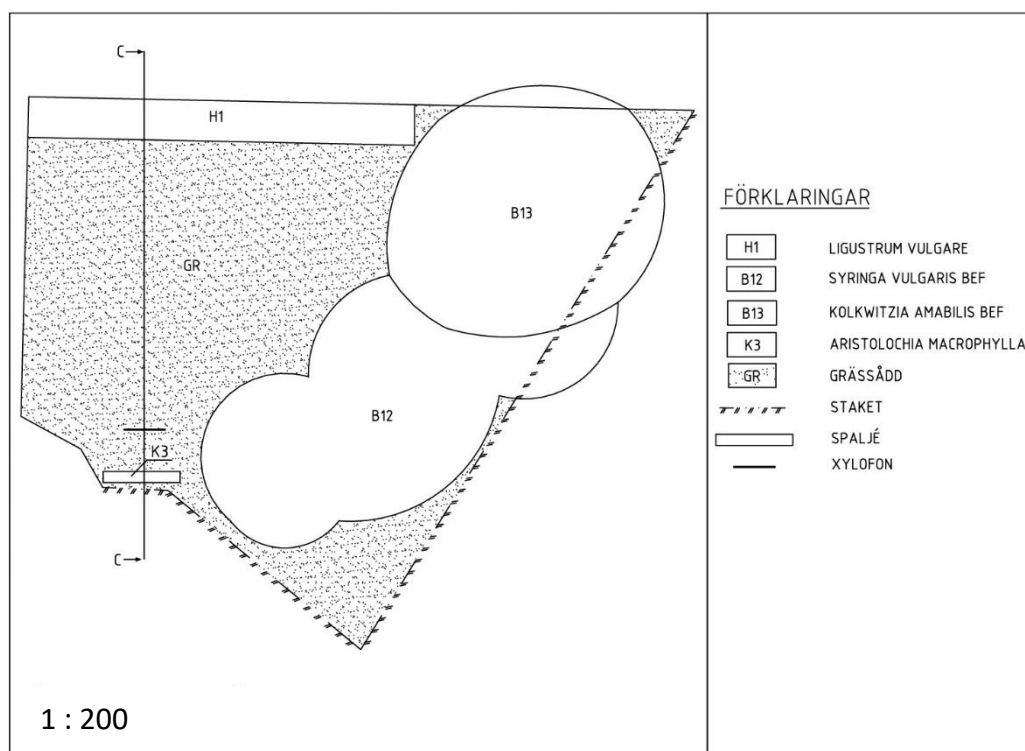
Figur 53. Pipranka

¹¹⁷ Burnie, G. (red.) (2000) s. 525 – 526

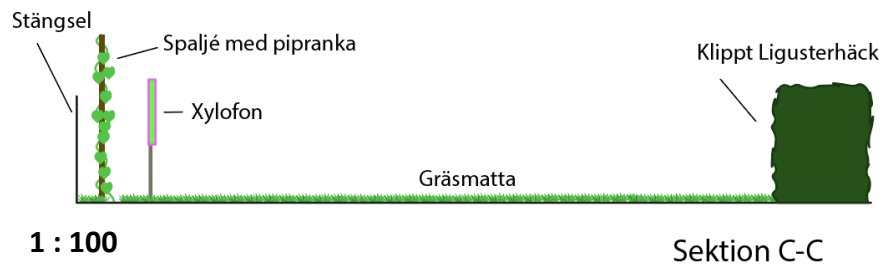
¹¹⁸ Ibid

¹¹⁹ Brozinic, K. (2017)

¹²⁰ Ibid

Figur 54. Planterings- och utrustningsplan (PLU) till Ljudrutan

Figur 55. Sektion av Ljudrutan

Smakrabatten

Nulägesbeskrivning

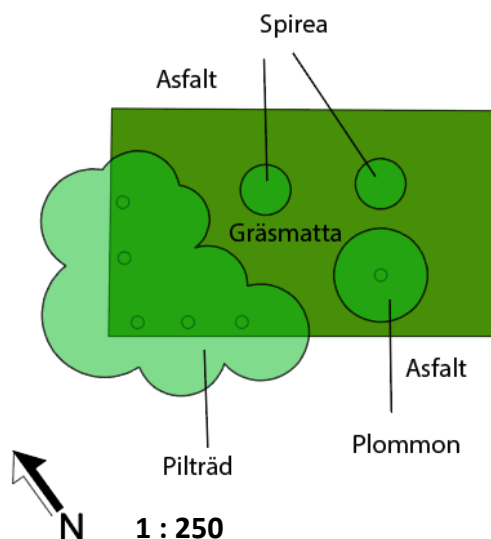
På denna yta kommer fokus ligga på att erbjuda smakupplevelser och möjligheter till odling. Idag består ytan, ca 10 x 6 m, av en gräsmatta med ett antal pilträd i en rad som växt sig

Figur 56. Smakrabatten i befintligt tillstånd

ganska hög men tar upp väldigt lite av markytan. Två små spireor växer även på gräsmattan. Spireorna bör tas bort då de inte tillför något till ytan. Pilträden verkar må ganska bra trots att de står relativt tätt och nära den asfalterade ytan. De får stå kvar då de ger en viss skugga på den annars väldigt soliga innergården. Här växer också ett plommonträd som verkar vara i gott skick, vilket passar in bra i temat för ytan, se figur 56. Ytan är solig under

större delen av dagen men pilträden ger en viss skugga över delar av ytan på eftermiddagen. Hela ytan i befintligt skick finns representerad i plan i figur 57.

Figur 57. Smakrabatten i plan i befintligt skick

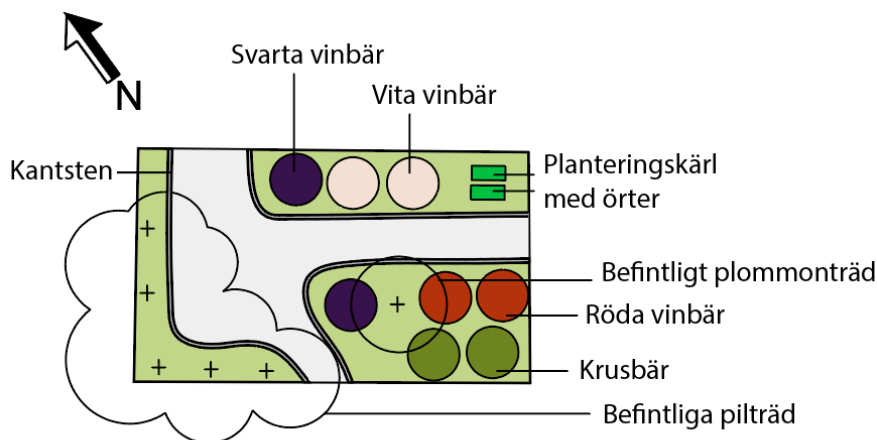
Gestaltningförslag Smakrabatten

På ytan föreslås att två odlingslådor med ett antal olika ätbara växter placeras samt att det planteras sex olika bärbuskar; två röda vinbärsbuskar, två svarta vinbärsbuskar, två vita vinbärsbuskar och två krusbärsbuskar. Vinbär och krusbär är bland de enklaste bärbuskarna man kan odla och ger oftast rikligt med bär. En grusad stig och en liten yta för vistelse, eventuell plats för ett bord eller en bänk, föreslås på ytan.

De grusade ytorna föreslås kantas med en mindre kantsten för att undvika att grus hamnar i gräsmattan. Grusytan föreslås bestå av packat stenmjöl och med olika stenfraktioner likt

grusgångarna i Westerbergs sinnesträdgård. Ytans gestaltning finns att se i plan i figur 58, samt illustrerad i figur 59.

1 : 250

Figur 58. Illustrationsplan över Smakrabatten

Figur 59. Illustration av Smakrabatten

Planteringskärl kan man köpa på byggvaruhus eller större trädgårdsvaruhus. Större kärl av betong, keramik eller metall är att föredras då dessa material kan hålla en väldigt lång tid. Trä är det billigaste alternativet men det kräver en del underhåll om det ska vara beständigt. Samma planteringskärl som föreslås i *Känselfrabatten* kan fungera bra här också. Om man vill ha mer plats för odling är vanliga odlingslådor av pallkrage troligtvis det bästa alternativet, då de är mycket billigare än väldigt stora kärl av cement eller metall. Baserat på de befintliga odlingslådorna som inte har använts i någon större utsträckning, dras dock slutsatsen att verksamheten inte har väldigt mycket tid eller intresse för odling. Därför tros de mindre cementkärlen vara tillräckliga.

Gestaltningen presenteras även i en planterings- och utrustningsplan (PLU), se figur 68, samt i en tillhörande sektion för att tydliggöra höjdskillnader och anslutande ytors karaktär, se figur 69.

Växtlista Smakrabatten

Svenskt namn	Latinskt namn	Beskrivning	Plantering och skötsel	Yta nr. (PLU)	C-C (cm)	Antal (st)	Se figur
Svarta vinbär	<i>Ribes nigrum</i>	Buske som ger rikligt med ätbara bär på sommaren i juli och augusti månad. ¹²¹	Plantering görs helst tidig vår eller sen höst. Bör inte beskäras de två första åren. Äldre buskar gynnas av föryngringsbeskrning på våren innan knoppar slagit ut. ¹²²	B1	70	5	60
Röda vinbär	<i>Ribes rubrum</i>	Buske som ger rikligt med ätbara bär på sommaren i juli och augusti månad. ¹²³	Samma som svarta vinbär.	B2	70	5	61
Vita vinbär	<i>Ribes rubrum</i> <i>Vita sorter, t.ex. Vit holländsk</i>	Buske som ger rikligt med ätbara bär på sommaren i juli och augusti månad. Mildare i smaken än röda vinbär. ¹²⁴	Samma som svarta och röda vinbär.	B3	70	5	62
Krusbär	<i>Ribes uva-crispa</i>	Liten buske som får bär i augusti månad. Många krusbärsbuskar har taggar, därför bör man se till så att sorten man väljer är taggfri. ¹²⁵	Samma som vinbär.	B4	80	4	63
Mynta	<i>Mentha L t.ex. Grönmynta – M. spicata</i>	Vanlig ört som används i matlagning, efterrätter, smaksättning av dryck med mera. Kan ätas rå. ¹²⁶	Trivs både i halvskugga och full sol. Frösås sen vår eller tidig sommar, eller köps som färdiga plantor och planteras ut på våren. Sprider sig lätt, måste kontrolleras i rabatt eller planteras i kruka. ¹²⁷	Ö2	20	3	64
Krydd-salvia	<i>Salvia officinalis</i>	En större växande ört som kan bli ca 60 cm hög. Hårdig och städsegrön. ¹²⁸ Används som krydda i matlagning, efterrätter, smaksättning av dryck med mera. Kan ätas rå.	Frökultiveras tidig vår och utplanteras sen vår eller tidig sommar, eller köps som färdiga plantor och planteras ut på våren. Klipp gärna bort skott ofta för att hålla plantan tät. Salvia blir bäst som kryddört när man tar bort blomknopparna. ¹²⁹	Ö3	20	3	65

¹²¹ Blomqvist, L (2007) s. 88-99

¹²² Ibid

¹²³ Ibid

¹²⁴ Ibid

¹²⁵ Blomqvist, L (2007) s. 107 – 109

¹²⁶ Smith, J (2004) s. 132 - 133

¹²⁷ Ibid

¹²⁸ Ibid

¹²⁹ Ibid

Citronmeliss	<i>Melissa officinalis</i>	Ca 60 cm hög ¹³⁰ ört som används som krydda i matlagning, efterrätter, smaksättning av dryck med mera. Kan ätas rå.	Citronmelissen föredrar att stå i lätt fuktig, väl-dränerad jord i full sol eller halvsugga. Frösås på våren. ¹³¹	Ö4	20	3	66
Gräslök	<i>Allium schoenoprasum</i>	Flerårig ört som blir ca 10 – 20 cm hög. Blommar med runda rödvioletta bollformade blomster. Används som krydda i matlagning, går att äta direkt, har en mild löksmak. Även blomsterbollarna går att äta. ¹³²	Gräslök kan sås i grunda fåror på våren och planteras ut tidigt på sommaren eller köpas som plantor och planteras direkt. Behöver vattnas under torra perioder. ¹³³	Ö1	20	3	67

Bilder till växtlista Smakrabatten

Figur 60. Svarta vinbär

Figur 61. Röda vinbär

Figur 62. Vita vinbär

Figur 63. Krusbär

Figur 64. Mynta

Figur 65. Kryddsalvia

Figur 66. Citronmeliss

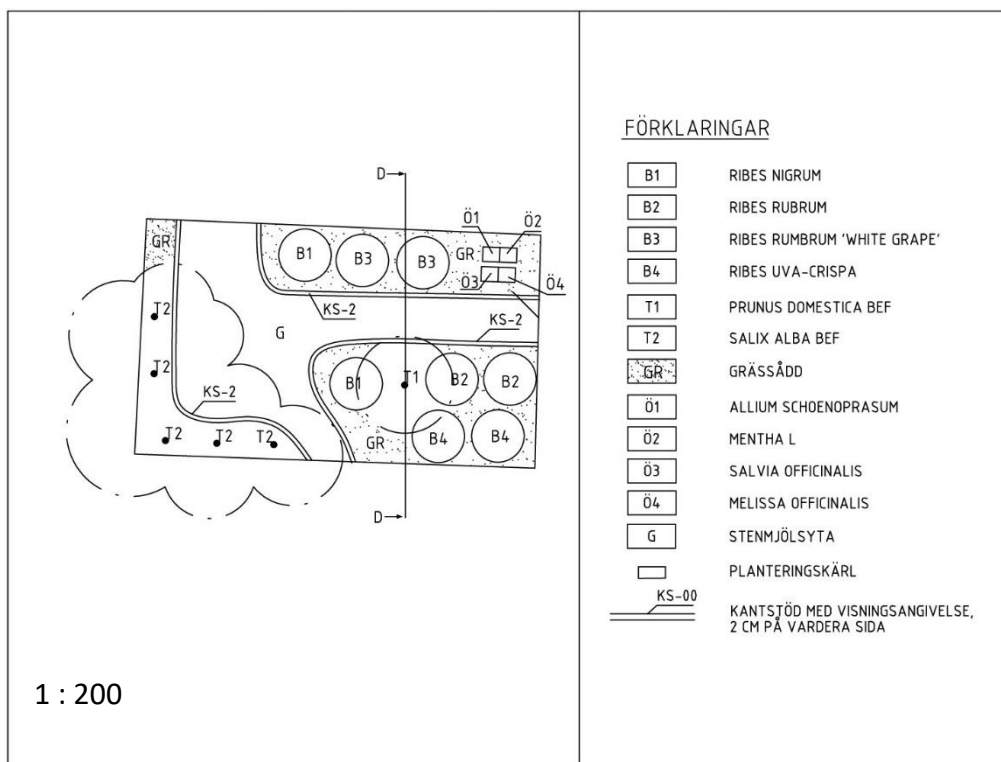
Figur 67. Gräslök

¹³⁰ Burnie, G. (red.) (2000) s. 572

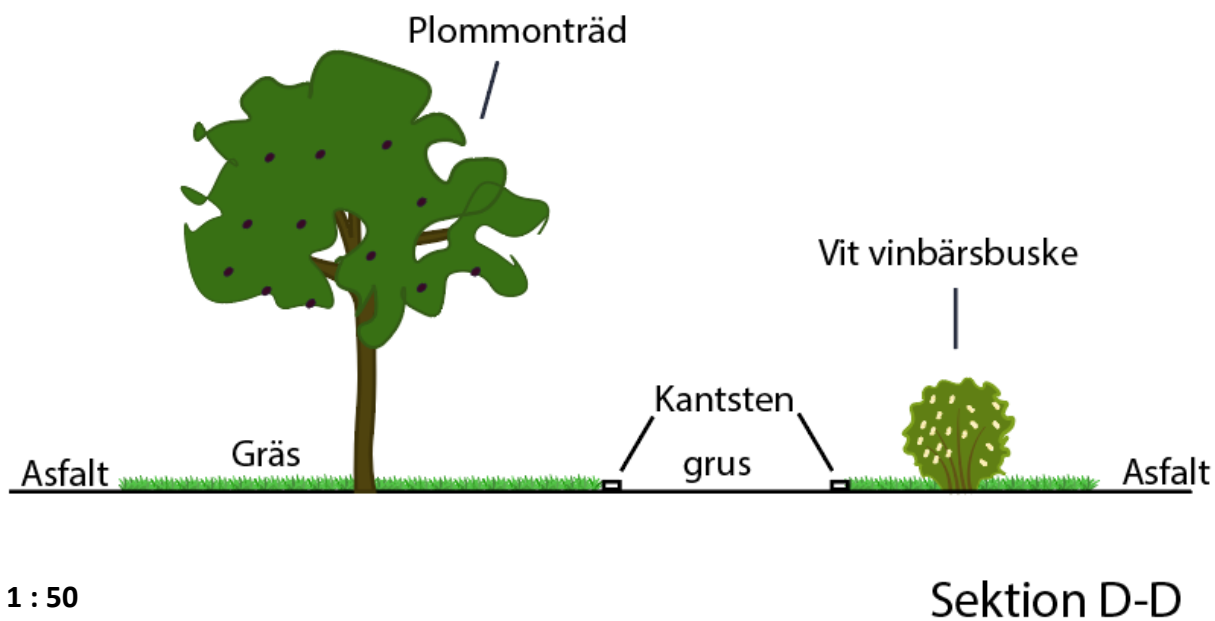
¹³¹ Ibid

¹³² Smith, J (2004) s. 132 - 133

¹³³ Ibid

Figur 68. Planterings- och utrustningsplan (PLU) till Smakrabatten

Figur 69. Sektion av smakrutan

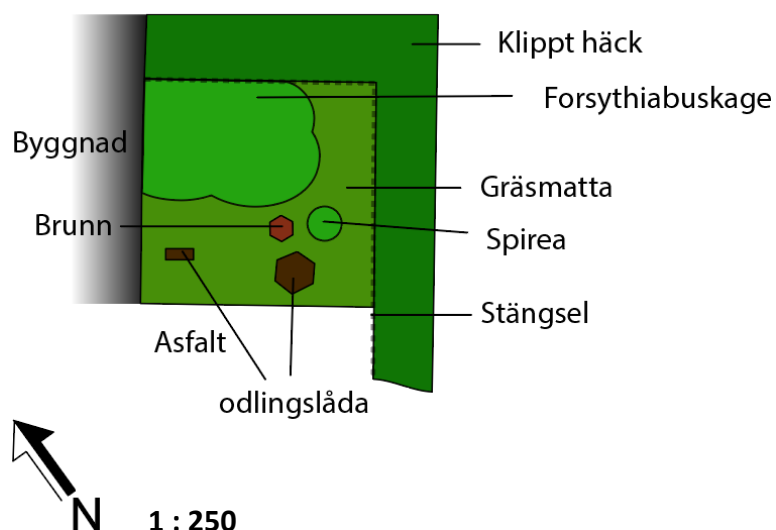
Doftoasen

Nulägesbeskrivning

Figur 70. Doftoasen i befintligt tillstånd

Denna yta är idag en gräsmatta med ett stort buskage som tar upp större delen av ytan, se figur 70. Ytan är ca 8 x 8,3 m. Buskaget består av ett antal forsythiabuskar som växt sig väldigt stora. En ensam liten spireabuske växer även här. Här finns även två små odlingslådor som verkar vara sparsamt använda.

Figur 71. Plan över Doftoasen i befintligt skick

På grund av det stora buskaget finns det lite plats för vistelse på ytan. Här finns även ett brunnslock i gräsmattan framför buskaget som måste tas i beaktning. Ytan är även denna solig men framåt eftermiddagen runt klockan sex börjar större delen av ytan skuggas ut av det närliggande huset. Då är dock verksamheten redan stängd så det innebär inte att ytan är en skuggig plats att vistas på för brukare och personal under dagen. Hela ytan i befintligt skick finns representerad i plan i figur 71.

Gestaltningförslag Doftoasen

Denna plats kommer omvandlas till att vara den lugna oasen i trädgården där man kan sitta i lugn och ro och njuta av väldoftande växter. Här föreslås att man tar bort buskaget och anlägger en hårdgjord yta kantad med rabatter. När man tar bort buskarna är det bäst att ta bort rötterna då det annars kan uppkomma problem med att det skjuter skott. Den lilla spirean på ytan bör också plockas bort.

Den hårdgjorda ytan kan bestå av packat stenmjöl blandat med grus eller cementplattor, se figur 72 och 73. Dessa ytmaterial är ganska billiga och fungerar enligt Westerberg¹³⁴ bra i sinnesträdgårdar för äldre och personer med funktionsnedsättningar. De är enhetliga i färg och form vilket gör dem väldigt tillgängliga både fysiskt och mentalt. En fördel med plattor är att de kräver mindre underhåll än grusytor, en viss ogrärensning är dock nödvändigt.

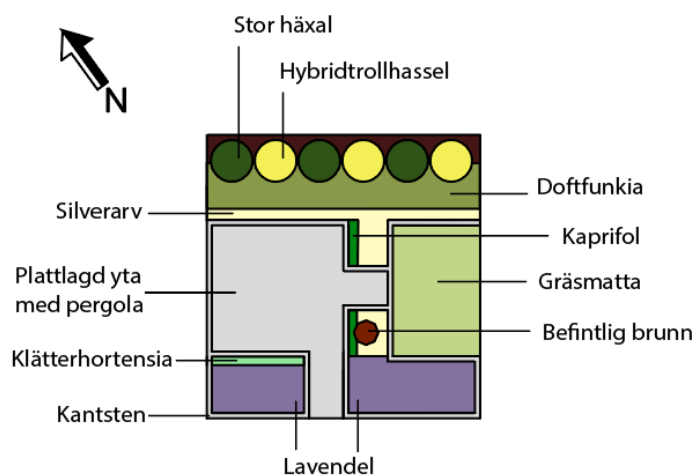
Figur 72. Cementplatta 400x400x40 mm

Figur 73. Grusyta i närbild

I rabatterna planteras lavendel och andra väldoftande växter. En pergola på denna yta med en klätterväxt som planteras så att den så småningom kan växa upp längs och över pergolan vore passande på denna yta då personalen uttryckt att det skulle vara bra med en mer skuggig plats i trädgården. En pergola med spaljéer på en eller två sidor är lättast för klängväxter att etablera sig på för att med åren växa över och bilda ett grönt tak. Det kan

vara en väldigt enkel konstruktion som troligen blir billigast om den byggs på plats. Tryckimpregnerat virke är ett bra alternativ för en billig och beständig pergola. På pergolan kan det så småningom växa kaprifol och klätterhortensia. Ett stort tyg kan hängas upp under taket under de första åren innan klätterhortensian och kaprifolen hunnit växa över pergolans tak om man snabbt vill skapa en skuggad plats. Här kan brukarna och personalen sitta i skuggan en varm vår- eller sommardag och njuta av de doftrika planteringarna. Ytans gestaltning finns att se i plan i figur 74, samt illustrerad i figur 75 och 76.

1 : 250

Figur 74. Illustrationsplan över Doftoasen

¹³⁴ Westerberg, Y (2011) s. 39 – 43

Gestaltningen presenteras även i en planterings- och utrustningsplan (PLU), se figur 84, samt i en tillhörande sektion för att tydliggöra höjdskillnader och anslutande ytors karaktär, se figur 85.

Figur 75. Illustration av Doftoasen

Figur 76. Illustration av Doftoasen

Ambitionen är att planera en blomsterrabatt med buskar och perenner som erbjuder väldoftande blomster under stora delar av sommarhalvåret. I växtlistan under beskrivning kan man se när de olika växterna blommar, samt i figur 77.

Växtlista Doftoasen

Svenskt namn	Latinskt namn	Beskrivning	Plantering och skötsel	Yta nr. (PLU)	C-C (cm)	Antal (st)	Se figur
Hybrid-trollhassel	<i>Hamamelis mollis 'Diane'</i>	Lövfällande buske som blir ca 3 – 4,5 m hög utan beskärning. Blommar med väldoftande blommor på bar kvist under vintern, januari - februari. Sorten "Diane" har djupröda blommor och får en vacker höstfärg med blandat röda och gula blad. ¹³⁵	Hybridtrollhasseln föredrar att stå i soligt läge i lätt fuktig men väl-dränerad lerjord, tål även halvskugga. ¹³⁶	B8	80	3	77
Stor häxal	<i>Fothergilla major</i>	Häxalen är en buske som kan bli 1,8 – 3 meter hög. Under vår i maj och april blommar häxalen med väldoftande vita blommor i runda knippen. Får en vacker höstfärg. ¹³⁷	Trivs bäst i lätt fuktig men väl-dränerad sur jord i sol eller halvskugga. Kan beskäras efter blomning. ¹³⁸	B7	80	3	78, 79
Doftfunkia	<i>Hosta plantaginea</i>	Doftfunkian bildar ca 1 m breda tuvor med stora blad. Den blommar med väldoftande vita blommor på ca 75 cm höga blomskäft, juni - augusti. ¹³⁹	Hosta trivs bäst i skugga i näringsrik men lätt fuktig, neutral jord. Gödsling under växtperioden förordas. ¹⁴⁰	P9	50	22	80, 81
Lavendel	<i>Lavendula augustifolia</i>	En starkt doftande halvbuske som blommar i blå-lila under juli och augusti. ¹⁴¹	Bör planteras i torra lägen då Lavendel är känslig för längre perioder av vattenmättad jord. ¹⁴²	P8	25	152	82
Kaprifol	<i>Lonicera caprifolium</i>	Kaprifol är en klängväxt som kan bli upp till 6 meter lång. Väldigt stora intag av växten kan leda till diarré, kräkningar, törst och kramp. Blommar med väldigt väldoftande blommor i juli – augusti. ¹⁴³	Lättodlad växt som planteras så att den har något att klättra upp längs. Gillar sol, känslig mot långa perioder av stående vatten i jorden. Kan beskäras för ett tätare växtsätt. ¹⁴⁴	K1		6	83
Klätterhortensia	<i>Hydrangea anomala ssp. petiolaris</i>	Klätterhortensian är en väldoftande klätterväxt som med åren får väldigt stadigt förvedat grenverk. ¹⁴⁵ Klätterhortensian blommar frodigt med vita blommor i juli – augusti. ¹⁴⁶	Klätterhortensia trivs i både sol och skugga. Det kan ta upp till ett par år innan denna börjar växa ordentligt men när den väl kommit igång går det snabbt. Den behöver inte bindas upp utan klättrar lätt på egen hand.	K2		5	84

¹³⁵ Burnie, G. (red.) (2000) s. 425

¹³⁶ Ibid

¹³⁷ Burnie, G. (red.) (2000) s. 379

¹³⁸ Ibid

¹³⁹ Burnie, G. (red.) (2000) s. 450 - 451

¹⁴⁰ Ibid

¹⁴¹ Allmark, L. (2005) s. 84 – 85

¹⁴² Ibid

¹⁴³ Allmark, L. (2005) s. 90 – 91

¹⁴⁴ Ibid

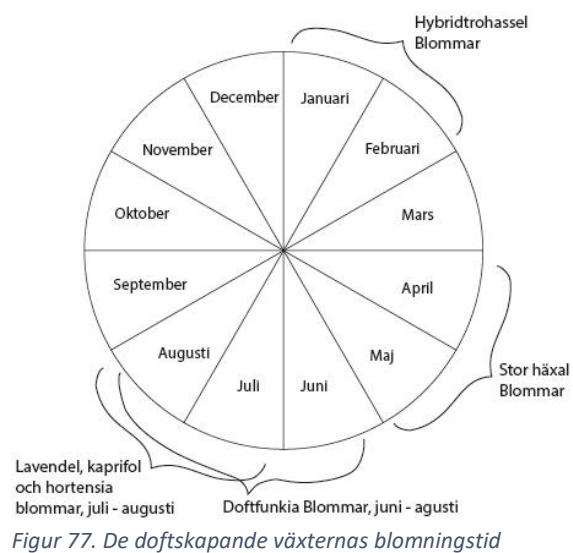
¹⁴⁵ Kvant, C (2015) s. 222 – 223

¹⁴⁶ Bäckström, K (u.å)

			Trivs bäst i mullrik, lätt fuktig jord. ¹⁴⁷				
Silverarv	<i>Cerastium tomentosum</i>	Se växtlista till Känslrabatten	Se växtlista till Känslrabatten	P2	35	30	28

Bilder till växtlista Doftoasen

Figur 78. Hybridtrollhassel

Figur 79 och 80. Stor Häxal

Figur 81. Dofffunkia

Figur 82. Lavendel

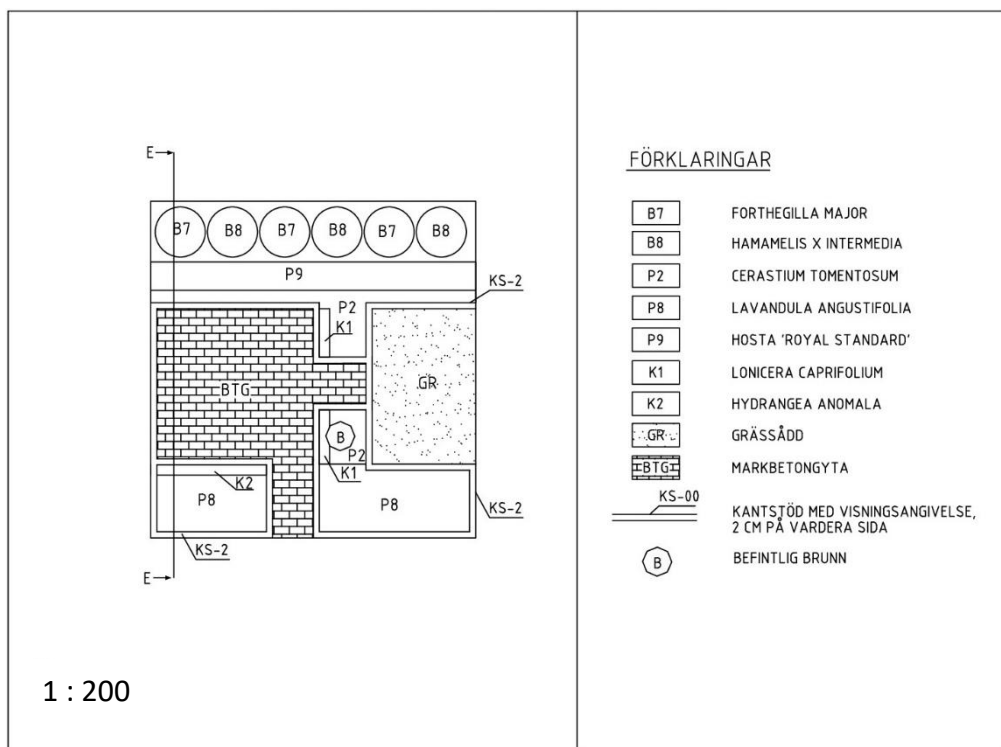

Figur 83. Kaprifol

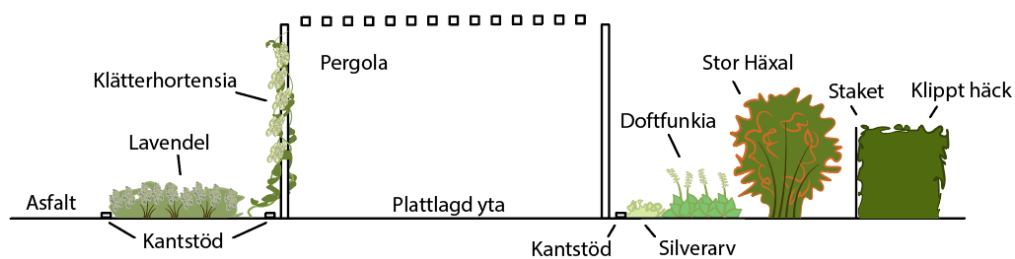

Figur 84. Klätterhortensia

¹⁴⁷ Ibid

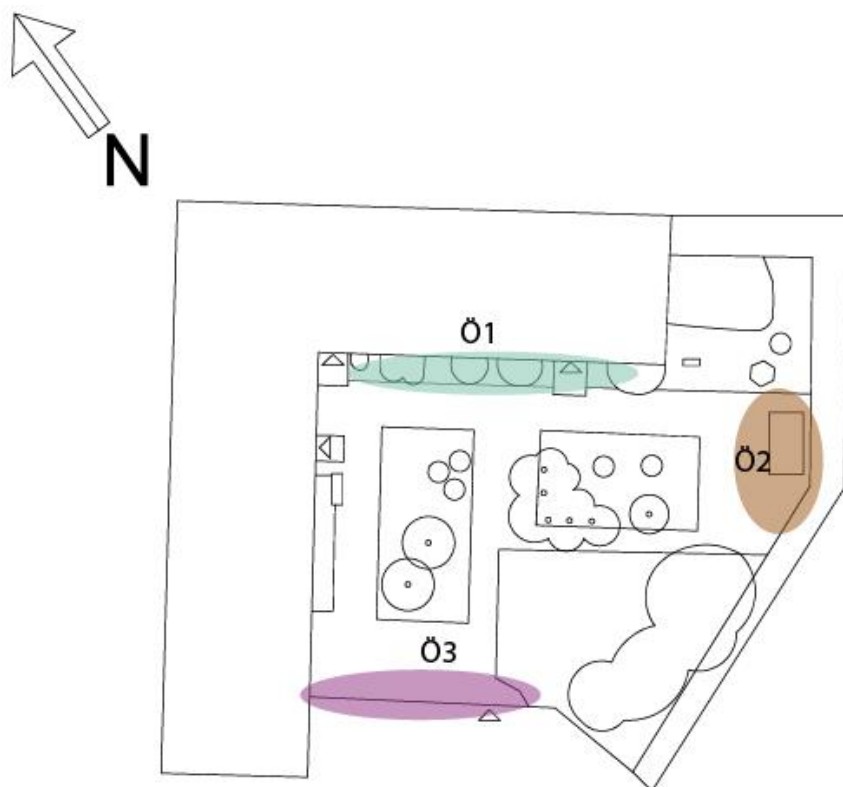
Figur 85. Planterings- och utrustningsplan (PLU) till Doftoasen

Figur 86. Sektion av Doftoasen under augusti månad

Övriga ytor

Utöver de fem ytor som designas med ett sinne i fokus finns det tre övriga ytor där mindre ingrepp bör göras. I figur 86 finns de övriga ytorna utmärkta.

1 : 500

Figur 87. De tre övriga ytorna beskrivs som Ö1, Ö2 och Ö3

Övrig yta 1

I rabatten under fönstren med utsikt mot sydväst växer en del buskar av olika arter, men också väldigt mycket ogräs. De större buskarna är i hyfsat bra skick och kan stå kvar, se figur 88. Busken längst till höger bör plockas bort och kasseras då den är i dåligt skick, se figur 89. Utöver det behöver det rensas bort ogräs och dåligt etablerad växtlighet, och fyllas på med växter i denna rabatt. Här föreslås att det planteras rikligt med ölandstok. Den växer på framsidan och verkar trivas väldigt bra på platsen, se figur 90. Ölandstok (*Potentilla fruticosa*) är en liten buske som verkligen täcker upp och skuggar ut ogräs i rabatten. Ytans gestaltning finns att se illustrerad i figur 91 och 92.

Figur 88. Denna rabatt består av ett antal buskar

Figur 89. Mycket ogräs.

Figur 90. Ölandstoken växer i rabatten framför verksamheten och ser ut att trivas på platsen

Figur 91. Illustration av övrig yta 1

Figur 92.

Illustration av övrig yta 1

Övrig yta 2

Denna yta består helt av asfalterad mark. En stor container som används till någon typ av förvaring står på denna yta. Se figur 93 och 94.

Figur 93. Övrig yta 2

Figur 94.

Ytan är lite svår att arbeta med på grund av den stora containern som täcker en stor del av själva ytan, och på grund av att hela ytan i övrigt består av asfalt. Det bästa vore om man tog bort containern, men om det inte är möjligt kan man försöka dölja den så gott det går. En idé är att sätta ut två planteringslådor med spaljéer framför containern. Dessa lådor kan man köpa på större byggvaruhus ganska billigt och hjul kan fästas undertill om man behöver kunna flytta dem, se figur 95 och 96. Pipranka kan sedan med fördel planteras i dessa då platsen är i halvskugga och pipranka är en tacksam växt som tål både sol och skugga och växer snabbt ¹⁴⁸, se figur 52. Ytans gestaltning finns att se illustrerad i figur 97.

---

¹⁴⁸ Brozinic, K. (2017)

Figur 95. Planteringslåda med spalje bredd: 212 cm höjd 185 cm

Figur 96. Monterbart hjul

Figur 97. Illustrationsbild övrig yta 2.

Övrig yta 3

Även denna yta består av asfalterad mark vilket gör den lite mer svårarbetad om man inte vill göra stora ingrepp. Det är även en yta som är begränsad då det finns två stora grindar som måste gå att öppna. Se figur 98, 99 och 100.

Figur 98. Övrig yta 3

Figur 99.

Figur 100.

På grund av att grindarna måste kunna öppnas och att det troligen inte är en god idé att bryta upp asfalten föreslås här att man precis som i övrig yta 2 placerar två planteringskärll med spaljéer vari det planteras pipranka. Dessa placeras mellan de två grindarna. Detta minskar insynen in på innergården likt spaljén i ljudrutan. Även dessa kärll kan monteras på hjul om det finns anledning att kunna flytta på dem. Ytans gestaltning finns att se illustrerad i figur 101.

Figur 101. Illustration av övrig yta 3

Diskussion

Slutsatser och framtidsspaningar

Det finns väldigt lite forskning på utemiljöns betydelse för denna typ av brukare, särskilt i den svenska kontexten. Det finns dock stora mängder forskning på hur utomhusmiljöer (trädgårdar, rekreationsområden, parker, med mera) påverkar vår fysiska och mentala hälsa. Denna forskning är med största sannolikhet väldigt användbar för att skapa en utökad förståelse för hur man på bästa sätt designar utemiljöer i samband med LSS-verksamheter, då brukare av LSS-instanser är personer som till stor del har samma behov som alla andra.

Det är tydligt att det finns mer forskning inriktad på utemiljöer i samband med äldreomsorg, och utemiljöns betydelse för barn. Kanske beror detta på att dessa målgrupper är större och därför får mer uppmärksamhet än brukare av LSS-verksamheter. Det finns en hel del likheter mellan dessa tre grupper men också många olikheter. En skillnad mellan brukare av LSS-instanser, äldre och barn är att inom gruppen LSS-brukare skiljer sig behoven mellan individer troligtvis mer än inom de två andra grupperna. Barn behöver mycket yta att röra sig på och behöver en stimulerande utemiljö som i första hand uppmuntrar till och möjliggör lek, fantasi och fysisk aktivitet¹⁴⁹. Alla barn leker inte på samma sätt men det finns ändå en generell konsensus att barn som grupp har vissa grundläggande behov. Boverket¹⁵⁰ har dessutom publicerat riktlinjer för hur skolgårdar bör utformas i det vägledande dokumentet *Gör plats för barn och unga!* Äldre å andra sidan har helt andra behov än barn när det gäller utemiljön, men gruppen äldre har likt gruppen barn grundläggande behov som är ganska homogena. Det är först och främst viktigt att utemiljön är säker och tillgänglighetsanpassad, då äldre ofta har nedsatt syn, hörsel och rörlighet. En stor andel av äldre har även ett behov av lugn och hemlikhet när det gäller närmiljön¹⁵¹. Även för Äldreboenden finns det ett vägledande dokument utgivet av Sveriges Kommuner och Landsting¹⁵² där utformningen av utemiljön diskuteras. Inom gruppen LSS-brukare är det mer komplicerat eftersom individer som tar del av LSS-instanser kan ha väldigt olika behov då de kan ha ytterst olika förutsättningar. Vissa brukare inom LSS-verksamheter kan ha behov som liknar ett barns behov medan andra kanske har behov som liknar mer de äldres behov. På grund av detta är det svårt att skapa en mall för hur man designar utemiljöer till LSS-verksamheter. Det viktigaste är sannolikt att man lyssnar noga på vad personal och/eller brukare har för önskemål på utemiljön.

Det finns också goda exempel på LSS-verksamheter som använder sig av utemiljön som en resurs. Ett exempel är initiativen *Grön Arena* och *Grön Omsorg* som genom samarbete mellan lantgårdsägare/lantbrukare och kommuner har kunnat erbjuda en annorlunda typ av

---

¹⁴⁹ Faskunger, J. (2008) s. 22

¹⁵⁰ Boverket (2015). *Gör plats för barn och unga!*

¹⁵¹ Bengtsson (2003)

¹⁵² Sveriges Kommuner och Landsting (2018)

daglig verksamhet. Tyvärr verkar det inte finnas någon forskning där man utreder hälsoeffekterna av denna typ av initiativ kopplade till LSS-verksamheter. Detta är ett ämne för framtida forskning. Dessa exempel är otroligt intressanta initiativ och forskning har presenterats i detta arbete som pekar på att trädgårdsarbete och fysiskt arbete utomhus är en syssla som kan vara gynnsam för både kropp och sinne. Detta gäller med största sannolikhet också för brukare på LSS-verksamheter.

Detsamma gäller forskning på användningen av sinnesträdgårdar i samband med LSS-verksamheter. Det finns en del skrivet om användningen av sinnesträdgårdar i samband med boenden för individer med autism, bland annat från England, men jag har tyvärr inte hittat någon liknande forskning från svenska exempel. Detta är också ett ämne för framtida forskning.

För att svara på frågan hur jag som framtida landskapsarkitekt skulle designa en innergård till en daglig verksamhet för LSS-brukare så bör man först och främst studera mitt designförslag. Jag valde att fokusera ganska mycket på idén om sinnesträdgården som har som avsikt att aktivera och stimulera alla våra fem sinnen på ett genomtänkt sätt. Jag skulle säga att de flesta trädgårdar aktiverar och stimulerar de fem sinnena till någon grad, men i mitt förslag har det varit en grundläggande röd tråd att hela tiden försöka skapa platser som gör just detta. Jag hoppas att jag i mitt förslag har skapat en sinnesträdgård som fyller sitt syfte och fungerar bra i sin sammansättning men det är svårt att säga innan den är anlagd, använd och utvärderad. Trädgården är redan fysiskt tillgänglig vilket jag har strävat efter att bibehålla även i mitt förslag, men jag har också försökt att göra trädgården mer inbjudande genom att göra den mer attraktiv, ordnad och logisk. Fysisk tillgänglighet är ofta det man fokuserar mest på när man designar ytor för personer med funktionsnedsättningar, dock måste det finnas en balansgång mellan fysisk tillgänglighet och andra värden. Rumsindelningen har gjorts dels för att personalen önskade en mer rumsindeldad trädgård för att lättare kunna aktivera flera brukare i trädgården samtidigt, dels för att skapa en trädgård som till en högre grad stimulerar upptäckarlust. De olika platserna som skapas har olika karaktär och jag hoppas att de således attraherar olika personligheter eller personer i olika sinnesstämningar, vilket också gör platsen mer mentalt tillgänglig. En person som vill vara för sig själv i en lugn och avskild miljö kanske väljer att vistas i *Doftoasen* medan en annan känner för att göra något mer aktivt och väljer då att vistas i *Ljudrutan*. Som jag tidigare skrivit finns det endast lite forskning som fokuserar på hur man designar utemiljöer för LSS-verksamheter, det finns inte heller några direkta riktlinjer på nationell nivå för hur utemiljöer för LSS-verksamheter skall utformas eller vad de bör innehålla. Det är svårt att identifiera någon särskild expertis att luta sig mot som säger hur denna miljö skall vara. Den största expertisen måste då vara personalen och brukarna på verksamheten. De vet hur de använder sin utemiljö och vad som fungerar eller inte. Det är inte säkert att de vet exakt hur de vill att utemiljön skall se ut men de har säkerligen ofta en uppfattning om vad de önskar av utemiljön. Därför anser jag att det viktigaste när man designar en utemiljö för LSS-verksamheter är att man för en dialog med verksamheten i fråga under designprocessen, något som kunde behövts i min gestaltningsprocess i högre utsträckning.

Jag anser att det går utifrån den forskning som finns att dra slutsatsen att den direkta närmiljöns kvalitet gör skillnad för människors mentala och fysiska hälsa. Det finns också

belägg för att hävda att brukare av LSS-instanser över lag har ett större behov av en god närmiljö då de likt äldre oftare har en mer begränsad rörelsefrihet och ofta på grund av detta tillbringar ovanligt mycket tid i sin direkta närmiljö.

Det finns tyvärr ingen kostnadskalkyl på gestaltningsförslaget. Anledningen till detta är främst en brist på tid och att jag valt att fokusera på andra aspekter. Förslaget är inte ett beställt arbete utan är gjort på förfrågan av personalen på LSS-verksamheten i fråga. Det fanns alltså ingen budget att förhålla sig till. Förslaget kan därför ses som inspirationsmaterial till en eventuell projektering av platsen. Eventuellt kan personalen på boendet själva förverkliga delar av förslaget, till exempel plantering i befintliga rabatter. Det är dock inte realistiskt att personalen skulle kunna förverkliga hela förslaget själva.

Ett problem med platsen är att skötseln redan idag är undermålig. Om designförslaget skulle förverkligas skulle skötselnivån behöva öka ytterligare. Det är i min mening föga realistiskt att man är villig att spendera mer pengar på skötsel än i nuläget när det är tydligt att man redan lägger minimalt med resurser på skötseln av utemiljön. En intressant idé vore att utbilda en eller flera i personalen om grundläggande skötselarbete och låta denna eller dessa förlägga ett antal timmar varje vecka till att arbeta med att sköta utemiljön.

I designförslaget har mycket fokus lagts på växtvalet och hur olika växters karaktär skall fungera på de olika ytorna utifrån det sinne som är i fokus på ytorna. I vissa ytor hade det kunnat vara intressant att experimentera med andra typer av material än växtmaterial. Till exempel kunde man ha experimenterat med döda material med olika intressanta texturer i ytan *Känslrabatten* eller döda material som doftar i ytan *Doftoasen*.

Genom arbetet har jag haft relativt lite kontakt med verksamheten vars innergård jag arbetat med. Detta har berott dels på att stora delar av arbetet inte har med gestaltningsförslaget att göra. Kontakten jag har haft med verksamheten har varit begränsad till kontakt med en i personalen på boendet. Eftersom designförslaget är den sista delen av arbetet blev det lite knappt med tid att föra en löpande dialog med henne om gestaltningsförslagets utveckling. Det hade nog varit bättre om jag hade försökt att bolla idéer lite mer med personalen på boendet. Det har dock inte funnits tillfälle att sitta och diskutera med personalen under längre stunder angående gestaltningen. Tyvärr har jag inte heller haft någon chans att prata direkt med brukarna eftersom detta inte tilläts.

Det är synd att jag inte har kunnat lägga ännu mer tid på att undersöka utemiljön, kanske följa den under ett helt år. Detta hade hjälpt mig att förstå bättre hur trädgården är under alla årstider vilket hade gjort det lättare att designa en utemiljö som fungerar bra under alla årets månader. Det hade även varit till god hjälp om jag hade kunnat tillbringa tid i utemiljön tillsammans med verksamheten så jag hade kunnat observera hur brukarna använder sig av utemiljön. Detta har tyvärr inte varit möjligt eftersom jag redan från starten av detta arbete fick veta att jag inte hade tillåtelse att träffa brukarna eller ens vistas på innergården samtidigt som brukarna.

Det hade också varit nyttigt att besöka och dokumentera fler verksamheter än vad jag har gjort. Detta hade gett mig en större inblick i hur det ser ut i LSS-verksamheters utemiljöer.

Eventuellt hade det varit intressant att besöka LSS-verksamheter i andra kommuner än bara Malmö. Att jämföra hur olika LSS-verksamheters utemiljö ser ut i olika kommuner är ett ämne som är värt att undersöka i framtida forskning.

Gröna boenden – projektet är intressant och det hade varit givande att utforska och utvärdera mer ingående än vad jag haft tid att göra. En djupgående utvärdering av projektet i sin helhet är också ett arbete som kan vara intressant för framtida forskning.

Källförteckning

Allmark, L. (2005) *Doftande växter till nytta och nöje*. Bokförlaget Prisma, Stockholm.

Anderberg, A. (2010) *Taklök*. Den Virtuella Floran Via:
<http://linnaeus.nrm.se/flora/di/crassula/sempe/semptec.html> [Hämtad 2020-07-12]

Andresen, T. C. B., & Larsson, V. (2007) *Vad är en sinnesträdgård?*, examensarbete. Alnarp: Sveriges Lantbruksuniversitet

Bengtsson, A. (2003). *Utemiljöns betydelse för äldre och funktionshindrade*. Kunskapssammanställning. Stockholm: Statens folkhälsoinstitut.

Bergvall, K. (2014) *Serafen – Stans första moderna sjukhus*, Södermalmsnytt s. 29

Via: <https://stockholmskallan.stockholm.se/post/30197> [Hämtad 2020-03-11]

Blomqvist, L. (2007) *Trädgårdens bär*. (2 uppl.) Lepplax: Leif Blomqvist

Boverket (2015). *Gör plats för barn och unga!*. Via: <https://www.boverket.se/sv/om-boverket/publicerat-av-boverket/publikationer/2015/gor-plats-for-barn-och-unga1/> Hämtad 2020-09-07.

Brozinic, K (2015) *Allium – lila klotlök för prydnad*. Allt om trädgård. Via:
<https://www.alltomtradgard.se/vaxter/lokvaxter-och-knolar/allium-klotlok-sorter-arter/>
[hämtad 2020-07-15]

Brozinic, K (2017) *Pipranka – En skön klätterväxt för sol till skugga*. Allt om trädgård. Via:
<https://www.alltomtradgard.se/vaxter/klattervaxter/pipranka-skotsel/> [hämtad 2020-08-24]

Burnie, G. (red.) (2000). *Botanica: illustrerat botaniskt lexikon med över 10000 trädgårdsväxter inklusive odlingsråd*. Köln: Könemann.

Bäckström, K (u.å) *Klätterhortensia – en slingrande snygging som slår det mesta*, Land, Via:
<https://www.land.se/tradgard/klatterhortensia-en-slingrande-snygging-som-slar-det-mesta/>
[hämtad 2020-07-17]

Cherry, K. (2020) *Color Psychology: Does It Affect How You Feel? How Colors Impact Moods, Feelings, and Behaviors*. Very Well Mind. Via: <https://www.verywellmind.com/color-psychology-2795824> [hämtad 2020-07-21]

Comito, T. (1978) *The Idea of the Garden in the Renaissance*. Rutgers University Press

Dalhström, C. (2017) Psykiatrins historia – Sverige och mentalsjukhusens historia: från helgeandshus till öppenvård, vadardepression.se

Via: <https://vadardepression.se/psykiatrins-historia-sverige-och-mentalsjukhusens-historia-fran-helgeandshus-till-oppenvard/> [Hämtad 2020-04-22]

De Vries, S., Verheij, R. A., Groenewegen, P. P., & Spreeuwenberg, P. (2003). Natural environments—healthy environments? An exploratory analysis of the relationship between greenspace and health. *Environment and planning A*, 35:10, 1717-1731.

Faskunger, J. (2008). Barns miljöer för fysisk aktivitet. Samhällsplanering för ökad fysisk aktivitet och rörelsefrihet hos barn och unga. Statens Folkhälsoinstitut.

Gaudion, K. & McGinley, C. (2012) *Green Spaces - Outdoor Environments for Adults with Autism*. London: Helen Hamlyn Centre for Design, Royal College of Art

Gerlach-Spriggs, N., Kaufman, R. & Warner, S. (1998) *Restorative gardens : the healing landscape* . New Haven, Conn. : Yale University Press.

Grahn, P., Ottosson, Å. (2010) *Alnarpsmetoden Trädgårdsterapi*. Stockholm: Bonnier Existens,

Grahn, P. *Trädgårdsterapi – en exposé*. I Nilsson, G. (red.) (2009) *Trädgårdsterapi*. Lund: Studentlitteratur. s. 15–30.

Grahn, P., & Stigsdotter, U. A. (2003) *Landscape planning and stress. Urban forestry & urban greening*. Alnarp, Sveriges Lantbruksuniversitet. s. 1–18.

Haubenhofer, D. K., Elings, M., Hassink, J., & Hine, R. E. (2010) *The development of green care in western European countries*. *Explore*, 6:2. 106–111.

History of York, (u.å.), *The Retreat*,

<http://www.historyofyork.org.uk/timeline/georgian/the-retreat> [Hämtad 2020-03-26]

Hjalmarsson, H., & Einestam, I. (2013). *Är Grön omsorg skön omsorg?* kandidatuppsats. Alnarp: Sveriges Lantbruksuniversitet.

Hushållningssällskapet (2016), *Grön Arena*. Via:

<https://hushallningssallskapet.se/?projekt=gron-arena> [hämtad 2020-05-21]

Johansson, M. (2007) Fysisk miljö i särskilda boenden för personer med psykiska funktionshinder: En litteraturgenomgång. Växjö: Växjö Universitet.

Kaplan, R. & Kaplan, S. (1989) *The experience of nature: A psychological perspective*. New York: Cambridge University Press

Klasén McGrath, M. (2009) *Autism*. Via: <https://www.autism.se/autism> [hämtad 2020-04-02]

Kvant, C (2014) *Vår trädgårdsbok* (6 uppl.) Nordstedt, Stockholm

Lantbrukarnas Riksförbund (2008) *Grön omsorg*. LRF Via:

<https://www.lrf.se/globalassets/dokument/foretagande/vektyg/mallar/mallar-och-dokument-for-gron-omsorg/gron-omsorg---en-introduktion.pdf> [hämtad: 2020-04-12]

Lefvert, A (2020) *Trädgården är naturlig friskvård*. Villaägaren 2020:2. s. 77

Liljemalm, A. Modern Psykologi (2018) *så funkar skogsbad (Shinrinyoku)* Via:

<https://modernpsykologi.se/2018/08/15/skogsbada/> [Hämtad 2020-04-22]

Maas, J., Verheij, R. A., Groenewegen, P. P., De Vries, S., & Spreeuwenberg, P. (2006) *Green space, urbanity, and health: how strong is the relation?*. Journal of Epidemiology & Community Health, 60:7. s. 587–592.

Mooney, P., & Nicell, P. L. (1992). The importance of exterior environment for Alzheimer residents: Effective care and risk management. I Healthcare management forum (Vol. 5, Num. 2, s. 23–29). Sage CA: Los Angeles, CA: SAGE Publications.

Morita, E., Fukuda, S., Nagano, J., Hamajima, N., Yamamoto, H., Iwai, Y., ... & Shirakawa, T. J. P. H. (2007) Psychological effects of forest environments on healthy adults: Shinrin-yoku (forest-air bathing, walking) as a possible method of stress reduction. *Public health*, 121:1. s. 54–63.

Prejer, M. (2014) *Grön omsorg på gård*. kandidatuppsats. Alnarp: Sveriges Lantbruksuniversitet.

Rausch, A. (2007) *Handbok om perenner – ursprung, naturlig miljö, plantering och skötsel*. Globe Förlaget.

Rickardsson, A. (2020) *13 vackra marktäckare*. ViiVilla. Via: <https://www.viivilla.se/tradgard/vackra-marktackare/> [hämtad 2020-07-23]

Rosborn, S. (1987/88) *Helgeands- hus och kloster. Spetälskehus/S:t Jörgenshospital*, I Skånes Hembygdsförbund årsbok, s. 139 – 148

Sensory Trust, [sensorytrust.org.uk](https://www.sensorytrust.org.uk), (u.å) *Sensory garden design advice*. Via: <https://www.sensorytrust.org.uk/information/factsheets/sensory-garden-1.html> [hämtad 2020-03-23]

Skellefteå kommun (2019) *Lagens tre personkretsar*. Via: <https://skelleftea.se/default.aspx?id=4416> [hämtad 2020-04-02]

Smith, J. (2004). *Trädgård: så gör du*. Stockholm: Bonnier.

Socialstyrelsen (2018) *Bostad med särskild service för vuxna enligt LSS*. Via: <https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/handbocker/2018-6-12.pdf> [Hämtad 2020-03-15]

Socialstyrelsen (2016) *Insatser och stöd till personer med funktionsnedsättning Lägesrapport 2016*. Via: <https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/ovrigt/2016-2-20.pdf> [Hämtad 2020-04-02]

Song, C., Ikei, H., & Miyazaki, Y. (2016) *Physiological effects of nature therapy: A review of the research in Japan*. *International journal of environmental research and public health*, 13:8, s. 781.

Sveriges Kommuner och Landsting (2018) *Framtidens äldreboende*. Stockholm. Via:
<https://webbutik.skr.se/bilder/artiklar/pdf/7585-657-5.pdf?issuusi=ignore>

Ulrich, R. (1984) *View through a window may influence recovery*. Science, 224:4647. s. 224–225.

Westerberg, Y. (2011). *Sinnenas trädgård: ett rum för hälsa & livskvalitet*. Västerås: Ica.

Bildförteckning

Figur 1. Teckning Ronneby brunnspark av Carl Svante Hallbeck (Carl Svante Hallbeck i Svenska familjejournalen, 1870) via:
https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/8/8c/Ronneby_brunnspark-1870.jpg [hämtad 2020-04-05] klassificerad "public domain", mer detaljer: Wikimedia Commons:
<https://commons.wikimedia.org/wiki/Template:PD-1923>

Figur 2. Royal Navy Hospital i Stonehouse (O.u. 1897) [fotografi] via:
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Royal_Naval_Hospital,_Stonehouse.jpg [hämtad 2020-04-05] klassificerad "public domain", mer detaljer: Wikimedia Commons:
<https://commons.wikimedia.org/wiki/Template:PD-1923>

Figur 3. St. Hans Hospital utanför Köpenhamn ca 1870 (J. P. Trap, 1872) via:
<https://commons.wikimedia.org/wiki/File:SanktHans.jpg> [hämtad 2020-04-05] klassificerad "public domain", mer detaljer: Wikimedia Commons:
<https://commons.wikimedia.org/wiki/Template:PD-1923>

Figur 4. The York Retreat i England (Gemälde von Carve, 1796) via:
<https://commons.wikimedia.org/wiki/File:RetreatOriginalBuildingssm.jpg> [hämtad 2020-04-05] klassificerad "public domain", mer detaljer: Wikimedia Commons:
<https://commons.wikimedia.org/wiki/Template:PD-1923>

Figur 5. Planskiss över rummens placering och vy (Ulrich, R. 1984) Hämtad från: Ulrich, R. *View through a window may influence recovery*. Science, 224:4647 (1984), 224-225.

Figur 6. Plan över Sinnenas trädgård i Stockholm (Westerberg. Y 2011) Hämtad från: Westerberg, Y. (2011). *Sinnenas trädgård: ett rum för hälsa & livskvalitet*. Västerås: Ica

Figur 21. Bild från plantagens hemsida. *Planteringslåda Nova*. Via:
<https://www.plantagen.se/planteringslada-nova-langd-84-cm-svart-2403390.html> [hämtad 2020-07-08]

Figur 25. Av användare "carmona rodriguez.cc" *Antennaria dioica* IMG_2999 [fotografi]
via: <https://search.creativecommons.org/photos/029daf69-0072-421a-9a2e-44a81859d61b>
[hämtad 2020-05-07] (CC BY-SA 2.0)

Figur 27. Av användare "Photo by David J. Stang" *File:Pennisetum alopecuroides Hameln 2zz.jpg* via: <https://search.creativecommons.org/photos/a0d09dae-f427-4664-9ebe-6e9d6117d7b1> [hämtad 2020-05-08] (CC BY-SA 4.0)

Figur 28. Av användare "Heron2" *Cerastium tomentosum*. Via:
https://en.wikipedia.org/wiki/Cerastium_tomentosum#/media/File:Cerastium_tomentosum.jpg [Hämtad 2020-08-15] (CC BY-SA 3.0)

Figur 38. *Buddleja davidii* 'Black Knight' (av användare "Ptelea" 2012) via:
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Buddleja_davidii_%27Black_Knight%27_2.jpg
[hämtad 2020-04-05] mer detaljer: Wikimedia Commons:
<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/legalcode>

Figur 39. Av användare "Carneddau" *Cornus in the Winter Garden at Hilliers* via:
<https://search.creativecommons.org/photos/b341a18b-e68f-4e72-9b0a-35cbc1bfe0cc>
[hämtad 2020-05-08] (CC BY-NC-SA 2.0)

Figur 41. Av användare "Ramin Nakisa" *Geranium x magnificum* via:
https://sv.wikipedia.org/wiki/Geranium_magnificum#/media/Fil:GeraniumMagnificum.jpg
[hämtad 2020-07-08] (CC BY-SA 3.0)

Figur 42. Av användare "Tim Waters" *Anemone xhybrida (Ranunculaceae)* via:
<https://search.creativecommons.org/photos/443c0736-1aad-423d-af84-d531c1bbe824>
[hämtad 2020-05-08] (CC BY-NC-ND 2.0)

Figur 43. Av användare "Gertrud K." *Frühlingserinnerungen* via:
<https://search.creativecommons.org/photos/462c92a2-894b-469f-849e-0cd7f52f938d>
[hämtad 2020-05-08] (CC BY-NC-SA 2.0)

Figur 44. Bild från Hags hemsida. *Eko klockspel*. Via:
https://hags.se/Assets/8061968/Bilder/big_8061968.jpg [hämtad 2020-08-31]

Figur 52. Av användare "Holger Casselmann" *Hedge Ligustrum sp.* via:
https://sv.wikipedia.org/wiki/Liguster#/media/Fil:Hecke_Liguster_hc.JPG [hämtad 2020-07-08] (CC BY-SA 3.0)

Figur 60. Av användare "Rasbak" *Ribes nigrum, Netherlands* via:
<https://search.creativecommons.org/photos/d3650b91-5080-4220-aa65-bf1b91106452>
[hämtad 2020-05-08] (CC BY-SA 3.0)

Figur 61. av användare "Kerry D Woods" *Ribes rubrum - Grossulariaceae* via:
<https://search.creativecommons.org/photos/444ba5c0-951f-4957-a25f-22a96524d74e>
[hämtad 2020-05-08] (CC BY-NC-ND 2.0)

Figur 62. av användare "Rasbak" *Ribes rubrum* via:
[https://fi.wikipedia.org/wiki/Valkoherukka#/media/Tiedosto:Witte_bessen_\(Ribes_rubrum\).jpg](https://fi.wikipedia.org/wiki/Valkoherukka#/media/Tiedosto:Witte_bessen_(Ribes_rubrum).jpg) [hämtad 2020-08-15] (CC BY-SA 3.0)

Figur 63. av användare "Factumquintus" *Stachelbeeren* via:
<https://en.wikipedia.org/wiki/Gooseberry#/media/File:Stachelbeeren.jpg> [hämtad 2020-08-15] (CC BY-SA 3.0)

Figur 64. Av användare "James Jardine" *Mint* via
<https://search.creativecommons.org/photos/d9e76599-981b-43de-9de0-1718ce7f6c5b>
[hämtad 2020-05-08] (CC BY-NC-SA 2.0)

Figur 65. Av användare "H. Zell" *Salvia officinalis* via:
https://sv.wikipedia.org/wiki/Kryddsalvia#/media/Fil:Salvia_officinalis_001.JPG [hämtad 2020-05-08] (CC BY-SA 3.0)

Figur 66. Av användare "Forest & Kim Starr" *Melissa officinalis* via:
https://sv.wikipedia.org/wiki/Citronmeliss#/media/Fil:Starr_070906-8823_Melissa_officinalis.jpg [hämtad 2020-05-08] (CC BY-SA 3.0)

Figur 67. Av användare "JoJan" *Allium schoenoprasum* via:
[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Allium_schoenoprasum\(01\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Allium_schoenoprasum(01).jpg) [hämtad 2020-05-08] (CC BY-NC-SA 2.0)

Figur 72. Bild från Bauhaus hemsida. *Marksten villa slät grå 400x400x40mm*. Via:
<https://www.bauhaus.se/media/catalog/product/cache/06447b731d1cbff22138e7150384a1c9/6/0/6008115A.jpg> [hämtad 2020-08-24]

Figur 73. Av användare "Horia Varlan" *Gravel texture from a park pathway*. Via:
<https://search.creativecommons.org/photos/97c55c7b-1309-4890-b414-d17e0b8c8ade>
[hämtad 2020-08-24] (CC BY 2.0)

Figur 78. Av användare "Tie Guy II" *Hamamelis mollis 'Princeton Gold'*. Via:
<https://search.creativecommons.org/photos/93d0d5f7-15ef-4f95-b70b-b864b73e2d87>
[hämtad 2020-08-30] (CC BY-NC-SA 2.0)

Figur 79. Av användare "Plant Image Library" *Fothergilla major (Mountain Witch Alder)*. Via:
<https://search.creativecommons.org/photos/66dd2e51-b388-4b45-9223-6d028861e50b>
[hämtad 2020-08-30] (CC BY-NC-SA 2.0)

Figur 80. Av användare "Fred Ortlip" *Late April* via:
<https://search.creativecommons.org/photos/03f66c96-8043-4b41-ac0b-21661e6c7d9a>
[hämtad 2020-05-08] (CC BY-NC-SA 2.0)

Figur 84. Av användare "Alvesgaspar" *Flowers and leaves of Hydrangea anomala. Botanical Garden of Helsinki, Finland* via:
https://sv.wikipedia.org/wiki/Kl%C3%A4tterhortensia#/media/Fil:Hydrangea_July_2013-1.jpg [hämtad 2020-07-08] (CC BY-SA 3.0)

Figur 95. Bild från Hornbach hemsida. *Blomlåda med spaljë*. Via:
https://www.hornbach.se/data/shop/D04/001/780/491/276/192/DV_8_6540097_01_4c_D_E_20171128153409.jpg [hämtad 2020-08-24]

Figur 96. Bild från Clas Ohlssons hemsida. *Länkhjul bromsat*. Via:
https://images.clasohlson.com/medias/sys_master/hc3/hf3/9674122756126.jpg [hämtad 2020-08-24]

Övriga figurer är bilder tagna eller illustrationer gjorda av författaren.